

Levellek Pilinszkynek 3

Varga Mátyás: sebesülés, ikrek, találkozás (versek) 32

Danyi Zoltán: Háborús versek 34

„Van a képeknek egy sajátos hűsége, hogy itt vannak, és nem lehet elhárítani őket” (Interjú Jelenits Istvánval) 36

Győrffy Ákos: Reggeli gyakorlat (vers) 44

Podmaniczky Szilárd: Öngyilkos citromok potyognak a fáról (vers) 45

Csíki András: Belőled élek (vers) 46

Kontra Attila: Az animalitás szerepe Pilinszky János életművében
(tanulmány) 47

Krulik Zoltán: Film, Legolcsóbb mozi, délibábos (versek) 52

Tasi József levele 54

Monostori Imre: *Új Forrás*-os levelesládából III. (Tasi József) 55

Borbély Szilárd: A Graiák ősz haja (vers) 58

Pogrányi Péter: „Mert ím, az Út a Testmélybe vezet”
(Borbély Szilárd: *A Testhez*) 63

Papp Máté: Irgalomnak marék hava
(Győrffy Ákos: *Havazás Amiens-ben*) 69

Sándor Zoltán: A megtestesült csend
(Danyi Zoltán: *Hullámok után a tó sima tükre*) 73

Jász Attila: A nyugalom mellékösvényén (Nádor Tibor képeiről) 76

Turi Márton: Bevezetés a kiszolgáltatottságba
(Sofi Oksanen: *Tisztogatás*) 80

Sofi Oksanen: Sztálin tehenei (részletek) 84

A költő hagyatékában (MTA Könyvtárának Kézirattára) található leveket közreadja: Hafner Zoltán. Gabriel Marcel és Lorand Gaspar leveleit Bende József fordította.

(A levek végén szereplő rövidítések: K = Kézirat, B. n. = Boríték nélkül; ezt követően a hagyatéki jelszetszám olvasható.)

LEVELEK 3 PILINSZKYNEK

NEMES NAGY ÁGNES

[Balatonföldvár, 1952. július 22.] júl. 22.

Kedves János!

Úgy látszik, elég lassan jár a posta; tegnap kaptam levelét, amelyet – úgy veszem ki – péntek-szombaton írhatott, s még nem tud semmit az én csütörtökön írt lapomról. Nem mintha különösebben fontos lenne, a címváltozás ellenére, a régi (eredeti) helyen is megkapjuk leveleinket.

Különös az, ahogy lopva olvasom levelét. Nem mintha nem olvashatnám nyíltan – csak éppen valamiféle szeméremből. Van ebben egyfajta visszakanyarodás, nem is tudom hová. Mintha kamasz volnék. Különben tompa vagyok, langyosan buta, felhőkbe bugyolált, időnkinti cikkanásokkal az ég alján. Talán a nap tehet róla; kába vagyok tőle, szédelgek (no, nem nagyon), s lassan rágcsgálom barátságunk történetét.

Írja, hogy az utolsó napok mennyire formátlanok voltak a maga számára. Visszavehetem[?] a szót: olyan zavarosak ezek az idők nekem is, mint a must, időnként fölnezek, ámulva, aztán nyelek tovább, olykor muslicát is. Persze, a muslica is én vagyok. Nem, határozottan nem vagyok szeplőtlen ebben a dologban – de hogy hol, mikor, hogyan szeplősödtem meg, nem tudom kideríteni.

Maga nyíltan, vagy burkoltan felelőtlenéssel vádol engem. Igaza van-e? Nem tudom. Ezt is az időnek kell megoldania. De, hogyha a hinta tetején gondol engem, nagyon téved: lent vagyok, nagyon mélyen, nem is a földön, a föld alatt, aknában mászkálok, csúszom, mint a féreg. Ne ítéljen a férgek rángatózása fölött! Még ha nem is vett volna észre rajtam valami hangsúlyozottan féreg-szerűt – ajánlom figyelmébe ezt a szempontot.

Voltaképpen nincs semmi baj. Csak hajlamosak vagyunk a bajra, a legkülönbefélebb nyavalyákra; maga túl-keves, én túl-sok tapasztalatból. (Persze, azért maga se panaszkodhat.) Mint említettem: kiégett ház vagyok, nem-régi véleményem szerint sokáig lakhatatlan. Legfőljebb arra való, hogy olykor átvonuljanak rajta és megnézzék a megmaradt freskókat. Mért csodálkozik a romhalmazon a bejárat előtt? Csodálkozni csak én csodálkozhatom; valósággal

megdöbbsent a restauráció lehetősége. De ha túl hamar munka lenne a restauráció, nem lenne-e ez megdöbbsentő a maga számára? Félreértés ne essék: ez nem biztatást váró kérdés – inkább intő jel. És nem utolsó sorban nyavalyás siránkozás olyasmin, amin nincs mit siránkozni.

4 Mert – ceterum censeo – nincs baj. Mégis csak az a legfontosabb, hogy mi van magával. Ha azt mondom, hogy örültem szép, kicsi leveleknek, keveset mondok. Árokpart[?], zsebkendő, éji bogár – látom az arcát, mint fölmerül valahonnét. Általában mindig úgy jut eszembe, hogy „fölmerül”, vízből, romból (:Pilvax), indulatból, az előrebukó hajfürtyjével, ahogy költőnek illik. Van Földváron egy hely, ahová különösen odaohajtom. Ez az úgynevezett fok, egy félbevágott dombgerinc a fürdő fölött. Körbelátni a tavat, fenyők, kiégett fű, száraz kökénybokrok. Lent nádas, idegbajos vadkacsák, egy halász ül a kis polcán; a nád persze sokkal magasabb, mint ő, mocsár, őskor, egy feliratától megfosztott köemlék. Feszes, zárt drót-mozdulatokkal ülne le a fűbe, mint egy lányka – de mégsem lányka. Látja, ez magának való volna. Ne feledkezzék meg azért rólam. S ne becsülje le ezt a „jóindulatot”. Mikor végez Dérynével?¹

Szeretettel:

Ágnes

A címet ideírom: B.földvár, Postás Szakszervezet II. sz. üdülője.

K, B. n.; MTA K, Ms. 5952/321.

¹ Pilinszky az ötvenes évek elején külső korrektorként dolgozott a Szépirodalmi Kiadónál. – A kötet adatai: Déryné [Széppataki Róza] *Naplója*. (Sajtó alá rend., jegyz. Réz Pál. Bev. Hegedűs Géza.) Szépirodalmi, Bp. 1952.

NEMES NAGY ÁGNES

[Balatonföldvár, 1952. július 24.] júl. 24.

Drága János!

(Alkalmazkodom szokásához, s utóiratot írok az utóirathoz. Csodálatos, hogy arkangyal-fejében mennyi alig-sejthető ironia mozog. A „Pipi”-jellegű¹ és karórákra vonatkozó célzásokat megértettem – bár tudja, milyen vaskos, világi bőröm van. Hajlandó vagyok az ilyesmin inkább mulatni, mint keseregni. Ámbár – ez a nagy, könnyes anyaszív bennem – valószínűleg tartom, hogy Maga is inkább csak szelíden akart csípni, csak éppen a módját megadni a dolognak.

Ne áltassa magát: a nyaralás olyan, mint a nagyregény (ahogy a közmondás tartja), remek és enyhén unalmas. Ha más indokok nem is vonzanának haza, akkor se bírnám hat hétig – négyig se. Nem „szórakozom”. Tanulok,

Magán elmélkedem, ahogy szoktam. Elolvastam a *Gyász-t*,² s végre megértettem a Maga és Németh kapcsolatát. Elég sokára – mondja Maga. Meg kell jegyezni: az a levél is hozzásegített a „szemérmes alkat”-ról szóló részleteivel. A regényben sok mindennel „nem értek egyet” – de azért mi-
 csoda ír! Igaza van Magának, nem *Izony* ez a könyv; mégis. Vissza-
 tekintve még jobban tetszik, de ennek fejtegetésébe nem megyek
 bele, mert ezen a szép Földváron naponta egyszer viszik a postát, s ezt a leve-
 let még be akarom dobni a vonatba.

Drága János, az utóiratnak is örültem, hiába csípked. Remélem, hosszú
 levelemre még válaszolni fog – hogy erre is válasz jöhet-e, az kétes,
 tekintve a posta villámszerűségét. Írja csak ki a teljes nevemet, úgymint
 baj volt az eredeti névre kiállított beutalóval. Mit van mit tenni?
 Szerdán este már otthon leszünk (30-án).

Nagyon sok szeretettel, a kisebbmértű gonoszság nemtője:

Ágnes

K, B. n.; MTA K, Ms. 5952/323.

¹ *Pipi*: Pilinszky beceneve

² Németh László: *Gyász*. Franklin, Budapest, 1936. (Második kiadás: uo. 1944.)

RÁBA GYÖRGY

[Budapest, 1959. február 21. után]

Kedves Jancsi,

őszinte megrendüléssel értesültem Édesanyád elhunytáról.¹ A magam
 tapasztalatából tudom, mit jelenthetek neked az utolsó hónapok,
 tudom, micsoda megpróbáltatás farkasszemmel nézni a kikerülhetet-
 lennel és közben naponta derűt színlelni. Éppen ezért mélyen átérzem és tisztel-
 telem fájdalmadat. Lélekben együtt vagyok veled, és kívánom, hogy
 családdal együtt mielőbb megbékélhess a sorssal.

Igaz híved:

Rába György

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5953/1.

¹ Pilinszky édesanyja február 21-én hunyt el.

RÁBA GYÖRGY

[Pb.: Budapest, 1959. szeptember 30.]

Kedves Jancsi,

könyvedet¹ megkaptam, köszönöm szépen.

6 Csak felsőfokon lehet beszélni róla. Emlékszem, egyszer azt mondtad, sokáig hallgatózva füleled ki a melyről érkező hangokat. Épp ezért kap meg különösen verseid dikciója, az ősi spontenititás és váratlan asszociációk elválaszthatatlan együttese. Egészében egy nagy dráma jelenetei, s ezért mondanak a viszonylag kevésbé nagyigényű versek is valamit, amiért feltétlenül joguk van a létre. És persze van egy költői hangod, amely eleve magával ragad, bármit mondasz rajta. Az is imponáló, mennyire bátran, a rétegeket lehántva jutsz el a vallomáshoz, és kapcsolod össze igazságok feltárásával. Egyszerre vagy modern és ősi, ennél nagyobb dicséretet pedig aligha lehet találni.

Közismerten nagy verseiden kívül rendkívülinek tartom az *Egy szenvedély margójára*, *Ama kései*, *Egy arckép alá*, *Hideg szél* és *Félmúlt* címűeket is.

Műved élményét szívből köszöni, kötetedhez szeretettel gratulál, és méltó elismerést kíván egyedülálló költészetednek:

Rába György

Gépirat; MTA K, Ms. 5953/2.

¹ *Harmadnapon*. Szépirodalmi, Bp. 1959.

KONDOR BÉLA

[Pb.: Kecskemét, 1962. február 7. ?]

Kedves János,

változatlanul telnek napjaim, csakhogy most színekkel és olajjal dolgozom, eléggé elvont érzélemmel; a realista ijedtség (Hemingway) után. Ismét küldök egy versikét,¹ örülnék, ha értelmesnek találnád. A szívednek kedves, vagy csak rokonszenves hölgyeket is üdvözlöm. Neveket mellőzöm.

Samu

7-én felmegyek Pestre.

K; MTA K, Ms. 5952/4.

¹ A levélhez *Az üvegfestő szonettje* című versét mellékelte Kondor (Ms. 5952/5), amely később a *Jelet hagyni* (Szépirodalmi, Bp. 1974) c. kötetében jelent meg.

KASSÁK LAJOS

[Budapest, 1964. április 12.] 1964. IV/12.

Kedves Pilinszky János,

nagyon örülök az új könyvének¹ és köszönöm, hogy elküldte.

A könyv anyagát jórészt lapközlésből is ismertem.

7

Nagy kár, hogy a *Rekviem*et nem veszik fel a filmesek. Nyilván azért, mert nincsen olyan rendező, aki optikai jelekben, közvetlen képformákban tudna dolgozni. De esetleg más okok is közrejátszhatnak.

Mindegy. Lassan, zátonyok között halad a művészetünk hajócskája – de azért mégis csak halad.

Dolgozzon tovább is hittel és fáradhatatlanul.

Szívélyesen üdvözlí

Kassák Lajos

K; MTA K, Ms. 5951/318.

¹ *Rekviem*. Magvető, Bp. 1964.

ILLYÉS GYULA

Tihany, 1964. IV. 22.

Kedves János,

Köszönöm, hogy elküldted nekem is a könyved. Anyagát jól ismerem – az utolsót kivéve –, már előző közlésekből. Így csak voltaképpen sikeredhez gratulálok most. Hogy mások is megbecsülnek. Hogy nemcsak a legjobb „értők” adják meg neked, ami méltán jár!

Helyzeted érdekes és – igen biztató. Arra, hogy munkakedved legyen. Lám, akik még „világnézetileg” szemben állnának veled, tisztelettel várják a szavad.

Én meg a régi szeretettel s megbecsüléssel, s örömmel, hogy jól vagy.

Ölel

Illyés Gyula

Ha erre jársz, nem is kell mondanom...

K; MTA K, Ms. 5951/249.

Budapest, 1964. szept. 21.

A *Szép versek 1964* antológiába szánt gondolatát – a költészetéről – nem tudjuk elfogadni, mert célkitűzéseinknek nem felel meg, s számunkra

8 érthetetlen.

Tudomásunk szerint Mátyás Ferencsel¹ abban állapodott meg, hogy személyesen behozza – vagy beküldi – az antológiába kért új verseit, mint-hogy az idén a központi irodalmi orgánumban nem publikált.

Postafordultával várjuk tehát új nyilatkozatát és verseit.²

Kardos György
igazgató

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5943/386.

¹ Mátyás Ferenc (1911–1991): költő, író; 1959 és 1972 között a Magvető Kiadó szerkesztője.

² Pilinszkytól nem jelent meg vers a *Szép versek 1964* c. antológiában. – A levélen Pilinszky alábbi jegyzete olvasható: „Rövid nyilatkozatom így hangzott: Úgy szeretnék írni, mintha egy halálraftélt volna a lektorom.”

PESKÓ ZOLTÁN

Róma, 1964. nov. 7.

Via Giulia 1,
presse Acc. d'Ungheria

Kedves Jancsi,

szeretnék megkérni, küldjél nekem postafordultával (ha lehet express) egy nyilatkozatot, mely szerint a *Nagyvárosi ikonok* c. költeményed megzenésítésébe beleegyeztél, s hogy az ebből készült zenemű kiadásával kapcsolatban nincsen kifogásod.

Ugyanis úgy néz ki, hogy sikerül rá kiadót találni, s ehhez kellene a fenti nyilatkozat.

Zsuzsáékkal nagyon sokat emlegetünk. Nem tudsz betervezni egy olasz utat? Zsuzsa és Matyi¹ rendkívül kedvesek, segítségük nélkül bizony nehezen húztuk volna ki ezt a tanulmányutat. Ez különben igazán nagyszerűen alakult eddig, s remélem a második év is hasonló lesz. Dirigálásban Celebidachenál tanultam, majd most pillanatnyilag Franco Ferraranál. Mindkettő egészen elsőrangú karmester. Zeneszerzésben folytatom a Petrassi-kurzust. Ő azok közé a kevesek közé tartozik, akik tudják, hogy *lényegében* miről van szó. Nála júniusban végzek, utána még számítok egy nyári velencei kurzusra. Így ha addig tudnál szakítani egy kis olasz útra való időt, az igazán jó lenne.²

Még egyszer kérlek a fentiekre. Címünk júniusig a mellékelt.

A levelet egy hazatérő ösztöndíjossal adatom fel, így hamarabb kapod meg. Különben a posta eltart egy hétig.

Tündével³ együtt nagyon sok szeretettel üdvözlünk

Zoli

Gépirat; MTA K, Ms. 5952/397.

9

Peskó Zoltán (1937): karmester, zeneszerző. 1964 óta külföldön él, főként Svájcban – a levél írásakor még hivatalosan, ösztöndíjjal tartózkodott Rómában.

¹ Szőnyi Zsuzsa (Szőnyi István festőművész lánya) és férje, Triznya Mátyás. 1950-től éltek Rómában; Peskóék és Pilinszky közös barátai.

² Pilinszky csak 1967-ben jutott el Rómába – lásd még *Pilinszky Rómában. Levelek, esszék, fényképek.* (Szerk., szöveggond., jegyzetek Hafner Zoltán.) Kortárs, Bp. 1997.

³ *Tünde: Peskó Zoltán felesége.* – Pilinszky válszát lásd *Pilinszky János összegyűjtött levelei.* (Szerk., szöveggond., jegyzetek, mutatók Hafner Zoltán.) Osiris, Bp. 1997. (A továbbiakban: *Levelek*) 197. sz. levél.

GABRIEL MARCEL

Párizs, 1970. január 14.

Kedves Uram,

Bizonyára meglepi, hogy ismeretlenül írok önnek. Pierre Emmanuel beszélt nekem önről, ő adta meg a címét is. Elmondom, miért írok:

Mivel néhány hete nekem ítelték az Erasmus-díjat, elhatároztam, hogy a díjjal járó pénzüsszeg egy részéből ösztöndíjakat biztosítok olyan kelet-európai íróknak, akik arról ismertek, hogy erősen kötődnek a napjainkban veszélyben lévő egyetemes emberi értékekhez. Amit Pierre Emmanuel mesélt önről, arról győzött meg, hogy a listám elejére vegyem fel a nevét. Tehát, ha elfogadja, rendelkezésére bocsátanék egy olyan összeget, amely lehetővé tenné, hogy három vagy négy hónapot Franciaországban töltsön, tökéletesítse nyelvtudását és alaposabban megismerje irodalmunkat.¹

Hálás lennék, ha a lehető leggyorsabban válaszolna, hogy elfogadja-e ajánlatomat. Akkor küldenék egy meghívót, amelynek másolatát eljuttatnám a magyar hatóságokhoz, hogy kiállítsák önnek a szükséges vízumot.

Kérem Uram, fogadja őszinte tiszteletem kifejezését.

Gabriel Marcel

a Francia Tudományos Akadémia tagja

P.S.

Leköteleznie, ha válaszával együtt küldene egy curriculum vitae-t is.

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5952/188.

¹ *Gabriel Marcel* (1889–1973): francia filozófus, drámaíró, a katolikus egzisztencializmus képviselője. Marcel 1969-ben kapta meg az Erasmus-díjat, s a vele járó honorárium egy részét kelet-európai értelmiségiek megsegítésére ajánlotta fel. Az ösztöndíjakat a Pierre Emmanuel irányításával működő Fondation pour une Entraide Intellectuelle Européenne közvetítésével kapták meg a kiválasztott írók, így Pilinszky is, aki 1970. május 2-től november 1-ig tartózkodott Nyugat-Európában, főként Párizsban.

10

GABRIEL MARCEL

Párizs, 1970. május 15.

Kedves Uram,

Nem akarok csütörtökig várni, hogy elmondjam önnek, micsoda elragadtatással hallgattam a lemezt, amit volt olyan kedves nekem ajándékozni. Az élet öröme és könnyedsége ragyog itt fel, amelyet áthatnak az álmodozás csodálatos pillanatai, sőt szomorúságé is, mintha apró réseken át feltárulna az emberi létezés menthetetlenül tragikus mélye. Jótéteménye csak fokozza az ön jelenlétének örömét.

A csütörtöki viszontlátásra!¹ Kedves Uram, kérem, fogadja őszinte rokonszenvem kifejezését.

Gabriel Marcel
akadémikus

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5952/189.

¹ Pilinszky – a többi ösztöndíjashoz hasonlóan – bemutatkozó látogatást tett Gabriel Marcelnél Roselyne Chenu (a Fondation pour une Entraide Intellectuelle Européenne titkára, Pierre Emmanuel közvelen munkatársa) kíséretében, majd utána még többször meglátogatta. (Vö. *Levelek*, 384–387., 389., 398.) Látogatásáról később külön cikkben is beszámolt: *Gabriel Marcel otthon*. Új Ember, 1970. december 27.

ORSZÁG LILI

[Budapest, 1972.] okt. 27.

Drága Jancsi,

azt hiszem még sohasem voltam olyan büszke semmire, mint arra, hogy neked ajánlottad versedet.¹

De nemcsak büszkeségről van szó; a megnyitótól ünneppé vált számomra a kiállítás² és *ünnepi ajándék* a versed.

És most gyorsan írok, mert ezt az ajándékot valaki tőlem el akarja venni.

Az *És*-ben ma jelent meg – gondolom, már Te is láttad – ajánlás nélkül.

Mivel *biztos vagyok benne*, hogy Te közölted velük nevemet – azt kérdezem Tőled Jancsikám, mit tegyek? Megvárom válaszodat.

És egy nagy kérésem van, amit ugyan már a kiállításon eladogtam – ird le nekem a verset és küld el a címemre, hogy legalább megfoghassam!
Köszönöm előre is.
Szeretettel üdvözöllek

Lili 11

F: ORSZÁG LILI
BUDAPEST
I. FIÁTH I. U. 16.

K, B. n.; MTA K, Ms. 5952/364.

¹ Pilinszky *Így teltek napjaink* című írását ajánlotta Ország Lilinek, amely az *Élet és Irodalom* 1972. október 28-i számában jelent meg; a *Végkifejlet* (Szépirodalmi, Bp. 1974.) c. kötetben már ismét a neki szóló ajánlással olvasható.

² Pilinszky Ország Lili székesfehérvári kiállítását nyitotta meg (István Király Múzeum, 1972. október 15. – december 3., Rendezte: Kovalovszky Márta).

BÁLINT SÁNDOR

[Szeged, 1973. augusztus 13.] 1973. VIII. 13.

Kedves János,

már régóta birtokomban van a mellékelt két kézirat, amelyet most neked ajándékozok.¹ Eredetileg is ez volt a célom, amikor a fordító immáron néhai atyjától, régi jóbarátomtól elkértem. A fordító Kocsis Gábor² költő és irodalomtörténeti kutató, aki 56 óta Nyugat-Németországban él és a magyarság szellemi értékeit közvetíti a nyugati olvasó számára. Az apa halála (1971) óta semmit sem tudok róla, így azt sem, hogy e versfordítások nyomtatásban megjelentek-e valahol.³

Sok szeretettel kísérem életed útját, annyi mondanivalód, szinte ígéd van a kortárs számára. Kívánok feleségemmel együtt áldást, kegyelmet minden lépésedre.

Ölel

Sándor

Igaz, hogy minden sorát olyan örömmel és megrendüléssel olvassuk, mintha „éppen nekünk” írta volna, mégis – ha már barátaink közé számíthatjuk – a személyes találkozás élménye fájdalmasan hiányzik! Szeretettel hívja és várja SÁRA is!⁴

K; MTA K, Ms. 5950/157.

¹ *Bálint Sándor* (1904–1980): néprajztudós, 1947 és 1965 között egyetemi tanár Szegeden. A levél melléklete Pilinszky *Apokrif* és *Őszi vázlat* című verseinek német fordítása (Ms. 5950/ 158–159).

² *Kocsis Gábor*; Tunyoghy Csapó Gábor (1932): író, költő. 1956-tól Ausztriában, 1963-tól Németországban él. A *Nemzetőr* és a *Magyar Híradó* (Bécs) munkatársa.

³ A fordítások megjelenéséről nincs információnk.

⁴ *Sára*: Bálint Sándor felesége.

12

THINSZ GÉZA

Stockholm, 1974. jan. 17.

Kedves János!

Megörvendezettéül leveleddel – oly régen nem hallottam már Felőled. Annak is igen örülök, hogy tetszett a kis Tranströmer-kötet.¹ Nagyon jó visszhangja volt Svédországban, a te verseid a felfedezés erejével hatottak: eddig minden bíráló lelkesen írt költészetedről. Az újságkivágásokat gondolom megkapod a Szerzői Jogvédőtől, de ha nem, Tamásunk biztosan küld másolatot, ha megkéred. Címe: Tomas Tranströmer

Infanterigat. 144

S – 72347 VASTERAS

Suède.

Meddig maradsz Párizsban?²

Baráti szeretettel öllelek!

Géza

K, B. n.; MTA K, Ms. 5954/230.

¹ Tomas Tranströmer – Robert Bly – János Pilinszky: *Stigar*. Författarförlaget, 1973. (A kötetben Pilinszky nyolc verse szerepel: *Ravensbrück* [*Ravensbrücki passió*], *Självpporträtt 1944* [*Önarckép 1944*], *Fyra rader* [*Négysoros*], *Kärlekens öken* [*A szerelem sivataga*], *Ur bödelns dagbok* [*A hóhér naplójából*], *Liten nattmusik* [*Kis éjizene*], *Kall vind* [*Hideg szél*], *Passionshistoria* [*Passió*]). – A nyersfordításokat Thinsz Géza (1934–1990) készítette.

² Pilinszky 1974. január 7-én utazott ki Párizsba öt hónapra; május végén–június elején érkezett vissza Budapestre.

LORAND GASPAR

Sidi Bou Said, 1974. december 2.

Kedves Barátom,

Ostoba dolog, hogy franciául írok önnek, de a francia nyelvben otthonosabban érzem magam, s fontos, hogy írjak, még ha csak néhány sort is.

Jacqueline¹ találkozott Párizsban Juttával (?)², lelkesen mesélt róla. Reméljük, hogy viszontlátjuk önöket itt, Sidi Bou Saidban, csakhogy mikor? Egyszer biztosan.

Az ablakom alatt a tenger sötétzöld színű, és csodálatos az ég szürkesége. Tegnap újraolvastam a *Hét évszázad magyar versei*-ben³ szereplő költeményeit, s kedvem támadt lefordítani közülük néhányat. Mellékelem az eredményt.⁴

Az *Utószó* című versben néhány dolog kérdéses számomra. Nem derül ki, hogy az a személy, akihez a költő beszél, hím- vagy nőnemű-e. Ideiglenesen nőnemben fordítottam. Ha hímnemű, akkor a *robe* szót (3. versszak 4. sora) *vêtement*-nal kell helyettesíteni.⁵

Remélem, hamarosan olvashatom „összes műveit”, vagyis az eddig 13 frottakat.

Barátja

Lorand Gaspar

P. S. A „Boldogtalan erejű kép”-et jól fordítottam azzal, hogy „Image à funeste pouvoir”?⁶

K, B. n.; MTA K, Ms. 5951/127.

Lorand Gaspar (1925): magyar származású francia költő, író, műfordító és fotóművész; Tuniszban és Párizsban él. Pilinszkyvel 1973-ban ismerkedett meg Budapesten; később (Sarah Clair közreműködésével) életműve jelentős részét lefordította franciára: *Poèmes choisis*. Gallimard–Corvina, Paris–Budapest, 1982.; *KZ-Oratorio et autres pièces*. Obsidiane, Paris, 1983.; *Trente poèmes*. Éd. de Vallongues, Billère, 1990.; *Même dans l’obscurité*. La Différence, Paris, 1991.; *Entretiens avec Sheryl Sutton. Le roman d’un dialogue*. Éd. de Vallongues, Billère, 1994.; *Trois autels et autres récits*. Éd. de Vallongues, Billère, 1998.

Pilinszkyről szóló visszaemlékezései: *A patmoszi ég alatt*. (Ford.: Reisinger János.) *Vigilia*, 1982. június, 468.; „Érzékeny volt és sebezhető” (Aradi Péter interjúja). *Múlt és Jövő*, 1994. 4. sz. 11–12.

¹ *Jacqueline*: Jacqueline Gutmann, Lorand Gaspar (második) felesége; könyveit Sarah Clair néven publikálja.

² *Jutta*: Jutta Scherrer, német származású, Párizsban élő szlavista tanár. 1970 októberében ismerkedtek meg Poigny-ban, s kapcsolatuk 1976 elejéig tartott.

³ *Hét évszázad magyar versei*. (Szerk. biz. Király István, Klaniczay Tibor, Szabolcsi Miklós és mások.) 4., bőv., átd. kiad. 3 köt. Szépirodalmi, Bp. 1972. 801–815. A közölt Pilinszky-versek: *Te győzz le; Halak a hálóban; Könyörgés; Trapéz és korlát; Mifél földalatti harc; Két szeretőre; Harbach 1944; Francia fogoly; Aranykori töredék; A szerelem sivataga; Négyesoros; Apokrif; Utószó; Nagyvárosi ikonok; Akár a föld; Szent lator*.

⁴ A mellékelt fordítások: *Quatrain [Négyesoros]; Tout comme la terre [Akár a föld]; Post-face [Utószó]* (Ms. 5951/128). – A fordítások végleges változatát lásd: János Pilinszky: *Poèmes choisis*. (Préfacés et traduits par Lorand Gaspar avec la collaboration de Sarah Clair.) Gallimard–Corvina, Paris–Budapest, 1982. 26., 39., 28–29.

⁵ A végleges változatban „robe” maradt: „Tu laisses tomber chemise et robe.” (*Post-face*)

⁶ A végleges változatban is „Image à funeste pouvoir” szerepel.

SCHAÁR ERZSÉBET

[Budapest, 1975. május 15.] máj. 15 – 75
Budapest.

Drága Jutta és Jancsi,

14 Köszönöm a levelet és elnézést a késésért – meg akartam várni a könyvet.¹ Örömmel tudom most már írni, hogy megvan és mindenkinek aki eddig látta nagyon tetszik. – Köszönöm magának Jancsi.

Erika² biztosan írta, hogy a 10 db-ot feladta.

Remélem minél előbb Pesten lesznek,³ de addig is megírja ugye – hogy hogyan tetszik.

Sok üdvözet és csók Juttának és Magának:

Erzsi

K; MTA K, Ms. 5953/105.

¹ Pilinszky János – Schaár Erzsébet: *Tér és kapcsolat*. Magvető, Bp. 1975.

² Erika: dr. Kovács Barnabásné szül. Pilinszky Veronika (1919–1975), a családban Erika; a költő nővére.

³ Pilinszky március 16-tól július 3-ig tartózkodott Párizsban (közben április 3. és május 1. között – a Harvard Kör vendégeként – Bostonban és New Yorkban, majd június 26–30. között a tours-i zenei fesztiválon járt).

LORAND GASPAR

Sidi Bou Said, 1976. március 24.

Kedves János,

a téged ért szerencsétlenségek közül, sajnos, már értesültem az elsőről, amikor megérkezett leveled, amely a további fájdalmas eseményekről értesített.¹ Amikor a sors ilyen keményen bánik egy emberrel, a barát elnémul. Csak annyit tudok tenni, hogy újra kézbe veszem verseidet. Hogy még nagyobb figyelmet szenteljek e *Kráter* működésének, amelynek megjelenéséről most írtál.

Nem, nem kaptam meg a *Szálkákat*.

Szeretnék közelebb lenni hozzád, s nem csak verseid olvasása által. Ha el tudnáljönni hozzánk, mi gond nélkül elszállásolnánk, és itt tovább kezeltethetnéd magad egy tavaszi, Budapest klímájánál kellemesebb környezetben.²

Ha egy hivatalos meghívás megkönnyítené a dolgokat, akkor az rendelkezésre áll, csak szólnod kell, s máris küldöm a papírt.

Én ismét megyek Budapestre, nem lehetetlen, hogy jövőre újra meghív a PEN.³

Elküldöm az *Alif* legutóbbi számát.⁴

Baráti szeretettel ölel

Lorand

¹ Pilinszky nővére 1975. december 14-én öngyilkos lett; Jutta Scherrer 1976 februárjában egy hétre meglátogatta Pilinszkyt, kapcsolatuk ekkor ér véget. – Lásd még *Levelek*, 617.

² Pilinszky végül csak 1978 áprilisában jutott el Tuniszba.

³ Lorand Gaspar a PEN Club meghívottjaként 1973-ban járt Budapesten a Petőfi-évforduló alkalmából, majd 1977-ben.

⁴ *Alif*: a hetvenes években Lorand Gaspar szerkesztésében Tuniszban megjelenő francia–arab nyelvű folyóirat. A 4–5. számában (1974) összeállítást közölt magyar költők műveiből Lorand Gaspar fordításában (*Poètes hongrois*, 127–164. p.), Pilinszkytól a *Szerelem sivataga* [*Le Désert de l'amour*] c. verset (152. p.).

KASSÁK LAJOSNÉ

Budapest, 1976. ápr. 1.

Drága Jancsikám, bízom benne, hogy még mindig Székesfehérvárott van és talán túljutott az első megrázkódtatáson. Mindent tudtam, de éppen ezért nem akartam sem soraimmal, sem személyesen zavarni, mert tudtam, vannak pillanatok, amikor semmi keresnivalója nincs egy kívülről ott, ahol a szavak úgysem segítenek.

Jancsikám, rendkívüli módon jól esett, hogy tudott foglalkozni, ha csak egy pillanatra is, a küldött könyvvel, és megköszönje. Örülnék, ha egyszer, majd ha az idők megengedik, belelolvassza és el is mondaná véleményét. Hát még ha írna róla. Esetleg a Vigiliába? Ez nem kérdés, csak egy felvillanó gondolat.¹

Nagyon szeretem Magát és a költészetnek azt a sötét ragyogását, amit Maga jelent. Dolgozzon, ez minden.

Szeretném mielőbb újra látni, régi mosolyával.

Sok szeretettel

Kassák Klári

Gépirat; MTA K, Ms. 5951/320.

¹ *Kassák Lajosné* szül. Kárpáti Klára (1914–1986) – a küldött könyvről nincs közelebbi információnk.

Drága Jancsikám!

– Örülök, hogy hírt adtál magadról: ezek szerint elért a levelem Vas megyében! Minden úgy lesz, ahogy leveledben írtad¹ – a honoráriumot itt tartjuk, s ha megjöttél, megmondod, mi történnék vele. Egetverően nagy honoráriumra, sajnos, nem számíthatsz, de mivel vannak benne új versek is, a példányszám pedig takaros, valami pénz mégis kijön majd belőle. (A könyv egyébként még nem jelent meg, noha márciusban elszaladt; írtam Neked, hogy itt semmire nem lehet mérget venni, semmi sem biztos. Az azonban biztos, hogy a közeli hetekben kijön.)²

Sokkal fontosabb, hogy dolgozol a Sheryl-könyveden! Ez a fontos igazán, s ez a legjobb adoptáció! Bolyongás – nemcsak a természetben, de „az élet erejében” is, ahogy boldogult Juhász Gyula írta.³ Abból, amit hallhattam könyvedből, világosan áll előttem, hogy rendkívül eredeti anyag van a kezdedben; nem szabad kiejtened! Amit elkezdted, s ahogyan elkezdted; a hangvétel, a magatartás, a két életsors szembeállítás, hogy közben mégis ott érezzük az óceán morajlását, amely ezt a két életet – a térben – elválasztja egymástól, de az óceán ellenére mégis találkozni tudnak *valamilyen evidenciában* egymással – hát ez még nem volt a magyar irodalomban. Sem a versben, sem a prózában. Írd meg! Fejezd be! Te is tudod, hogy amit csinálsz, nem mindennapi vállalkozás! Szigliten lehet dolgozni, gondolom, használd ki ezt a lehetőséget!

Baráti szeretettel öllelek:

Matyi

Gépirat; MTA K, Ms. 5950/397.

Domokos Mátyás (1928–2006): kritikus, szerkesztő; 1953-tól a Szépirodalmi Kiadó felelős szerkesztője, a kiadónál megjelent Pilinszky-kötetek gondozója.

¹ Vö. *Levelek*, 618.

² Pilinszky János: *Kráter*. Szépirodalmi, Bp. 1976. – A kötet május első felében jelent meg.

³ Valószínűleg a költő *Révület* [1919] c. versére utal Domokos Mátyás: „Oly szomorú: az élet erejében / Eltévendezni s nézni: hol kiut? / Mint a szökő rab, ki a ködben, éjben / Reméli, hogy őrt téveszt, és kijut.”

KERTÉSZ IMRE

[Képeslap; Pb.: Szigliget, 1976. május 23.]

Kedves János,

Szigliget inspiráló jelenléted hiányát nyögi – aki ismeri, mindenki a „KAPITULÁCIÓ”-ról¹ beszél. Még itt kitaláltam egy regényt: Gustav Mahlernek fogom ajánlani és János Pilinszkynek – ha megírom valaha is.² Üdvözlettel:

17

Kertész Imre

K; MTA K, Ms. 5951/355.

¹ Utalás a készülő *Beszélgetések Shery Suttonnal* c. kötet Tizenkilencedik fejezetére. Pilinszky a kötet javarészét Szigligeten írta, és többször olvasott fel belőle Kertész Imrének is.

² A tervezett kötet szolgált végül *A kudarc* c. regény alapjául.

WIENER PÁL

[Párizs, 1976. december 30.] Párizs, 30. 12. 76.

Kedves, drága Jánoskám,

Sokszor gondoltam már KZ-tábor viszonyodra. Hogyan vetted észre a nagy szekér nyomán, amit milliók nem láttak, és gyötörted be magad a kitóduló helyére.

Te még emlékszel Krisztus zsidó családjára. Ez megmaradt, marad. Simone Weil-i hivatással, saját véreddel húzod három évtizede a kéreknymokat.

Szekered még nem érkezett meg, ne engedd el a rudat.

Hó, sár, vidék. Kucs mával látlak, melegvíz nélkül. Városi ember komfort-problémái, de ne hanyagold el ezen igényeidet.

Sheryl Kisjánossal¹ New Yorkba távozott. Egy este, telt házzal Wilson darabját a Metropolitan Operában játszották. A kapcsolatot ennek ellenére könnyű fenntartani.

Juttát azonnal felhívtam és szóról-szóra – talán nem kellett volna? – lefordítottam leveled. A hét végén látjuk egymást. Az új évkor rólad beszélgetünk.

Párizs üres nélküled.

Új, karácsonyi ajándék, még nem használt töltőtollal írok.

Karácsonyi szeretettel ölel

Pali

K; MTA K, Ms. 5954/352.

Wiener Pál (1936): ideg orvos; Párizsban él. 1971-ben (Jutta Scherrer révén) ismerkedett meg Pilinszkyvel, aki később többször is nála lakott párizsi útjai

során. – Pilinszkyről szóló visszaemlékezése: *János mindig a lényegre törekedett...* Párizsi beszélgetés Wiener Pállal. In: *In memoriam Pilinszky* (Szerk.: Bogyay Katalin.) Officina Nova, Bp. 1990. 119–123.

18 ¹ *Kisjános*: Gát János, Sheryl Sutton vőlegénye

CSOKITS JÁNOS

Flat 6,
64 Ladbroke Road,
London, W. 11.
1977. I. 24-én

Kedves János!

Decembéri leveled¹ csak január elején ért el, mert itt két hétig szünetelt a munka – munkanapokon is – mert már nem akarnak dolgozni, csak a pénzt bezebelni.

Betegségedről, illetve felépülésedről Peter Jay tájékoztatott.² Aggasztó, hogy nem tudsz megszabadulni a tüdőgyulladástól. Az ilyesmi nagyon legyengíti az embert, különösen, ha depresszióval jár együtt. Remélem, valóban rendbe jött az egészséged és az új év nem lesz olyan zaklatott, mint 1976 volt.

Megírtam Tednek,³ amit az Artisjusnál mondtak neked köteteid itteni, illetve amerikai kiadásáról.⁴ Ted nem levelez, csak ha muszáj, így nem tudom, mi történik a kötet ügyében és valószínűleg akkor értesülök majd a megjelenéséről, amikor Ted vagy a kiadó küld egy példányt. A Guardian és az Observer kritikáját⁵ én nem tartottam kielégítőnek és azt is furcsállom, hogy a sajtó és a folyóiratok nem foglalkoztak veled, de Michael Schmidt, a Carcanet Press tulajdonosa szerint a költészetre mostoha idők járnak. (Mikor nem?)

Juttatóról⁶ régen nem hallottam, nem ír, holott rajta lenne a sor. A könyv megjelenését sem nyugtázta, pedig azt hittem, hogy jóbarátok vagyunk. Én addig nem jelentkezem nála, amíg ő nem ír. Nem vagyok híve a barátság erőltetésének – elvégre kettőn áll a vásár.

Nem tudom, olvasol-e németül, ha igen, nagyon figyelmedbe ajánlom a német barokk költészetet: Angelus Silesius, Friedrich von Logau, Andreas Gryphius, Johann Günther, Daniel von Czepko – és még sorolhatnám: ez az igazi misztika (vallásos misztika) – háttérben a harmincéves háború díszleteivel. Neked való versek. (Engem 25 éve kísérnek és kísértének.)

Különös, hogy annyi acetont találtak a vizeletedben. A légerek stigmái. Jó egészséget kíván és szeretettel ölel

János

K, B. n.; MTA K, Ms. 5950/325.

¹ Pilinszky levelét lásd Csokits János: *Pilinszky Nyugaton. A költő 32 levelével*. Századvég, Bp. 1992. 121–122.; ill. *Levelek*, 626.

² *Peter Jay*: költő, az Anvil Press Poetry munkatársa, Pilinszky egyik angol fordítója.

³ *Ted*: Ted Hughes (1930–1998) költő, Pilinszky verseinek egyik angol fordítója.

⁴ Az angol kötet adatai: P. J.: *Selected poems*. Carcanet Press, Manchester, 1976. Amerikai kiadása: Persea Books, New York, 1977. (Bővítve: *The Desert of Love*. Anvil Press, London, 1989.)

⁵ *Seductive graces*. Martin Dodsworth reviews new poetry. *The Guardian*, 1976. október 28., 15.; Peter Porter: János Pilinszky: *Selected poems*. *Observer*, 1976. 967 1. sz. 27.

⁶ *Jutta*: Jutta Scherrer.

19

Új Forrás 2011/4 – Levelek Pilinszkynek

KERÉNYI GRÁCIA

[Budapest,] 1977. december 15.

Kedves Jancsi,

nagyon szépen köszönöm a könyvet,¹ azért írok csak most, mert nemrégiben jutottam hozzá, hogy nyugodtan elolvassam. Szép és érdekes, és nagyon fontos, hogy végre valaki – Valaki, éppen Maga – megírta Magyar- országon, amit a színházról ma tudni kell és lehet. Hogy azután mennyi a színház abban, ami a könyv maga, mennyire hiteles Sheryl hallatlanul szuggesztív alakja – ezen a ponton mindvégig kacérokodik az olvasó kíváncsiságával, de hát, úgy kell az olvasónak. Aki esztétikai élményeiben nyugta- lanságot keres, és nem bizonyoságot.

Nyugodt, kellemes ünnepeket kívánok
és boldog újévet
szeretettel

Grácia

Gépirat; MTA K, Ms. 5951/342.

Kerényi Grácia (1925–1985): költő, műfordító; Kerényi Károly lánya. A levél írása idején szabadfoglalkozású író. *Azonosulások* c. kötetéről Pilinszky ismertetést írt az *Új Ember* 1968. dec. 15-ei számában.

¹ Pilinszky János: *Beszélgetések Sheryl Suttonal*. Szépirodalmi, Bp. 1977.

[Sidi Bou Said, 1978. augusztus 1.]

Kedves, Drága Jánosom,

20 Nagyon vártuk már, hogy írj! Azért, mert leveled mindig örömet okoz, s azért is, hogy megnyugodjunk, minden rendben volt-e visszatadon.¹ Nincs nap, hogy ne gondolnánk rád, és ne idéznénk fel néhány közös emléket, beszélgetéseink egy-egy részletét. Igen, úgy tűnik számunkra, hogy találkozásunk nagyon sokáig, egész életünkben éltetni fogja lényünk azon részét, amely csak néhány órának, néhány pillanatnak, néhány pillantásnak, néhány szónak köszönhetően él.

Micsoda jó hír, hogy abbahagyta a dohányzást! Biztos vagyok abban, hogy Ingrid² segítségével sikerülni fog teljesen leszoknod, és kitanod elhatározásodban.

A hazatérésünk utáni első két hét nagyon mozgalmas volt: nagyon sok munka várt ránk, s néhány nem mindig kellemes látogatás. De itt volt Hedy és Sophie is (Jacquelin³ gyermekei), nemrég utaztak el.

Most kezdünk fellélegezni, s újra nekikezdünk a Sheryllet folytatott „monológjaid” fordításának...⁴ Van néhány olyan nehézség, amihez feltétlenül szükségünk lenne a segítségedre, tehát már most el kéne kezdened a Sidi Bou Saidba történő *visszatérése*d megszervezését.⁵

Addig nem tudok írni a Gallimard-nak, amíg nem juttatod el hozzám az ígért pontosításokat; külföldi publikációid listája stb.

Elkészült verseimből a válogatás, amit kértél, majd lefénymásoltatom az egészset. Micsoda munkád lesz vele! Meg kell ígéred, hogy csak azt fordítod le, amit szeretsz, és ha semmit sem szeretsz, akkor semmit.⁶ Én így értelmezem a barátságot.

Vigyázz magadra, s kitanást kívánok a nikotintól való megtisztuláshoz! Szívélyes öleléssel. Írj!

Lorand

P. S. Ha vannak új írásaid, új verseid, küldj belőlük másolatot, akár már publikálásuk előtt.

P. S. Egy párizsi magyar kritikus elküldött nekem két költészetéről szóló tanulmányt – azt mondta, te bízattad rá –, hogy azokat használjam fel a Franciaországban megjelenő versesköteted előszavaként. Azt válaszoltam neki, hogy sajnos nincs időm a lefordításukhoz, de ha le tudná fordíttatni Franciaországban, akkor elküldeném a Gallimard-hoz. Te olvastad ezeket a tanulmányokat?⁷

- ¹ Pilinszky 1978 áprilisában tett látogatást Lorand Gasparéknál Tuniszban; újtjáról cikkben is beszámolt: *Afrikai képeslap*. Új Ember, 1978. augusztus. 6. – Pilinszky Lorand Gasparnak írt július 20-í levelét lásd *Levelek*, 661.
- ² *Ingrid*: Ingrid Ficheux, Pilinszky későbbi (második) felesége; 1978-as párizsi tartózkodása során ismerkedtek meg és 1980. június 22-én kötöttek egyházi esküvőt. L. még *A depresszió a valódi világ víziója*. Beszélgetés Ingrid Ficheux-vel. In: *In memoriam Pilinszky*. (Szerk.: Bogay Katalin.) Officina Nova, Bp. 1990. 131–133. 21
- ³ *Jacqueline*: Jacqueline Gutmann, Lorand Gaspar (második) felesége.
- ⁴ Pilinszky János: *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. Szépirodalmi, Bp. 1977. – A könyv 1994-ben jelent meg franciául Lorand Gaspar és Sarah Clair fordításában: *Entretiens avec Sheryl Sutton. Le roman d'un dialogue*. Éd. de Vallongues, Billère, 1994.
- ⁵ Pilinszky később már nem járt Tuniszban.
- ⁶ Pilinszky sokáig tervezte, hogy fordít Lorand Gaspar verseiből, ám erre végül már nem került sor.
- ⁷ Az 1982-ben megjelent kötet előszavát végül Lorand Gaspar írta. Magyarul: *Roncs és ragyogás. Pilinszky János költészete*. (Ford.: Ádám Péter.) Nagyvilág, 1981. augusztus, 1241–1242.

CSOKITS JÁNOS

[Devon,] 1978. XII. 4-én

Drága János!

Levelednek¹ nagyon megörültem, mert többektől halottam, hogy beteg voltál és nyugtalanított a hosszú csönd. Az, hogy nem írsz gyakran, érthető – én sem vagyok jó levelező – de néha szükség van egy életjelre, – (különösen, ha annyit betegeskedik az ember, mint Te) talán megérted, mire gondolok. Egyébként énrám is rossz idők jártak, de most nincs kedvem panaszkodni. Most éppen rendben vagyok egészséگیleg.

Amit készülő házasságodról írsz, nagyon megnyugtatóan hangzik, bár a sorok közül kiéreztem egy kis bizonytalanságot, mintha nem akarnád elhinni, hogy végre mégis találtál megfelelő élettársat. Adja Isten, hogy valóban társad legyen jóban és rosszban, és elfogadjon olyannak amilyen vagy: enélkül nem is tudok elképzelni tartós emberi kapcsolatot, legyen az barátság, szerelem vagy egyéb. Azt írod, jegyessed neve Ingrid.² Ez német név. Talán elzászi a család? Mert, mint tudod, a franciák nem igen kedvelik germán szomszédait, ezért meglepő, hogy egy család ilyen jellegzetesen német keresztnévet adjon egy leánynak! Mindegy, persze, mellékes – fő az, hogy boldogok legyetek, s talán még ennél is fontosabb, hogy amikor nem vagytok boldogok, akkor is teljes legyen köztetek a megértés, a harmónia. Jó lenne, ha megismerhetném Ingridet – talán lesz erre mód, ha egyszer el látogattok Londonba – vagy Párizsba – ahova könnyebben utazhatom, mint messzebbre. Mindenesetre, kérlek, légy szíves, tájékoztass a fejleményekről, hogy tudjam, mikor nőszültél meg és mikor utazol külföldre.

Ami verseid amerikai kiadását illeti – Ted fordításait –, az úgy még nem dőlt el. Ted, Olwyn és Peter Jay azt szeretné, ha verseid válogatott gyűjteménye egy kötetben jelennék Jay *Kráter*-fordításaival. A kiadó, állítólag, ezt sokkalja és most egyfajta „patt”-helyzet alakult ki. Én is csodálkoztam, 22 hogy nem történik semmi, de amerikai kiadókat nehéz noszogatni – pláne, innen. Attól tartok, nincs más megoldás: várunk kell.³

Az én kötetem még nincs kész. Még hat vagy nyolc vers kellene hozzá, de az elmúlt két évben alig írtam; ezért nincs kötet. Lesz ez még így se!...

Ezt a levelet Devonból írom, Ted házából. Tudomásul vette a kitüntetés hírért⁴ – erről majd ő maga ír. Nekem nincs mit mondanom erről, hacsak azt nem: amíg Te és Ted meg vagytok elégedve és a verseket olvassák (nem csak kitüntetik), nincsen nagy baj. A baj akkor kezdődik, amikor a verseket nem olvassák az emberek. És akkor a kitüntetés sem használ.

Most zárom soraimat és ígérem, én sem hallgatok ilyen sokáig (ronda évem volt!) – legközelebb talán magamról és verseimről is írok, most valahogy nincs kedvem. Bocsánatot kérek kusza kézírásomért – Ted asztalánál ülök, ő másik oldalon valami kefélenyomatot javít – (közben megint írt vagy két kötetrevaló verset) – és így oldalvást nem megy jól az írás.

Ingridnek ismeretlenül is baráti üdvözetemet és tisztelő kézcsókomat küldöm, Téged sok szeretettel ölel

János

K, B. n.; MTA K, Ms. 5950/328.

¹ Pilinszky levelét lásd Csokits János: *Pilinszky Nyugaton. A költő 32 levelével. Századvég*, Bp. 1992. 127–128.; ill. *Levelek*, 665.

² Ingrid Ficheux.

³ *Olwyn*: Olwyn Hughes, Ted Hughes nővére. – Az amerikai kiadás a tervezett formában nem jelent meg. A Peter Jay által fordított kötet adatai: P. J.: *Crater. Poems (1974–1975)*. Anvil Press, London, 1978.

⁴ Pilinszky értesülései szerint 1978-ban Ted Hughes-nak ítélték a Füst Milán fordítói nagydíjat, azonban – minden bizonnyal kulturális megfontolásból – végül mégsem kapta meg. (Fordítói munkáját csak 1993-ban ismerték el Pro Cultura Hungarica érdeméremmel. Lásd még Sárközi Máttyás: *Poeta Laureatus. Magyar Hírlap*, 1993. november 6., Ahogy tetszik c. melléklet, II. p.)

DOMOKOS MÁTYÁS

Budapest, 1979. február 19-én.

Drága Jancsikám!

Rég nem találkoztunk, ősidők óta nem beszélünk egymással. – Hogy vagy? Hogy élsz? Mit csinálsz? Mit írsz?

Emlékszel-e még egy régebbi megállapodásunkra, hogy beszélgetnénk a Rádióban a költői jelenlétről; van-e, milyen az *ma*, s van-e rá egyáltalán szüksége a költőnek, illetve a társadalomnak, stb.? Ha nem gondoltad meg magad, s van

hozzá kedved, megcsinálhatnánk. Nem kell bemennünk a Rádióba; elviszek hozzád egy magnót és magunk közt, kényelmesen megcsináljuk. Nem beszélnék hiába, mert ezeket a beszélgetéseket – talán látod is – sorra leközlí a *Kortárs*, és arról is szó van, hogy kötetbe gyűjtve is megjelenjenek.¹

Szeretettel ölel:

23

Domokos Matyi

Gépirat; MTA K, Ms. 5950/400.

¹ Az interjúra végül csak 1980-ban került sor, s a Rádióban 1980. október 30-án hangzott el Domokos Mátyás *A pályatárs szemével* c. műsorában. Első megjelenés: *Kortárs*, 1980. október, 1643–1651. Kötetben: D. M.: *A pályatárs szemével*. Magvető, Bp. 1982. 410–430.; *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*. Magvető, Bp. 1983. 91–110.; P. J.: *Beszélgetések*. Századvég, Bp. 1994. 239–250.

BÓDY GÁBOR

[Budapest,] 79. március 27.

Kedves Pilinszky János!

Nagyon szeretném, ha a filmemben, mely Weöres Sándor írása alapján *Nárcisz és Psyché* c[ímmel] készül, eljátszaná *Kazinczy* szerepét.¹ Nem tudom elképzelni, hogy ezt az egyébként nem túl nehéz feladatot bárki színész megoldhatná. Anélkül, hogy Önt személyesen ismerném – pár hónappal ezelőtt – Széphalmon, a *Kazinczy*-emlékhegyen a rajzokat, festményeket, maszkokat szemlélve megdöbbenő fiziológiai hasonlatosságot észleltem K. és Ön között. Azóta egyre kevésbé tudok szabadulni ettől az ideától. Bár bonyolult dolog így ismeretlenül meggyőzni valakit egy elképzeléssel, kérem ne zárkózzon el ennek lehetősége elől. Bizonyos információkat szerezhet személyem felől Törőcsik Maritól vagy Ranódyné Kóczián Katitól.² Szeretném, ha módot adna a személyes találkozásra mielőbb – a forgatást április vége-május elejére tervezzük.

Engem vagy a stábomat – ha Pesten vagyunk – mindig elér a 635–455 számom; levélben: MAFILM „Psyché” produkció, Bp. XIV. Lumumba u. 174.

Biztonságosan üzenhet Kóczián Katin keresztül.

Kedvező válaszát remélve, szeretettel üdvözlö:

Bódy Gábor

K; MTA K, Ms. 5950/267.

¹ Bódy Gábor (1946–1985) *Nárcisz és Psyché* című játékfilmjében Pilinszky elvállalta *Kazinczy* szerepének alakítását; a felvételekre 1979 nyarán került sor.

² Ranódyné Kóczián Katalin (1926–2006): költő, Ranódy László filmrendező felesége, a MAFILM sajtótőfőnöke. (Pilinszky korábról ismerte már: 1946-ban az *Újhold* első számának a nyomdászalmját Kóczián Katalin tíz dollárjából fizették ki a szerkesztők.)

LORAND GASPAR

[Sidi Bou Said, 1979. március 31.]

Kedves Jánosom,

24 Leveled, amelyre már hónapok óta reménységgel és nyugtalansággal vártunk, most ismét sorscapásról értesít.¹ Nagyon szeretnénk közelebb lenni hozzád! Tettünk veled néhány lépést a legmagasabb csúcsokon, most jó lenne veled lenni a zuhanás és bukás pillanataiban is. Én hiszek a szeretetteljes gondolat erejében, a még a távolságokon át is érvényesülő barátság hatalmában. S minden nap próbálunk melletted lenni szeretetünk teljes megnyugató erejével. Ha lehetőségünk lesz arra, hogy elmenjünk hozzád vidékre², akkor megyünk. Ha nem sikerül, akkor ősszel kellene találkozunk.

Szívélyes üdvözléssel, ölellek

Lorand

K, B. n.; MTA K, Ms. 5951/147.

¹ „Nagyon rövid lesznek: úgy volt, hogy Karácsonykor feleségül veszem Ingridet. De valahogy minden összekuszálódott, s több hétre ideggyógyintézetbe kerültem. Most falura költöztem, s próbálom »megérteni«, mi is történt és történik is Vele és velem?” (Levelek, 675.)

² Pilinszky ekkor Velemben tartózkodott, Töröcsik Mariék közelében.

RADNÓTI MIKLÓSNÉ

[1979. március 31.] Tihany, 31. III. 79.

Drága János,

nem is képzeli, milyen öröm volt, hogy írt. Régóta visszatérő gondolatom: mi történt magával, sikerült-e minden úgy, ahogy beszélt terveiről? – Szomorú lettem, hogy a leveléből nem ez tűnt ki, de annak nagyon örülök, hogy dolgozik és ilyen őserdő-írtó nagy birkózást vállal mint egy regény. Jaj, csak legyen kitartó ereje, egészsége hozzá, erősen kívánom. Azt hiszem, jó, hogy vidéken él, hisz Pesten sokszor már a járkálástól, közlekedéstől annyi energiát veszteget, hogy megsínyli az ember munkája, hát még a Magáé. – Ezért is kerekedtem ide tegnap délben, tanítás után, hogy a szerdáig nyúló pár szabad napon, kis nyújtózkodó, jó levegőt szippantó kényelemben lehessenek. A Gy.¹ titkárnöje – aki szintén itt pihen a gazda távollétében – intézte el, hogy helyet kapjak az MSZMP üdülőjében. Ez a valamikori József főherceg kastélya a Balaton szélén, ilyenkor szédülök bele, ha arra gondolok: 35 éve képzélhettem-e ilyet?

Ki vizsgálta ideggyógyászati kezelésén és mit eredményezett? Tudja, hisz megmondtam, hogy a beszélgetéseink azokat az igazikat idézték, Miklóssal, ezért nagy ajándék nekem, ha szól hozzám. Köszönöm, hogy írt, és mindig átmelegít hideg magányomban, ha így vagy úgy találkozunk.

Tiszteelő szeretettel köszöntöm

Fifi

K; MTA K, Ms. 5953/9.

¹ A. Gy.: Aczél György.

Jancsikám,

Boldog embernek száraz a kalamárisa, úgyhogy remélem, most végre boldog vagy. Egyébként mi újság? Borssal¹ találkoztam a napokban, aki említette, hogy meglátogatott „cseppet sem remetei magányodban”.² Még beszélgetésünkkor is éreztem, hogy mennyire meg volt lepődve Rachma- ninoff-rajongásodon. Remélem, a munka is jól megy; én holnap megyek – éppen HUNGAROTON-hoz – lehallgatni 10 Mozart-sonátát (tudod, Ránkival felvettük az összeset). Ezek – állítólag – karácsonyra fognak megjelenni, mégpedig valószínűleg 1 albumban (5 lemez), ami véleményem szerint nem valami szerencsés megoldás, különösen most, amikor – magától Borstól tudom – néhány hónapon belül a lemezek fogyasztói ára is tetemesen emelkedik majd. Az általatos készített lemezek mikor jelennek meg?³

25

Remélem, megkaptad a lapomat. Az operát most egy időre félretettem, jobban mondva a másolást.⁴ Közben voltam Salzburgban is, ahol Nagy Péter (a rádió ez évi zongoraversenyének győztese) és Szokolay Balázs koncertjükön nagyszerűen előadták a *La Valse*-ből készített kézzongorás átiratomat. Különben én szept. 3.-ától 16.-ig és okt. 2.-tól nov. 26.-ig külföldön leszek; mindkét alkalommal megyek Párizsba is. Palinak⁵ már jeleztem ezt.

Kéne néhány példány a műveidből (régebbiekből is!), ui. ki akarok küldeni egy párat Romániába, romániai magyaroknak (zenészeknek, színészeknek, tudósoknak, stb.), még hozzá olyanoknak, akiknek tényleg nincs lehetőségük utazásra. Sajnos Romániában könyveid nincsenek bolti forgalomban. Apropó, mit szólsz a magyar-román barátság legújabb fejleményeihez?

Írj, ha tudsz, légy szíves. Mindenkit nagy szeretettel üdvözlünk.
Ölel

Új Forrás 2011/4 – Levelek Pilinszkynek

Zoli

Gépirat; MTA K, Ms. 5951/389.

Pilinszky válaszát lásd *Levelek*, 681.

¹ Bors: Bors Jenő (1931–1999), a Hungaroton igazgatója

² A levél írása idején Pilinszky Velemben tartózkodott Ingrid Fichoux-vel.

³ Pilinszky Bors Jenővel eredetileg négy lemez felvételéről állapodott meg: 1. a költő saját verseiből szavalt; 2. Pilinszky más költők általa legjobban kedvelt verseiből ad elő; 3. közös lemez Törőcsik Marival; 4. Pilinszky által szerkesztett zenés prózalemez, amelynek pontos műsora későbbi megbeszélés tárgyát képezi. (Kocsis Zoltán közlése.) Az első lemez hangfelvételére a Hungaroton Rotentbiller utcai stúdiójában 1979. május 9-én került sor. (Rendező: Maár Gyula.) Hungaroton, SLPX

13838, Bp. 1979. Digitális változatban: Hungaroton Classic, HCD 14311, Bp. 2003. – L. még Kocsis Zoltán: *Pilinszky János hangfelvételeken. Vigília*, 1984. január, 54–56.

⁴ *Három egyfelvonásos opera (terve), énekesek nélkül*. Négy Évszak, 1979. március, 4–5. Pilinszky Kocsis Zoltán felkérésére írta a darabot. L. még Tasi József: *Beszélgetés Kocsis Zoltánnal Pilinszky Jánosról. Új Forrás*, 1986. április, 30–56.

26 ⁵ Pali: Wiener Pál, Pilinszky és Kocsis Zoltán közös párizsi barátja, vendéglátója.

KOCSIS ZOLTÁN

Budapest, 1979. aug. 28.

Kedves Jancsi!

Levelünk ezek szerint keresztezték egymást;¹ minden valószínűség szerint tehát kényelmesen meg tudod hallgatni az okt. 1.-i koncertet. Végül is hétfőn utazom. Palit mindezidáig sikertelenül próbáltam hívni; lehet, hogy megint a családot kell majd zavarnom, amit nagyon nem szeretnék. Ha találkozik Palival, feltétlenül szólok neki az általam említett dologról, ha nem lenne otthon, akkor is másvalakivel – esetleg Jutta?! – megpróbáltatom ki-nyomozni a címet.² 15-én jövök haza!

A darabodhoz készülő zenét természetesen örömmel bocsátom a győri színház rendelkezésére,³ de közbejött valami. Bódy telefonált ma s valami olyasmit mondott, hogy nagyon szeretne egy darabodból valamiféle TV-változatot csinálni. Szóba került az opera is, mire én csak annyit mondtam, beszélje meg a dolgot elsősorban veled. Természetesen megemlítettem neki a győri tervet is. A helyzet tehát a következő: ő le fog menni hozzád a napokban, hogy ezt dűlőre vigye – szerény véleményem szerint akármely más színpadi műved alkalmasabb lenne képernyőre. Nem akarsz netán írni egy vadonatújat?

Jó lenne, ha megírnád, végülis miben maradtatok. A Giesecking-szalagot „fabrikálok”⁴; Bódyval küldtem volna le, ha történetesen leveled érkezése után telefonál. De hát ilyen a sors. Mariékat⁵, Ingridet sokszor üdvözölöm.

Ölel

Zoli

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5951/391.

¹ Pilinszky levelét lásd *Levelék*, 682.

² Pilinszky Sheryl Sutton pontos párizsi címét szerette volna megtudni.

³ Pilinszky és Kocsis Zoltán közös operáját Töröcsik Mariék szerették volna bemutatni a Győri Nemzeti Színházban; az előadásra végül nem került sor. (Az ősbemutatóra is csak jóval később, 1985 őszén, George Tabori rendezésében, a karlsruhei Ensemble 13 fesztiválon.)

⁴ Walter Giesecking (1895–1956), Pilinszky egyik kedvenc zongoraművésze; egyik korábbi levelében arra kérte Kocsis Zoltánt, állítson össze a számára egy válogatást a felvételeiből. Lásd még *Levelék*, 682.

⁵ *Mariék*: Töröcsik Mari és férje, Maár Gyula, Pilinszky egyik legközelebbi barátai; miattuk tartózkodott gyakran Velemben.

Kedves János!

Mintegy hónapja, hogy túlestünk a *Psyché* eddigi forgatási anyagának kötelező, hatósági bemutatóján – s mivel lehetővé tették –, most már a második részen dolgozom. Közben alig pár nap pihenőm volt. Erre a költözködés esett: Kátival és a 3 gyerekkal átköltöztünk egy kies erdőszéli házba.

27

Új címem: II. Keselyű út 6/B, Budapest 1025, ahol telefon is van: 365-019.

Szóval a körülmények elég zaklatottak és feszesekek voltak – ennek ellenére nagyon gyakran gondoltam Rád. Szereplésed a filmben nagy ajándék, és abban bízom, hogy számodra sem volt túl terhes. Remélem, olyan emlék, amire nem esik rosszul visszagondolni.

Egy napon fogtam magam, és bementem a 4 évszak szerkesztőségébe, ahol szereztem egy példányt az *Operából*. Arra gondoltam, hogy a film után egy televízió-operát rendeznék belőle. Az írás nem-ismeretében őszintén szólva két dolog vezérelt:

1. mindenekeelőtt szerettem volna, ha kapcsolatom Veled, amit a filmnek köszönhetek, nem lazul el, hanem tartalmasabbá válik. Tartozom azzal a szeretetteli vallomással, hogy pusztán Rád gondolni is lelki inspirációt jelent számomra.

2. Az „opera” mint Gesamtkunst, elvont, műfaji kategória, egy szellemi-érzéki izgalmat kelt bennem. Abban az értelemben, mint totális: akusztikus-vizuális-fogalmi közlés, metaforikusan a filmre is szoktam használni. Sőt, talán Maár Gyula emlékszik rá – mert véletlenül épp neki fejtetegettem jó pár éve a Nemzeti Színház társalgójában –, hogy a játékfilm adekvát műfajának ebben a t á g értelmezésben az operát tartom. Mármost mind a *Psyché*-film, mind az azt megelőző két tv-játék, J. M. Lenz: *Katonák* és a kínai *Kréta kör* megrendezésében vannak ilyen irányú nyomok és törekvések, amint erről egyszer, ha kedved tartja, meggyőződhetesz.

Aztán megszerezve az írást, kiderült, hogy az sok vonásában par excellence élő előadásra szánt mű, és televíziós feldolgozásra, legalábbis első olvasatban nem alkalmas. Másrésztől azonban tartalmaz olyan általános utalásokat, amelyek flexibilis megközelítést tesznek lehetővé, vagyis olyan szemléleti magokat, amelyekből kiindulva minden lehetne egészen más is.

Közben a televízióban járva megkérdeztem Bánki László zenei főszerkesztőt, mit szólnának egy ilyen vállalkozáshoz. Azt válaszolta, hogy látatlanban többet nem mondhat annál, mint ígéretesnek tartja, s bár voltak aggodalmai, nem zárkózott el a tv-s finanszírozás lehetősége elől.

Ezek után felhívtam Kocsis Zolit. Persze elmondta, amit én is regisztráltam, hogy a műnek kifejezetten élő előadásra vonatkozó aspektusai vannak.

Kérdeztem, hol tart a munkával, felelte, hogy még csak egyes részekkel foglalkozott. Én feltártam a motívumaimat, hogy miért szeretnék ebben egyáltalán részt venni. Megkérdeztem, nem tartja-e kizártnak, hogy Veled együtt, új alapokon kezdjen dolgozni. Elmondtam, hogy a televízió mint médium, rejteget egy csomó olyan új lehetőséget ezen a téren is, amivel még nem éltek. Abban állapodtunk meg, hogy felkereslek, és megbeszélem Veled az egészet. Aztán, ha úgy alakul, ő szeptember második felében, majd decemberben és januárban készen áll a munkára.

Azóta kiderült, hogy én szept. 17-től október közepéig külföldön leszek. Egyetlen, nehezen kisakkozott lehetőségem, hogy 12-én, szerdán, vagy 13-án, csütörtökön egy pár órára délután, meglátogassalak. Ezt mindenképpen szívesen tenném, ha éppen nem terhes Számodra.

Kissé késve adom fel ezt a levelet, de azt hiszem, keddig oda fog érni. Ha valami okból nem kívánnád a látogatásomat, kérlek táviratozz, vagy ami még jobb, sürgős „R”-beszélgetésre (a hívott fél fizeti) hívj fel a filmgyári telefonon: 635–455, ahol egész nap megtalálsz, vagy üzenet hagyható.

Abban a reményben, hogy rövidesen személyesen találkozhatunk:
Szeretettel üdvözöl

Bódy Gábor

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5950/269.

KOCSIS ZOLTÁN

Budapest, 1979. szept. 23-án

Kedves Jancsi!

Bódy megint telefonált; említette, hogy járt lenn nálad s beszélte az operáról is. Ahhoz – őszintén szólva – kevesebb kedvem lenne, hogy olyan darabodhoz írjak zenét, amelyben beszélnek is. Továbbá változatlanul fenntartom azt a véleményemet, hogy az operaterv sem eredeti, sem valamiféle redukált formájában nem alkalmas képernyőre – különösen az én több órás zenémmel nem. Bódy érvül a drámai és a zenei osztály gazdasági lehetőségei közötti különbséget hozta fel, hozzátéve, hogy neki a *Hármasoltár* tűnne a legrealisabb lehetőségnek – zenével. Ezt én nem vállaltam.

Szívesen lemennék hozzátok, csak semmi időm sincsen, és készülök arra az okt. 1.-i koncertre (borzasztó nehéz darab némelyik). Ha el akarsz jönni, csak jelzem, hogy du. fél hatkor lesz a Zeneakadémián. Ha nem tudsz jönni, már nem is találkozunk, mert 2-án már megyek Párizsba és csak dec. 1-én jövök haza. Decemberben különben nagyon érdekes koncertek lesznek.

Öllelek mindkettőtöket

Zoli

P.S. Megjelent egy 1944-es STEREO felvételen Beethoven Esz-dur zongoraversenye Giesekinggel!

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5951/392.

29

KÉRY LÁSZLÓ

Budapest, 1980. március 3.

Kedves Jancsikám!

A jelek szerint sehogy sem sikerült megfúrnom Kossuth-díjadat. Meg akartalak kímélni attól a szégyentől, hogy egy evangélikus népszónokról elnevezett díjjal legyél kénytelen büszkélkedni. Tudod, Marx mit mondott Kossuth apánkról? „Olyan kötél táncos, aki a nyelvén táncol.” Te viszont trapézon és korláton mutatod be gyakorlataidat.

Komolyra fordítva a szót, kitörő örömmel gratulál, és a régi barátsággal ölel:

Kéry Laci

p.s. A fentiekhez légy szíves hozzászámítani a Nagyvilág szerkesztőségének meleg gratulációját is.

K. L.

Gépirat, B. n.; MTA K, Ms. 5954/424.

Kéry László (1920–1992): irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus. 1945–47-ben a *Magyarok* szerkesztője (a lap több verset közölt Pilinszkytól, valamint elismerő kritikát a *Trapéz és korlát*-ról), 1967-től az ELTE angol tanszékének vezetője, 1959–1982 között a Magyar PEN Klub főtítkára, 1973-tól a *Nagyvilág* főszerkesztője.

RADNÓTI ZSUZSA

[Budapest,] 1980. ápr. 19.

Kedves János!

30 Ha élt valaki a földön, akit mélységesen nem érdekelt a társadalmi elismerés vagy kitüntetés, akkor biztosan maga az. Ennek ellenére hadd gratuláljak nagyon boldog örömmel, mert ez számunkra, a többieknek igazán nagy dolog, hogy ezt ma, nálunk egy ilyen embernek megadták, és ez döntően azért van, mert tehetsége olyan univerzális, olyan letagadhatatlan, hogy minden egyéb politikai és ideológiai megfontolást elsöpör.

Nagyon sok szeretettel:

Zsuzsa

K, B. n.; MTA K, Ms. 5954/446.

Radnóti Zsuzsa (1938): dramaturg, drámatörténész; Örkény István özvegye.

LORAND GASPAR

[Sidi Bou Said, 1980. december 2.]

Kedves Jánosom,

Kellemes meglepetés volt, hogy az Egyesült Államokban tett hosszú utazásunkról hazatérve itt találtuk oly régen várt leveledet.¹ Hányszor gondoltunk rád, hányszor beszéltünk rólad felidézve a Sheryllet folytatott beszélgetésekben New Yorkról rajzolt képeket.² Majd kicsit nyugtalanul, ám mindig bizakodva, azon gondolkodtunk, mi lett veled, kihez is fordulhatnánk, hogy hírt kapjunk felőled, hiszen még Törőcsik Mari is hallgatott. És akkor megérkezik leveled, mesél rólad, mindent megmagyaráz, valódi jelenlét számunkra; hallhatjuk hangodat, hanghordozásodat; gesztusaidat, a cigarettát, nevetésünket.

És mi hallgatunk téged, teljes bizalommal, veled vagyunk valamennyi döntésedben, meggyőződve arról, hogy ami csak létezik, szükségszerűen van így, s nincs már kérdésünk, már nem kell semmit sem méregetni – csak élni kell, egyszerűen csak élni.

Nagyon kérlek, lehetőleg ne hallgass ilyen sokáig. A bennünket összekötő szálak hozzátartoznak létezésünkhöz és lényünkhöz, nem félnek a megpróbáltatásoktól, sem az éjszakától, semmiféle gyötrelemtől. Mi sohasem leszünk ítélkezők, mert ahol mi állunk, ott már nem kell ítélkezni, csak adni és elfogadni, csak szeretni.

Mikor és hol találkozunk ismét? Szívből kívánjuk, hogy el tudjatok jönni Tuniszba, Sidi Bou Saidba vagy Patmoszra...³ Elvileg mi júniusban megyünk a szigetre. Azután a nyarat Tuniszban töltjük.

Ha barátaink a Corvinánál sietnének egy kicsit! Jó lenne, ha a francia *Kráter* 1981 őszén kijönne a nyomdából!⁴ Így lenne alkalmad + meghívásod, hogy Párizsba gyere.

Ami az én budapesti utazásomat illeti... Egyszer sor kerül rá – halottam valamit a kiadómtól arról a tervről, hogy kiadnák magyarul a *Sol absolu*-t. De hogy mikor, azt nem tudom.⁵ 31

Szívélyes üdvözlettel

Lorand

Ingridet is üdvözlöm, ha veled van!

P.S. Nem túl fontos, de írd meg, ha nem kaptad meg az *Égée suivi de Judée*-t,⁶ akkor elküldöm innét. Az első küldeményt Párizsban postáztam márciusban.

K; MTA K, Ms. 5951/157.

¹ Pilinszky levelét lásd *Levelek*, 702.

² Pilinszky János: *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. Szépirodalmi, Bp. 1977. – A kötet francia fordításának adatai: *Entretiens avec Sheryl Sutton. Le roman d'un dialogue*. Éd. de Vallongues, Billère, 1994.

³ Ingrid Ficheux-re utal; Pilinszky később már nem jutott el Tuniszba.

⁴ Pilinszky francia nyelvű kötetének eredetileg *Cratère* [*Kráter*] lett volna a címe, végül *Poèmes choisis* [*Válogatott versek*] címmel jelent meg (Gallimard–Corvina, Paris–Budapest, 1982).

⁵ Lorand Gaspar *Sol absolu* (Paris, Gallimard, 1972) című kötete Tellér Gyula fordításában jelent meg magyarul: *Minden földek földje*. Európa, Bp. 1981. /Napjaink költészete/

⁶ Lorand Gaspar: *Égée suivi de Judée*. Gallimard, Paris, 1980. – Magyar fordításban megjelent részletei: *Júdea*. (Ford.: Somlyó György.) *Múlt és Jövő*, 1990. 1. sz. 73–74., L. G.: *Az anyag negyedik halmazállapota*. Válogatott versek. (Szerk., vál.: Lackfi János. Ford.: Tóth Krisztina, Lackfi János, Szántó F. István és Varga Mátyás.) *Múlt és Jövő*, Bp. 1999. 65–114., L. G.: *Fénnyel írn*. Válogatott versek. (Ford.: Somlyó György.) Orpheusz, Bp. 2001. 55–73.

sebesülés

mit mondhatnék mást?
a parázsló vasban alakok
futottak. a vállam elne-
hezült, és a vér több he-

lyen is átszivárgott a kö-
tésem. sietnünk kellett.
a mosógépből kiszedett
ruhákat nedvesen rán-

gattuk magunkra. nem
volt idő már kérkedésre.
láztól bódultan szálltam
fel a vonatra. a vécében

aztán leszaggattam a be-
ragadt gézt, öngyújtóval
is megnéztem a sebet. és
számoltam a megállókat.

mikor a bűvárok este megtalálták, a parton már csak néhány bámézkodó maradt. –

az eső szinte észrevétlen állt el; és pár percre még kisütött a nap. – biciklivel jött akkor

a másik. nem sietett, mint aki csak éppen erre jár. látta a letakart testet, továbbhajtott, meg
sem állt.

találkozás

visszamentem, hogy megnézzem.
a fejtartása kicsit elbizonytalanít.
mintha a tíz évvel ezelőttest láttnám
: talán mégsem ő az.

34 Danyi Zoltán

HÁBORÚS VERSEK

A bajor erdő szélén

A bajor erdő szélén térdig
érfő, céklaszínű bokor. Az ég-
re nézel, más emlékeit látod.
Halvány pontok a bombázók.

Csontig hideg

Nem akartam mást, csak mutatni a csillagokat, a fel-
feszített eget, amikor a legtisztább, legfényesebb.
Minek mutatom.
És ugyan mit kellene rajta néznie.

És az utolsó találat a virág

És az utolsó találat a virágüzletet éri,
a kifakult bódé műanyag fala alaktalan
masszává olvad,
a művirágokkal együtt, melyek az olcsóbb
koszorúkhöz
kellenek, a drágábbakra ugyanis nyílt
rózsákat tűznek, szerelmes csokrokba kötni
már nem illik őket,
oda fakadó bimbók kellene, éppen nyílni
kezdő, kemény,
tömören egymásra simuló szirmok,
és valóban, a frissebb rózsák közül
néhány bordó szál
sértetlenül, épp csak megütve ér földet
a támadás után, alig harminc
lépésnyire a maradványoktól.

Ha fehér

Ha fehérre
meszelik is,
tetőtől talpig fehérre,
minden út szélén,
a lécekkel elzárt
kertekben,
attól még nem múlik,
nem gyógyul, nem
tűnik el.

– Ted Hughes találóan állapította meg Pilinszky költészetéről, hogy sajátos világa nem a fantázia és a nyelv bravúrijai révén, hanem szellemi értékből eredően jött létre. A művészet Pilinszky számára spirituális út volt a Teremtő felé. Egyik

36 „VAN A KÉPEKNEK EGY SAJÁTOS HŰSÉ- GE, HOGY ITT VAN- NAK, ÉS NEM LEHET ELHÁRÍTANI ŐKET”

Interjú Jelenits Istvánnal.

Készítette: Kirilla Teréz

írásában különbséget is tett a pusztá lét, ‘az abszurd nihil’, és a tiszta lét között, amely a világ eredendő, bűnbeesés előtti és végső állapota. Esztétikai törekvésének lényegét egy új mezítelenségi fok elérésében látta, „ami többet jelent az őszinteségnél”, és nem más, mint „a tiszta lét felé terelt valóság”. Azt a fajta művészetet tekintette hitelesnek, amely a tiszta lét iránti szomjú-

ságunkat csillapítja. Ön, aki a költő lelkiatyja is volt, talán közvetlenül is figyelemmel kísérhette, milyen rejtett lelki utakon történt ennek az evangéliumi esztétikának a kialakítása?

– Pilinszky elég rövid ideig élt, mert a 60 év, az nem olyan hosszú idő, és valahogy az az érdekes, számomra legalábbis ez kezdettől fogva meglepőnek látszott, hogy olyan készen lépett elő, amikor megszólalt. Nem tanulgatott, ahogy akár József Attila is, aki sorra vette a körülötte élő költőket, tanulmányozta őket, olvassgatta őket, és ízlelgette őket, és a versein látszik, hogy most Babitsot akarja meghaladni, vagy Kassákot. Pilinszky úgy szólalt meg, mintha elsőként szólalt volna meg a világon, tehát nem próbálgatta a hangját, nem köszörülte a torkát, nem kereste azt, hogy mi is az ő világa, miben különbözik a többi, eddigi költőtől, de megszólalt. Szűkszavúan, de nagyon határozottan. Valóban ez az evangéliumi esztétika ez egy olyan fogalom, amit ő szívesen emlegetett, és amivel a saját költői-emberi programját, ihletét akarta meghatározni. Lehet, hogy ez nem volt készen, ez a szó, akkor, amikor a verseit elkezdte írni, de az igyekezet, amivel írta őket, már akkor is tulajdonképpen ebből fakadt. A mezítelenségi fok – ezt talán-talán Simone Weil-től vette át, később fedezte föl, és megint vissza-visszatér ehhez, és egyre gazdagabb értelmet kapott a beszédében ez a kifejezés. Először magát a kifejezést nem használta, de a szavai már akkor is pőrén jelentek meg. Gondoljunk csak arra, hogy Ady azt mondta „S égtek lelkemben kis rőzsedalok./ Füstösek, furcsák, búsak, bíborak/ Arról, hogy meghalok.” – ez is jó vers, de itt fel van öltöztetve

ez a gondolat, szép, gondos, hiteles, de mégis valamiféle ruhába. Ez után a Pilinszky-vers pörébb, a szavak meztelenebbek. *Őszi vázlat*: „a csend törékeny és üres/ a rét határokat keres”. Ez valami olyan szokatlan egyszerűség, ami nem is igazán egyszerűség, mert a szavak nem a köznapi helyzetükben szerepelnek. Nem szokták a rétről azt mondani, hogy határokat keres, 37 meglepő, mégis dísztelen. A vers címe is *Őszi vázlat* – de minden versében van valami vázlatosság. A nyelvnek ez a különös meztelensége a léleknek a meztelensége is, amely nem öltözködik fel, nem keres díszet, inkább levetkezik. Pilinszky ebben arra a fajta meztelenségre gondol, amiről azt mondja, hogy több, mint az őszinteség, hallatlan tiszta feltárulkozása a létnek, nem is az érzésnek, vagy az emlékeknek, vagy a gondolatnak, vagy a képzeletnek, hanem a létnek magának. A prózai írásaiban, amikor reflektál a művészetre, költészetre, ez a különös meztelenségi fokról szóló spekuláció először Fellinivel kapcsolatban jelenik meg az írásaiban. A 8 és 1/2-ről ír: „Fellini legújabb filmje, a nemrég bemutatott 8 és 1/2 több pusztá önvallomásnál. Fellini közvetlenül, mint művész, művészetének anyagába és problematikájába ágyazva vall benne önmagáról. Nem beöltözve művészetébe, hanem művésszé csupasztva önmagát, ahogy egykor Pascal vetkezett csontig meztelenre a pusztá gondolatig.” Ez a „csontig meztelenre” is ide tartozik, és az is, hogy Pascalt említi, tehát nem arról van szó, hogy a vers szókimondás és brutalitás. Valamiféle brutalitás mégis, az egyik versében mondja, hogy „brutális csipkefátyol” – a szavak a valóságot brutális közvetlenséggel nevezik néven, és pont ez a csodálatos, hogy nincs szükség jelzőre, hanem egy telitalálatként meglelt egyetlen szó, egy állítmány, egy főnév megnevezi azt, amiről beszélünk – és tulajdonképpen ez az, amit Pilinszky a költészet nagy feladatának érez.

– Naplójában ezt írja: „A remekműnek egy szinten »közönségesnek« kell lennie, egyszerűnek, foghatónak és szegényesnek – ahogy Istennek is szegénynek kellett lennie, amikor megtestesült. A remekműnek szegényes a kiindulási pontja, s ezt a szegényes szintet közben újra és újra érintenie kell. Az ihlet első lépése a megtestesülés – a fogantatás, a »leszegényedés« pillanata.” Olyan nyelvezetet keresett, amely nem ábrázoló, hanem útvezetőként elvisz bennünket ahhoz a teljesebb létérzékeléshez, amellyel akkor láttuk a világot, amikor még annak nyelvi leképezése nem korlátozott bennünket. A nyelvi szegényesség nála a szívünket felemelő erőként jelenik meg. Nyelvezetében nem pusztán a szegényességet érzékeljük, hanem a szegényesség egyfajta megszentelődését.

– Én is azt gondolom, hogy van egy teológiai mélysége egész költői magatartásának, fenntartva továbbra is azt, hogy nem a teológia szülte a költészetét, hanem az ember, és ez az érdekes, hogy őt, mint embert nagyon meghatározta

Új Forrás 2011/4 – „Van a képeknek egy sajátos hűsége, hogy itt vannak, és nem lehet elhárítani őket” – Interjú Jelenits Istvánnal. Készítette: Kirilla Teréz

az Isten dolgairól való gondolkodás. Tulajdonképpen ő azt mondja, hogy Isten maga is, akkor, amikor teremt, lehajol, majd a legmélyebbre akkor, amikor megtestesül, az anyaméhben ölt testet, a költőnek pedig valójában

Istennek ezt a mozdulatát kell utánoznia, amikor a kezébe veszi a le-
38 gesendőbb dolgokat, és ott leli meg a mondandóit. Kétségtelen, hogy a költészetről alkotott felfogásunkban van valami, ami ezzel ellenkezni látszik, és nem véletlen, hogy ezt Pilinszky elutasította, anélkül, hogy vitába szállt volna vele. Petőfi például azt mondja: „Csüggtem ajkán szótlanul/ mint a gyümölcs a fán”, tehát ünnepi szavakkal fejezi ki magát, hiszen nem azt mondja, hogy átöleltem és megcsókoltam az anyámat, és közben nem találtam a megfelelő szót, amivel megszólíthattam volna, hanem: „Csüggtem ajkán szótlanul/ mint a gyümölcs a fán”. Gyönyörű is ez, mert senki másra nem mondhatja, csak az anyjára, hogy fa, melynek ő volt a gyümölcse, oda talált vissza, ahonnan a léte fakadt – ez gyönyörű, az egyszerűségében is ünnepi kép. Vagy amikor Ady azt mondja, hogy „Felszállott a páva vármegye házára/ Sok szegény legénynek szabadulására”, akkor nem egyszerűen azt mondja, hogy kigyulladt a megyeháza, hanem azt, hogy „Felszállott a páva vármegye házára” – és ezzel szokatlanul magas fokra emeli ezt az eseményt.

Pilinszky egy olyan korban élt, amikor már túlzásba ment a költészet ebben, már belefáradtunk abba, hogy a költészet mindig megemeli azt a valóságot, amiről beszél. És akkor ő azt mondta, ez nem az én dolgom – „Ne a mozdulatot, hanem a zihálást”, ezt ragadom meg, és az embert létének nem ünnepi pillanataiban mutatom be, hanem az összeomlásainak a pillanataiban, a vereségében, a pusztulásában, amiről eddig azt gondoltuk, hogy udvariasan el kell tekintenünk fölötte, hogy ne zavarjuk meg a másikat azzal, hogy észrevettük, hogy ilyen pillanatai is vannak az életének. Pilinszky inkább úgy érzi, hogy ha a másik ember bukása mellett ilyen szemérmesen vagy fegyelmetten elmegyünk, akkor azzal el is fordulunk tőle, úgy teszünk, mint a pap meg a levita az irgalmas szamaritánus történetében. Ők úgy tettek, mintha nem vették volna észre azt az embert, lehet, hogy nem csak azért tettek így, hogy ne kelljen segíteni rajta, hanem úgy gondolták, hogy lehet, zavarba hozná, ha elkezdenének vele bajlódni, majd csak összeszedi magát, és továbbmegy, és akkor nem kell szégyenkeznie előttük, hogy fontos, komoly embereket arra készítetett, hogy vele foglalkozzanak. A szamaritánus pedig megállt, és a sebébe bort öntött, kimosta, és fölterette a szamarára, gondoskodott róla, mert másfajta tekintete volt. Pilinszky ezt a szamaritánus tekintetet tartja a művész igazi tekintetének. Egy olyan korban élt, amikor arról az emberről kellett verset írni, aki az új világot építi, ha kell, a folyókat is az ellenkező irányba tereli. Pilinszky viszont nem erről írt, és nem a múltó diadalának a tetőpontján igyekezett az embert ábrázolni, hanem a tragédiában, és nem félt attól, hogy itt rányisson az emberre, abban az állapotában, amikor

összeomlik, egy olyan állapotban, amikor maga is semminek bizonyul. „Megáll a kockacsendben/ mint vetített kép hunyorog rabruha és fegyencfej.” A háborúról írt versei sem tiltakozás a háború ellen, hanem egy kegyelmi pillanatnak az ajándéka, mintha azt mondaná, hogy rájöttem arra, hogy amit el szoktunk titkolni, eltitkolhatatlanná vált. A létünkhöz hozzá- 39 tartoznak az összeomlásnak ezek a pillanatai, és ezeket eltitkoljuk egymás elől, vagy szemérmesen nem szoktuk észrevenni, nehogy zavarba kerüljünk, az én nemzedékem viszont azt kaptuk kegyelmi ajándékként, hogy vérezni láttuk a tapétákat. Az Evangélium ősi szavai: „Éheztem és ennem adtatok, mezítelen voltam és felruháztatok” értelmet kaptak számunkra, és azóta ezt nem felejtethetjük el, és ez nem teherként nehezedik ránk, hanem felmagasztosuló hivatásként, hogy erről beszéljünk, vagy verset írjunk róla. Radnóti ugyanennek a háborúnak még tragikusabb sorsú résztvevője és szemlélője volt, a versei mégis egészen másfélék, mint amit Pilinszky a francia fogolyról írt. Radnóti verseiben mindig ott van ez a kérdés és remény, hogy megvan-e még az a haza, ahol e szavakat is értik, és ahová egyszer vissza lehet találni, és ha nem én, akkor majd valaki más visszatalál. Pilinszkynél az van, hogy nem lehet oda visszatalálni, ahol voltunk, mert egy valóságosabb léttapasztalatig jutottunk el ennek az egész katasztrófának a végigjárása közben, és ezt a léttapasztalatot nem szabad többé elveszítenünk. Ismerjük meg igazán önmagunkat, akkor is, ha újra felépül a világ, és elkendőzzük ezeket a bajokat. Az embernek nem az a természetes állapota, hogy a kínjait feltárja, de a költészetnek természetes állapota, hogy a föl nem tárt kínokat is felmutassa, nem szenzációkereső mozdulattal, hanem ilyen mezítelenségi fokon, és azt mondja, hogy ettől lesz az ember igazán a méltóságának és az Istennel való kapcsolatának az értője vagy a vállalója, ha a halálnak és a feltámadásnak ezeket az útjait megjárja.

– *Pilinszky az anyag művészi átváltozásának azt a mozzanatát tartja a legfontosabbnak, amikor a tárgyak közönye eltűnik, hogy láthatóvá válnon eredendő, de elhomályosult ártatlanságuk. Ismeretes, hogy Pilinszky – főleg nyugati útjai során – rengeteget fényképezett, és nézegetve a fotókat, szembetűnő, hogy itt a tárgyak: a padok, a téglafalra szegezett deszkaablakok, a nyitott kottakönyv egy kislány kezében, a fák, az omladozó lépcsők, a vashidak, a szobrok, a kerti szék, a messzi tengerpart, vagy az ármányék a délutáni napsütésben, valamennyi valósággal átlényegült. Hogyan talált rá Pilinszky erre a tekintetre, erre a fajta figyelemre, amivel a tárgyak közönye mögé tudott hatolni?*

– Érdekes, hogy sokkal kevesebb önéletrajzi mozzanat van a költészetében, mint általában szokás a lírikus hagyományban, például nemcsak Petőfi,

hanem József Attila költészete is tele van önéletrajzi utalásokkal, és ezeket egyetemes érvényű mondanivalóvá emelték. Pilinszky nagyon keveset írt önmagáról. Csak a kései verseiben jelennek meg például azok az intézeti lányok, akikkel kiskorában találkozott. Interjúiból vagy a visszaemlé-

40 kezéseiből tudjuk, hogy viszonylag eseménytelen gyerekkora volt, se nagyon nagy szegénység, se megrázó tragédiák nem környékezték. Ami megrázó emlékként maradt meg benne, az érdekes módon a nyaralásaihoz kapcsolódik: az egyik nagynénje apácarendet alapított, és ezek az apácák nevelő feladatokat vállaltak egy intézetben, ahová büntetett, de kiskorú lányokat gyűjtöttek össze, akiket a rendőrök is őriztek, esténként bilincsbbe verték őket, hogy meg ne szökjenek onnan. Egy nagy, egykori vadászkastély területén éltek, és Pilinszkyt, mint 4-5 éves gyereket, szívesen elvitték oda nyaranként, hogy egy kis friss levegőt szívjon. Itt volt ez Újpest és Rákospalota tájékán, meg is van ma is, és hasonló feladatokat lát el ez a kastély, csak éppen apácák nincsenek már ott. Pilinszky ott élt 4-5 éves korában, és ezek a lányok örültek, hogy egy kiskorú odakerült, akivel játszhatnak, és kedvesen beszélgethetnek. Pilinszky pedig anélkül, hogy valamit is értett volna a kínjaikból, hogy vallomásra készítette volna őket, vagy hogy a gondjaikról beszéltek volna előtte, látta őket sírni, töprengeni, egymással beszélni, és ezeknek az érzelmi viharoknak, amiket ő nem értett, ezeknek az emléke benne élt. Érdekes, hogy a kései költészetében ezek az alakok visszatérnek, ezek az intézeti lányok, *B.I. kisasszony*, és hasonlók. Ebből látszik, hogy amikor a világgal való saját kapcsolatának forrásvidékéhez tér vissza, akkor tulajdonképpen hozzájuk talál el. És ilyeneket írt, hogy a szeretetnek, a bűnnek, a kegyelemnek egy nagyon forró atmoszférája lengte körül ezeket a lányokat, és anélkül, hogy valamit értett volna belőle, ennek az emlékét vitte magával. Ilyen, szavakba sem foglalt, elemzésre nem kerülő gyerekkori tapasztalatok vezethették arra, hogy ez az érzékenység kialakuljon benne. Azt hiszem, hogy később is ezért látta másképp az összeomló Németországot is, vagy a katonákat, ezt a világot, mint mások. Valamiképpen hasonlóan látta Celan, és más kortárs költők is, büszkén mondta is, hogy egész nemzedék élte át ezeket a tapasztalatokat, de akkor, amikor ő ezeket átélte, egyfajta figyelem már eleve élt benne.

– Simone Weil gondolata nyomán beszél Pilinszky az ember megteremtettségéről, ami a térbe, időbe vetettségünket jelenti, és arról, hogy mindezen túl valamilyen nyílen hordozunk magunkban, a lelkünk mélyén, egy megteremtetlen pontot. Hogyan fejeződött ki e megteremtetlen pont ereje az általa használt költői nyelvben?

– Nagyon érdekes ez. *A mélypont ünnepélyében* is, a versben magában, azt olvassuk például, hogy a tengert „marék vízként arcához emeli”. Petőfi olyan

szertelenül bánik a képeivel, mint egy gyerek a játékszereivel, szétszórja őket, ugyanaz a kép más versben egész más funkciót tölt be. Meg is jelent egy olyan könyv, amely összegyűjti Petőfi metaforáit, a tenger az nagyon sokfélét jelent az ő számára. Pilinszkynek pedig ilyen – nem kényszerképzetei, hanem, ahogy a diákoknak szoktam mondani, kép-kényszerei vannak: 41
rátalál egy képre vagy metaforakapcsolatra, és akkor az végigkíséri az életét. Tehát például a tenger, az borzasztó érdekes: van egy verse a tenger-ről, ami izgalmas ebből a szempontból, az édesanyja halála után két évvel írta. „A tenger, mondtad haldokolva”. Szerintem mérget vehetünk arra, hogy tényleg ez volt az utolsó, vagy az egyik utolsó szava az édesanyjának, és ez a fiát szíven ütötte, mert valószínű, hogy ez az asszony sose látta a tengert, esetleg filmen látta, moziban láthatta, vagy olvashatott róla, de nem nagyon beszélt a tengerről, mert más dolgokról beszélt, a hétköznapi dolgairól, de amikor meghalt, akkor mégis azt mondta, hogy tenger, mintha egy marék vízként az arcához emelte volna a tengert, rátalált a tengerre, amikor meghalt. Szerintem ez egy nagyon valószínűsítő szituáció. A költő ezt kapta ajándékkul, amire másvalaki föl se figyelne: az anyám azt mondta, hogy ‘a tenger’, meglepő, de hát inkább arra figyelünk, hogy hány fokos láza van, hogy fáj-e neki valamije. Ő viszont ezt a szót kapta örököül tőle – ezzel a szóval halt meg az anyám, hogy a tenger, mégis valahol egy tenger élt benned, a végtelenre való ráajzottság vagy vágy. És annál fájdalmasabb, hogy ennek a szegény asszonynak az élete („szegény, szegény, szegény”) a hétköznapiak között telt, vasalt, mosott, főzött, foltozott, takarította a szobát, ami újra piszkos lett, és nem tudott a tengerre menni vitorlázni vagy hajózáni. De Pilinszky ezt nem úgy mondja el, hogy „a bögrét két kezébe fogta úgy estefelé, vasárnap...” Persze, József Attila verse is több, mint pusztán szociális anyag, de mégis az egy társadalmi anyag is, hogy az anyám mosónő volt, és így tovább. Pilinszky-nél nem erről van szó, hogy vádoljuk a világot, hanem a létről. Ilyen az ember, hogy irtóztató hétköznapiak közt telik az élete, valamikor meghal, és akkor sóhajt egyet, és azt mondja, hogy a tenger, s ezt soha többé nem felejtjük el. Ilyesféle volt az ő kapcsolata a dolgokkal, és egy-egy ilyen megtalált képet szorított magához, és ezek visszaköszönek. A hóhér szobájában is megtaláljuk a tengert, vagy a hozzá való viszonyítást.

Ez jellemzi ezt a költészetet, meg a dolgokhoz, szavakhoz való viszonyát is, és a metaforákat, amiket használ – egész más módon mozognak ezek az ő költészetében, mint akár a Petőfiében. Petőfi verseire annyira jellemző, lásd: *Egy gondolat bánt engemet* – „Legyek szikla...” ‘legyek ez, legyek az’, egyik kép jön a másik után, elfoszlik, és akkor jön egy következő, a képeknek ez a kavalkádja, ugyanezt látjuk Vörösmarty verseiben (*Gondolatok a könyv-*

Új Forrás 2011/4 – „Van a képeknek egy sajátos hűsége, hogy itt vannak, és nem lehet elhárítani őket” – Interjú Jelenits Istvánnal. Készítette: Kirilla Teréz

tárban, *Előszó, A vén cigány*). Itt viszont van a képeknek egy sajátos hűsége, hogy itt vannak és nem lehet elhárítani őket, és nem is azt akarom, hogy egy másik jöjjön, nem engedem át magam újabb és újabb képeknek, hanem ezeknek a képeknek a feltárulkozása, végiggondolása foglalkoztat, átadom
42 magam nekik és az egész életemet végigkíséri egy ilyen kép, szó – ez zeng föl.

– *Élete vége felé rőtta Naplójába a következő sorokat: „Nézem a virágokat. Se innom, se dohányoznom nem szabad. Akkor erőre kapok majd, s hosszú sétáimon gondolataim úgy repkedhetnek majd, mint a sirályok.*

Utolsó cigarettám! [...] Utolsó pohár bor! Az igazi öröm: fájdalmon és unalmon túli. Bach, segíts meg! Ez lesz az én sirály-korszakom.” Milyen volt Pilinszky „sirály-léte”, amiről olyanokat ír, hogy a befejezés misztériumát éli, hogy valamiféle csend felé közelít? Mi történt Pilinszkyvel az utolsó években, belsőleg, lelkileg mi történt vele?

– Eltemette ez a csend, ami nem katasztrófálisan szakadt rá, nem úgy temette el, mint ahogy valaki elfelejt beszélni, de valamiképpen mégis, nem volt vele egyszerű kapcsolatot találni, kivonult egy kicsit a világból. Mindig is ennek az elhallgatásnak a kockázatában élt: a legeruptívabb költői korszaka a háború utáni évek voltak, akkor születtek meg a nagy háborús emlékeket őrző versei, és akkor utána volt az, hogy sokan féltették, hogy elhallgat, mert kiírta magát, és csak önmagát ismételhethné, és ezekhez hasonló versek nem születhetnek többé, hiszen reméljük, hogy hasonló megrázkódtatások sem érik. Rónay György is írta neki, hogy a költőnek gazdálkodnia kell a tehetségével, és nemcsak meredek és magaslatok vannak, hanem lankák is, lehet fordítani. Valóban, megpróbált meséket írni, és így tovább, próbálták tanítani valahogy, hogy a költői tehetségével gazdálkodjék, mert ekkora viharok többé nem adatnak meg. Aztán volt ez a *Szálkák* korszaka a 70-es években, amikor egy másfajta költői magatartás segítségével még több verset is írt, néhány sorosakat, és még titokzatosabbakat, de a halála előtt aztán valamiféle elhallgatás következett, és akkor ő azt mondogatta is, hogy szerinte most már tovább él a kelleténél, próbált magának mindenféle tennivalókat megfogalmazni a feljegyzéseiben. Prózaí töredékeiben jelentkezik az, hogy egy regény megírására készült, de ezek sokkal titokzatosabb lehetőségként élnek benne, mint korábban a költészetének a megújulására irányuló figyelme, és ugyanakkor valahogy egy kicsit úgy érezte, ezt is többször írta is, hogy most már kifelé megy az életből, a világból. Ezt jelzi az is, hogy kivonult a városból, már nem csak Velemben töltött hosszú hónapokat egy parasztházban, hanem Fehérváron is volt egy lakása, ahová remeteként vonult el. Nyilván ebbe az is belejátszott, hogy az az élet, ami körülvette, nem nagyon vonzotta arra,

hogy marasztalja magát, vagy helyet keressen itt, annál inkább érdeklődéssel fogadta ezeket a belső jeleket, amelyek arra látszottak utalni, hogy most már nem sok van hátra neki az életből, és nem keresett olyan kapcsolatokat, amelyek itt marasztalhatták volna, így eloldozgatta ezeket a szájakat, amelyek az emberekhez fűtéek. De én sem tudok erről titkokat, vagy 43 intim dolgokat elmondani. Nem tudjuk pontosan, hogy mi minden játszódott le benne.

Az érdekes, hogyha ezeket az utolsó prózai írásokat elővesszük, akkor látjuk, hogy tulajdonképpen ott is azok a költői képek jönnek elő, mint a verseiben. Sokszor eszembe jut – ugye Balzacról jegyezték fel talán, hogy a halálos ágyán minduntalan azt az orvost akarta magához hívni, akit saját maga teremtett, és a regényeiben szerepeltetett – valahogy ő is a saját látomásaiban maradt így magára, és a prózájában is visszatérnek ezek a látomások, akár ezek az apokaliptikus látomások, amelyek az *Introitusz* versből ismerősek: az Istenről, aki lehunyja a szemét, a Bárányról, aki végigkocog az üvegtengeren, tehát azok a képek térnek vissza, amelyekkel viaskodott, és amelyekről ilyen feledhetetlenül szép versek születtek, azok gyötörték vagy népesítették be a fantáziáját. Ezekről szólnak regényfejezetek is, amelyek önéletrajzi jellegűek, mégis szerepekbe, például egy lánynak a szerepébe éli bele magát, és akként tér vissza ezekhez a képekhez. Sokféle terve volt, de elsősorban mégis a halálra készült. Annál különösebb, hogy végül is egy orvosi melléfogás következtében halt meg – hatvan évesen.

Új Forrás 2011/4 – „Van a képeknek egy sajátos hűsége, hogy itt vannak, és nem lehet elhárítani őket” – Interjú Jelenits Istvánnal. Készítette: Kirilla Teréz

REGGELI GYAKORLAT

„Csatavesztés a földeken.” (P. J.)

Fát vágok a szurdokban. A köd a bőrömön át
szivárog ki, mintha izzadnék, a meredek
agyagfalak között lassan mozog fölfelé.

Én hoztam ide az őszt, de a tél már valaki
más munkája volt, újraépítette a színpadot,
régí díszleteimet kihajította, hogy most
égessem el mindet, és az áldozati füst
színéből tudjam meg, mit tervez velem.

Ami elmúlik, ahhoz nem lehet közöm.
A korhadt gyertyán lassan kap lángra.

Építettem egy oltárt, de nem tudom,
mihez kezdjek vele, hogy kit imádjak
vagy kinek hazudjak előtte. A füst
angyala énekel a havazásban.

ÖNGYILKOS
CITROMOK
POTYOGNAK
A FÁRÓL

A József és testvérei fekszenek az ágyon
Ma száll gépre a fiam a Bahamákon
Ecetet szívtam a zuhanyfej szárából
Napokig savanyú volt még a cukor is

Három napja rizsleves a tápom
Fával házasodott a kínai férfi
Ma senki nem hívott telefonon
És senki nem mondta azt hogy várom

Alvó szegek a jéghideg homokban
A Balaton egész nap hullámozott
Megáll nálunk a velencei vonat
Megtámadtak egy nőt a véredek

Az idén mindenkéhez őszinte leszek

BELŐLED ÉLEK

Ad notam: Pilinszky János: Te győzz le

Belőled élek mostoha,
tükrös szemedben ostoba,
sivár életem forog.
Te látod azt, hogy napjaim
hétfői, keddi partjain
bomló vízbe fúlt zokog.

Szokása, vágya rabja csak
idege könnyen elszakad
s frank-hitellel küszködik.
Őrül, ha gyermekére néz
Adytól s az apjától idéz,
míg a gondok görgetik.

Felét letudta már talán,
nincs tőkéje s az oldalán
nem lép tarka díszmenet.
Párjával gyakran hajba kap
rajta veszt ahányszor fogad,
s tort ülsz álmai felett?

De tudd meg, bárhogy is legyen,
az életet már elviszem
legyen a harc nélküled.
Maradtak, vannak romjaim,
ideák vásott bárdjain
porzik süllyedő eged!

„Ember, állat egyként pulzál szivemben.
Mint kőedényen a piros máz,
úgy ég rajtam a csorgó, foltos
és közös veriték.”
(Kőedény)

Kontra Attila 47

AZ ANIMALITÁS SZEREPE PILINSZKY JÁNOS ÉLETMŰVÉBEN

Pilinszky egy 1978-ban készült tévéinterjúban a következő megállapítást teszi: „Nálam a hit az majdnem egy – azt merném mondani – animális hit.”¹ Ha megpróbáljuk értelmezni ezt a szókapcsolatot, a reflexió első szintjén rögtön két lehetőség kínálkozik. A latin kifejezést magyarra lefordítva az *ál-lati* értelemfeltáró szinonimája az *öszönös* lehetne, vagyis olyan hit, amely nem szorul rá az ész mankójára, hiszen evidens erejénél fogva mindig, minden körülmények között érvényes aktus.

Az állat teremtés rendjében betöltött pozíciója felől vizsgálva a másik variáció az *immanens* lehetne. Ezen az állásponton van Weöres Sándor Pilinszky kereszténységét illetően, amikor így vall: „Az is különös dolog, hogy nem volt igazán vallásos, igazán hívő, viszont a katolicizmushoz a lehető legszorosabb szálak kötözték. Hasonlított ebben Lisieux-i Kis Terézhez, aki egész életében, még haldoklása idejét is beleértve, nem tudott hinni az emberi lélek továbbélésében; katolikus volt ízig-vérig, de úgy tekintette, hogy pokol, purgatórium, mennyország, mind ebben az életben játszódik le, és ha az élet megszűnik, akkor annak az egyénnek a pokla, purgatóriuma, mennyországa is megszűnik. Pilinszkyknél szintén hasonló a helyzet, nem bízik a halál utáni továbbélésben, és talán nem is óhajtja. A létből neki épp elegendő, talán még sok is, amit ez az élet nyújt, és folytatását nem kívánja.”² Az *immanens hit* tehát ebben a szövegösszefüggésben az, amely speciálisan a földi lét kereteire korlátozódik.

Egy harmadik utat szeretnék bemutatni az *animális hit* megragadására, amely sem az első, sem a második lehetőséget nem tartja kizárólagosnak, de nem is veti el őket egészen. Dialektikus módon foglalja magában mindkettőt azáltal, hogy túllép rajtuk, még hozzá a transzcendens értelmezési horizont irányába. Pilinszky János teológiájában (ha tételes formában kifejtve létezne ilyen), bizonyára külön diszciplínát szentelt volna az állatoknak, s ezt dogmatikájában közvetlenül az angyalokról szóló fejezet előtt helyezte volna el. A továbbiakban ennek megfelelően azt próbálom meg bizonyítani első lépésben, hogy az állatok egyáltalán nincsenek kizárva

Pilinszky üdvösségek koncepciójából, második lépésben pedig megkísérlem az *animálist* az *tiszta* jelző határozmányainak megfeleltetni.

Ha az *Apokrif* első soraira gondolunk, észrevevesszük, hogy a versben nem két világ válik el egymástól ama napon, vagyis az ítéletkor, mint
48 ahogyan az Emberfia a vonatkozó bibliai jelenetben elválasztja a kosokat a juhoktól,³ hanem három: „Külön kerül az egeké, s örökre / a világvégi esett földké, / s megint külön a kutyaólak csöndje.”⁴ Számunkra a harmadik hely érdekes igazán. Az égi és a földi szféra közé ékelődik ugyanis a megváltatlan létezők tere, a kutyaól, amely – mivel mindenek elhagyatnak – az éjszakában szintén üresen áll. Bármiféle vitalításra utaló jelet a „menekvő madárhad” képzetén túl csak a többes szám első személyű „és látni fogjuk a kelő napot” sorban érzékelünk a strófán belül. Joggal feltételezhetjük, hogy Pilinszky itt az üdvösségükre áhítózo létezők körét kitégítva a természet egészét bevonja a közös várokozás szentségébe, akárcsak a több mint húsz évvel későbbi *Zsolozsma* című költeményben: „Rovarok és gyerekek, most és mindig, / kövek, füvek és állatok / figyelik, figyeljük, ahogy / a nap alászáll”,⁵ vagy a bibliai bárány szimbólumát evokáló *Introitus*zban, ahol az ítélet kihirdetése előtt minden kreatúra elsötétül.⁶ A *Nagyvárosi ikonok*ban és az utána következő kötetekben már olyannyira uralkodó a bárány-motívum, hogy Pilinszky szinte a „trónra szálló” látványának foglyává válik. A *Trapéz és korlát* és a *Harmadnapon* domináns állatnevei (hal, madár) után azt jelzi, hogy költészete a kreatúrasors univerzális tragikumának felismerésétől a megváltás és a beteljesedés közös misztériuma felé közeledik. A *Harmadnapon* verseiben háromszor is előfordul *vadállat* szó pedig a későbbiekben egyszerűen *állattá* szelődül, s míg addig szinte elvétve, a további verseskönyvekben összesen tizennégyszer szerepel.⁷

Az Új Ember-béli publicisztikák között kutatva két olyan idevágó esszé-részletet is találunk, amely alátámaszthatja az első hipotézist. Az 1973. április 22-én megjelent *Az Olajfák hegyén* című írásában a Megváltó elhagyatottságát idézve gondolataiban újra megjelennek az állatok: „Egyedül voltál. Pedig mindannyian itt térdeplünk az Olajfák hegyén – emberek, kövek, állatok. Igen, az egész Teremtés együtt térdepel itt Teremtőjével, elhagyatva, tökéletesen elhagyatva az agónia túlzúfolt közösségében.”⁸

Az egy héttel korábbi számban közölt *Előszó, Utószó helyett* címűben pedig – igaz, csak feltételes módon – egyenesen az állatok eucharisztikus áldozatban való részesedésének reményét helyezi kilátásba. „Én, aki mindent elhibáztam, látom hóhérom zárt arcát, s szeretném neki elmondani, hogy 1926 karácsonyán esett a hó, puhán, merőlegesen, s még makulátlan kezemmel úgy emeltem számig egy képeskönyvet, ahogy csak az állatok áldoznának, ha egyszer fölengedne a természet ridegsége, és Isten csakugyan odaadná magát a medvék éhségének és a patkányok metszőfogának is.”⁹ Pilinszky

csakugyan-ja elárulja, hogy mondata valószínűleg Szent Pál *Rómaiakhoz írt levelére* utal intertextuálisan. A szöveg nyolcadik fejezetében ugyanis azt írja az apostol, hogy „maga a természet sóvárogva várja Isten fiainak megnyilvánulását”, továbbá, „hogy a múlandóság szolgái állapotából majd fel szabadul az Isten fiainak dicsőséges szabadságára.”¹⁰

49

Az animalitás üdvtörténetbe való beemelését viszont inverz módon megelőzi műveiben az ember állati sorba történő alászállása, mint például a *Harbach 1944* című emblematikus versben, ahol a „messzi égi vályukat” szimatoló fegyencek előtt a halál úgy tárul ki, akár „egy megnyíló karám.”¹¹ A vályú vissza-visszatérő képe továbbá a Pilinszky által oly sokszor megidézett tékozló fiú parabolájához kapcsolódik szervesen, aki távol az atyai háztól még a sertések eledelével sem csillapíthatta éhségét.¹² Ez az alászállás és elszakadás nemcsak az ember, hanem az egész teremtett világ fellemelésének, eszkatologikus reményének feltétele.

Talán az *Élőképek* című egyfelvonásosában a legszembetűnőbb azonban az első felvetés. A színműben a *rókán*, a *medvén* és az *öreg madáron* kívül három ismeretlen állatot látunk a szereplők sorában, akik az apácafőnöknővel és az szolgálóleánnyal emberi nyelven társalognak. Saját maguk „összetákolt lényéről” vallanak, faji besorolásuk viszont lehetetlen, származásuk meghatározhatatlan: („Szemem és bundám egymás közt ellenségek.”)¹³ Az ellentétek egysége és összeegyeztethetlensége valósul itt meg jelképesen,¹⁴ méghozzá az „ember, állat egyként pulzál szivemben” egyetemes egységének és az állatok ember alkotta életterében elfoglalt helyzete összeegyeztethetlenségének ellentéte.

A *Pilinszky János mozdulatlan színháza* című Szigeti István által készített interjúban így nyilatkozik a darab kapcsán: „Egy ünnepségről miért legyenek kizárva az állatok? Hát miért ne legyenek ott? Ugye, Assisi Szent Ferenc, amikor misézett, az állatok bejöttek, a farkasok bejöttek. Ugyanígy a népmesékbe is szabad a bejárásuk. Tudjuk, hogy Isten trónusa körül is állatok állnak őrt, a legfőbb négy kerub, akik Isten trónját körülveszik.”¹⁵ Megállapíthatjuk tehát, hogy Pilinszky nem zárja ki, sőt lehetségesnek tartja az *animalitás* transzcendens irányultságát, ám a kerubok állatokkal való azonosítása már a második probléma hatóköréhez tartozik.

A tisztaság-bűntelenség kérdésére reflektálva elsősorban a gyermeki létállapotot kell említeni, amely szintén a Pilinszky-életmű egyik kulcsmotívuma. Ők, a gyermekek azok ugyanis, akik még úgy látják a világot, „ahogy az a teremtő Isten tenyerén fekszik.”¹⁶ Az állatok „tisztasága” némileg más kontextusban jelenik meg. „Akkor beraktak egy istállóba, végre békés állatok közé” – mondja egy háborús élményekről szóló beszámolójában, amint a betlehemi jászol körül is ökor és szamár van jelen a hagyomány szerint.¹⁷

Ennek épp a fordítottja történik a *Fabula* című versben, ahol egy állat kér beocsáttatást az emberek világába. A konvencionális tulajdonságok módosulásán túl (a farkasra egyáltalán nem jellemző szelídség és tisztaszívúság)

50 talán az a rá vonatkozó állítás a legszokatlanabb, hogy „magányosabb az angyaloknál”.¹⁸ Magányosságában az angyalokhoz hasonlít, az emberekre pedig olyan szemmel néz, mint az Isten,¹⁹ azok mégis agyonverik. Pilinszky két világirodalmi példát is említ egyik írásában,²⁰ amely az általa elbeszélte „esettel” hozható összefüggésbe. Az egyik a Raszkolnyikov álmában szereplő ígáslovacska, akit a gazdája halálra ver,²¹ szintén fiktív, akár a *Fabula*-béli farkas. A másik azonban valóságos: Torinó utcáján pillantotta meg Nietzsche a részeg kocsis ostora alatt vergődő lovat, s „a részvétel paroxizmusában tapasztotta arcát a vérző állat fejéhez.”²² Ez a két, Pilinszky által érintett párhuzam, amely majdnem tíz évvel későbbi versének megírására talán az első ösztönzést adta a költőnek, azt bizonyítja, hogy világlátásában az állat nem a legyőzendő, kitagadandó és kizsákmányolandó *másik*, nem egyszerűen *machina animata*,²³ hanem olyan létező, amely vétkezhetlenségének következtében kevésbé vagy egyáltalán nem távolodott el az eredettől.²⁴ A nietzschei esemény elbeszélését ezért zárja a következőképpen: „ez az ölelés a század legmegrázóbb ölelése volt.”²⁵ Megrázó volta minden bizonnyal abból a tényből fakad, hogy az állat büntetlenül válik az emberi önzés áldozatává és kiszolgáltattottjává. „Tisztasága” inkább minta kellene, hogy legyen Pilinszky szerint még az ember számára is, amint ez több versében is kifejezést nyer: „Légy hát, akár az állatok, / oly nyersen szép és tiszta” (*Magamhoz*)²⁶ vagy az *1970. október 14.* címűben: „Prémet kívántam tagja-imra, / hogy amit ölelsz, az legyen, / mit minden igaz ölelés keres: / egy vadállat odaadása.”²⁷ Az állatok „ártatlan” pillantásáról pedig említett esszéjén kívül az egy évvel később, 1962-ben, *Az édes élet* című Fellini-filmről írt kritikájában is megemlékezik szinte ugyanazokkal a szavakkal. „Az állatok szeméből mintha maga a föld pillantana ránk”²⁸ gondolata itt egy döglött rája ráncoktól övezett, halott szemére összpontosul, amelyet Pilinszky „a teremtés Istenre függesztett pillantásának”²⁹ nevez. Mindezek fényében nem túlzás azt állítani, hogy Pilinszky számára az állatok az angyalok földi megfelelői, ahogyan *Mielőtt* című versében éppen fordítva, az angyalokat nevezi a menynek állatainak: „Az Atya, mint egy szálkát / visszaveszi a keresztet, / s az angyalok, a mennyek állatai / fölütik a világ utolsó lapját.”³⁰

Az *animális hit* kifejezés értelmezésére tett kísérlet eredményeként azt lehet megállapítani, hogy bár Pilinszky még esszéiben sem nyilatkozott soha konkrétan az üdvösség határainak (elsősorban az állati létezőket érintő) kitérését illetően, írásaiban burkolt formában mindvégig tetten érhető ez a lehetőség. Megjelenik az első kötetek verseiben, hangsúlyosabban a költői pályáján bekövetkezett paradigmaváltást fémjelző *Szálkától* kezdve,

valamint az *Új Emberben* közölt cikkei jelentős hányadában. Az anyagvilág mélyebb rétegei iránti részvétellel átítatott sorai mindnyájunk segítségére lehetnek, hogy a klasszikus karteziánizmus tévedésén alapuló elméleteinket revidéáljuk.

¹ Maár Gyula: *Egyenes labirintus* In: Pilinszky János *összegyűjtött művei. Beszélgetések, Századvég, Bp., 1994, 175.*

² Weöres Sándor: *Pilinszky János Szálkák című kötetéről* In: *Senkiföldjén. In Memoriam Pilinszky János, Nap Kiadó, 2000, 286.*

³ Vö. Mt 25,31

⁴ Pilinszky János *összes versei*, Osiris, Bp., 2001, 53.

⁵ Pilinszky János *összes versei*, 137.

⁶ Pilinszky János *összes versei*, 65.

⁷ Az állat általános és konkrét megnevezése szempontjából egyébként a *Kráter* a legérdekesebb. Itt szinte alig van átfedés a korábbi kötetekhez képest, és öt teljesen új, korábban soha nem szerepeltetett állatnév is megjelenik: hattyú, százlábú, flamingó, fzeltlábú, delfin.

⁸ Pilinszky János: *Publicisztikai írások*, Osiris, Bp., 1999, 698.

⁹ *Publicisztikai írások*, 697.

¹⁰ Róm 8,19–22

¹¹ Pilinszky János *összes versei*, 44.

¹² Vö. Lk 15,17

¹³ Pilinszky János: *Széppróza*, Osiris, Bp., 1996, 99.

¹⁴ Vö. Tandori Dezső: *Pilinszky János válogatott művei* In: *Senkiföldjén*, Nap Kiadó, Bp., 2000, 147.

¹⁵ Pilinszky János *összegyűjtött művei. Beszélgetések, Századvég, Bp., 1994, 218.*

¹⁶ Pilinszky János: *A gyerekkor fái* In: *Publicisztikai írások*, Osiris, Bp., 1999, 728.

¹⁷ Ez a jelenet valószínűleg a következő szentírási szakaszból alakult ki: „Az ökör megismeri gazdáját / és a szamar urának jászolát, / csak Izrael nem ismer meg, / népem nem tud semmit megérteni!” Iz 1,3

¹⁸ Pilinszky János *összes versei*, 69.

¹⁹ Vö. Jelenits István: *Farkas a Fabulában* In: *Vigilia*, 2001/11, 816.

²⁰ Pilinszky János: *Két ölelés és egy kőtábla* In: *Publicisztikai írások*, 187–188.

²¹ Vö. Dosztojevskij: *Bűn és bűnhődés*, Európa, Bp., 1993, 71.

²² Pilinszky János: *Publicisztikai írások*, 188.

²³ Tertullianus *De anima* című írásában elfogadja az emberétől esszenciálisan különböző „állati lélek” létezését. Ez a skolasztikában továbbélő gondolat ösztökélte Descartes-ot arra, hogy az anyagi illetve a szellemi princípium számára elfogadhatatlan összekapcsolását egy radikális lépéssel – az állat mechanisztikus gépezetként való leírásával – „haladja meg”. Az állat szerinte csupán *machina animata*, nincs elméje, hanem a természet működik benne szervei elrendezése szerint. Vö. Descartes, René: *Értekezés a módszerről*, Ikon, Bp., 1992, 66.

²⁴ Pilinszky legkedvesebb regényében szintén felsejlik ez a gondolat Zoszima sztarc tanításában: „Ember, ne emeld magad az állatok fölé: azok ártatlanok, te pedig csak rothasztod a földet a nagysággoddal, amióta megjelentél rajta, és rothadásod nyomát hagyod magad után...” Dosztojevskij, F. M.: *A Karamazov testvérek*, Európa, Bp., 1975, 416.

²⁵ Kundera szerint egyébként Nietzsche a tétellel bocsánatot kért a lótlól Descartes-ért. Vö. Kundera, Milan: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Európa, Bp., 1992, 374.

²⁶ Pilinszky János *összes versei*, 13.

²⁷ Pilinszky János *összes versei*, 155.

²⁸ Pilinszky János: *Publicisztikai írások*, 188.

²⁹ Pilinszky János: *Publicisztikai írások*, 266.

³⁰ Pilinszky János *összes versei*, 97.

FILM

Ha üt a kép, ha vág, ha penge!
 Szíven, vagy szemembe ?
 Eisensteinre gondolok, aztán az Andalúziái kutyára,
 Hol Dalí, biztosan ő, hogy ő találta ki.
 Ember szemét egy ember vágja ketté pengével –
 De már egy vénember meséli el – nem ő – ezt is filmből tudom,
 Hogy birkaszemeket metélték ott a forgatáson, mire végre sikerült,
 S hogy többen hánytak –
 Ő maga a rendező mesélte, ő maga Buñuel is –
 De itt most snitt,
 S legyen homály, „homály dícsérete”-
 Borgestől kölcsön, hogy nem tudom csak érzem,
 Termékeny bizonytalanság feketén-fehéren –
 Hol a *lélek félhomálya* is említettik –
 De rossz e szó ide, inkább nézzük,
 A kép, ahogy gépben zizeg:
 Gyöngyvásznon felhők vonulnak,
 Égre szállt földi vizek, a szürkék ezrei,
 S mindez csak háttérül – borús ég már ilyen, soha –
 Csak semmi megghatódás, így van ez minden Teremtés óta –
 Színtéren hamuszín galamb, a veszte,
 Hogy suhan, hogy még próbálkozik,
 S a vércse, hogy lecsap rá, s hull alá vele – kivégzés –
 És mit bánom én, ha színes is, ha pontos, vág, s piros a vér színe –
 szülőházam –
 S aztán idővel szürkül már ez is, kopik, oly esőverte lesz –
 S halált ki tudja? – még előtte szólt Szindbádját látva szegény jó
 Huszárik,
 S ha már nevek e *tájról* : Fehér György, Tarr Béla, Somlyó, Pilinszky,
 S késő üdvözet Szerb Antalnak is.

LEGOLCSÓBB MOZI

szemcsés vetítés
hajnal van még homály
redőnyrés árkain
vonalból sík világlík
pontból táguló sugár

53

DÉLIBÁBOS

forog a kamera
kaméleon karma
kalimbán kalimpa
forró a kaftán a
kalifán kalucsni
leveszi kamera
fölv teszi pörög a
kába kádi rág
kaktusz ág hiába
sivatag itala
epeda epeda
kalucsnit fölv teszi
kamera leveszi
forog a kamera
nia nia gara
nia gara nia
széltől száraz homok
széltől nedves homok
itt vana merika
itt vana merika

Dr. Monostori Imre
főszerkesztő-helyettes

UJ PORRÁS

Budapest, 1983. május 24.

Kedves Imrém!

Mire e sorokat olvasod..., barátod abban reménykedik, hogy nyomdába kerül Botka Ferenc kritikája is. De nem ezért kereslek.

Kovács Péter, Pilinszky jogutódja, akitől engedélyt kellett kérnem a Pilinszky-interjú publikálásához, felszólított, hogy keressem meg Kocsis Zoltánt, aki Pilinszky-hanglemezen dolgozik és - beszélt vele - érdekelné az interjúban elhangzó, zömmel csakis itt található /Pilinszky előadásában! - kissé bonyolult vagyok, de hajnal van, hulla-férődt vagyok, stb/ 25 vers. Irtam Kocsisnak, majd - jóvoltótokból - megküldtem az Uj Porrásban megjelent interjút magát.

Kocsis Zoltán erre nyomban jelentkezett és tegnap a Hanglemezgyár egyik munkatársává² megjelent a FIM-ben, meghallgatta a verseket - szinte mind kiváló minőségű felvétel, ami nem az én érdemem, hanem az 1971-ben szinte teljesen új UHER-riportertermagnóé -; summa summarum, a Kocsis-Pilinszky lemez egyik oldalán³ lesznek a versek.

Beszélgetés közben kiderült, hogy Kocsis Zoltán nagy könyv- és műgyűjtő. Többek között vagy hét dedikált József Attila kötete van, 7-8 soros dedikáció is aked közöttük.*/Természetesen valamennyi Pilinszky kötete is megvan dedikálva és dedikátlanul is./ Megígérte, hogy a dedikált József-köteteket meg fogja mutatni.

Tervem a következő: június 7-e után - akkor jövök meg Szófiából - felkeresem Kocsist a lakásán, fotósunkat magammal viszem és a magnót is. Interjút csinállok Kocsis Zoltánnal, írók barátjával és műgyűjtővel. A hanganyag a FIM-é, az interjú + a fotók - szobabelsők Kocsissal és a dedikációk - az Uj Porrásé.

A 6. számban hozhatnátok - azt hiszem, kerékosnyra eléggé érdekes lenne. Természetesen nem hallgatnám el, hogy az Uj Porrásban megjelent

+ Többségük - ha nem malomnyi - a malomdalom számára ismeretlen!
Pp. a Papp Jánosnak - újságotán két óriási méretű - dedikált Dorina a tőle...

Szerkesztői pályafutásom egyik legemlékezetesebb és a folyóirat szempontjából is a „leghasznosabb” szellemi és emberi kapcsolata fűzött Tasi Józsefhez csaknem két évtizeden át (igaz, 1988 és 1992 között öt éves szünettel). A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárában, majd hangtárában dolgozott, a nyolcvanas években jómagam is sokat kutattam az intézményben. Szerezteljes segítőkészsége, kedves szerénysége, igénye a jó szóra hamar rokonszenvet ébresztett bennem, amely aztán barátságá alakult – legalábbis bizalmas, jó kapcsolattá. Példás filológus, kitűnő dokumentátor, megbízható és hűséges munkatárs volt egészen az 1999 szeptemberében bekövetkezett hirtelen és váratlan haláláig.

Monostori Imre 55

Új Forrás-os levelesládámból. III.

1 LEVÉL

TASI JÓZSEFTŐL

Nekünk szánt és adott munkáit körülbelül négy – reá is jellemző – műfajba lehet sorolni. A *tanulmányok* a kutató irodalomtörténész Tasi érdeklődését (és valószínűleg az éppen „hivatalból” is kutatandó témákat) jelzik. Például: *József Attila és néhány képzőművész* (1981/1., február); *Hatvany Lajos és Németh László* (1987/1., február); *Korszakok és korszakváltások Illyés Gyula költészetében 1940–1950* (1993/4., április); *Ki a faluba. Fábián Dániel és József Attila röpiratáról* (1994/10., december); *Krausz Évi alakja A befejezetlen mondatban* (1995/6., június); *Vita egy Nyugat-cikk körül* (1998/8., október); Utolsó tanulmánya – készülő monográfiájából – Simon Andor életéről és költészetéről már halála után, az 1999. novemberi számunkban jelent meg.

Szerette – az *Új Forrás* is szerette – az általa fölfedezett, addig ismeretlen, érdekes, esetleg fontos *dokumentumok*, illetve források publikálását. Például izgalmas volt az *Előőrs* című hetilap 1930-as évfolyamában talált glosszák bemutatása – mint József Attila-„dubiózák”, azaz mint neki (is) tulajdonítható cikkek. (1981/2., április.) A Váci Mihály-hagyatékból számos dokumentumot adott az *Új Forrás*nak. Például: *Önéletrajz 1961-ből* (1982/1., február); *Vallomások a kézírásos hagyatékból* (1982/2., április); *Váci Mihály levelei Kubából feleségéhez* (1982/6., december); s a legfontosabb: *Váci Mihály naplója 1956 októberéből* (1996/8., október). A dokumentumokat bevezetővel, magyarázatokkal, jegyzetekkel látta el.

Recenzióit szabadon küldhette, illetőleg felkérésre írta. Főként irodalom- és esztétörténeti munkák érdekelték. Mint például *Jászi Oszkár publicisztikája* (1983/4., augusztus); Botka Ferenc tanulmánykötete a hadifogoly-irodalomról (1986/1., február); Agárdi Péter *Torlódó múlt* című könyve (1996/8., október); de verseskönyvről vagy memoárkötetről is írt, ha valamiért valamelyik megtetszett neki.

Fő műfaja – az *Új Forrás* szempontjából legalábbis – az interjú volt. Nyilván a múzeum megbízásából, a hangtár részére készítette ezeket a hosszú beszélgetéseket, majd rengeteg munkát ölt a hang-nyersanyagokba, hogy az eredeti élőbeszéd-massza élvezhető olvasmány legyen. Tasi Jóska 56 állandóan fáradt volt – mégis fáradhatatlan. Sokat és alaposan készült a beszélgetésekre. Megszerzett rutinját jól és etikusan használta ki, kitűnően alkalmazkodott beszélgetőtársaihoz: ismerte erősségeiket (s gyengeségeiket), hiúságaikat s megnyerhetőségük kulcsait. Interjút legtöbbször bevezetővel, ha kellett, magyarázó jegyzetekkel küldte közlésre. A kísérő levelekben aprólékos pontossággal előírta a szerkesztői teendőket, fölhíva a figyelmet az esetleges kényes pontokra. Aggályosan gondozta a korrektúrát, s büszke volt (nem egyszer), ha Budapesten híre ment egy-egy, az *Új Forrás*ban megjelent beszélgetésének.

Az első nálunk megjelent interjúja (1980/1., február) a tragikus sorsú B. Nagy Lászlóval készült. Aztán szépen, sorban – főként a nyolcvanas években – jött a többi. Beszélgetés Váci Mihályné Juhász Máriával (1981/5., október); Féja Gézával (1981/6., december); Pilinszky Jánossal (1983/2., április); Kardos Lászlóval az egykori népi kollégiumokról (1983/6., december); Balogh Edgárral Móríc Zsigmondról (1985/6., december); Kocsis Zoltánnal Pilinszky Jánosról (1986/2., április); Szathmáry Lajossal az egykori népfőiskolai mozgalomról (1987/3., június); valamint Gömöri Györggyel az 1956-os forradalomról (1993/6., június.).

A Pilinszky-interjú szövegét 1971. október 1-jén vették föl a költő lakásán. (Tasi József bevezetőjében egyébként fény derül a híres *Négysoros* rejtélyének a szerző általi egyszerű megfejtésére: „A feleségem, amikor elhagyott, égve hagyta a folyosón a villanyt, az utolsó sor pedig arra utal, hogy aznap volt a válóperem.”) Pilinszky ezen a felvételen 25 (vagy 26) versét olvasta föl, s végigkalauzolja az olvasót életén; beszél művészeteszményeiről, esztétikai, filozófiai nézeteiről. Nem mindig egyszerű követni – Tasi rendszeresen visszakerdez és mederben tartja a beszélgetést –, az összhatás végül is igazi élmény, sőt – legalábbis annak idején – valódi irodalmi csemege. Néhány frappánsan világos megfogalmazást érdemes felidézni belőle. Például: „A magyar irodalomban Arany annyira centrális jelenség szerintem, mint mondjuk, Bach a világzenében. Hihetetlen ízlés, prousti érzékenység, de több sokkal nála. Ott minden jelen van. Jelen van Baudelaire, sőt Apollinaire.” Vagy: „Szerintem két nagy tévedés van: provinciálisnak lenni és kozmopolitának lenni.” Továbbá (az úgynevezett „népi” – „urbánus” szembenállásról): „Ez olyan dolog, én se az egyik, se a másik oldalt így nem szeretem, ezt őszintén megmondom. Ugyanakkor nekem barátaim vannak az egyik oldalon és a másik oldalon is. Engem a minőség érdekel. Ilyen viták miért nincsenek a matematikusok, miért nincsenek a sakkozók között? Mert ők a lényegre figyelnek.” (Tasi egyébként elmondja a bevezetőben, hogy

Pilinszky kitért az elől, hogy „újholdas” korszakáról beszéljen az interjúban.) Aztán: „Számomra a televízió vagy a rádió archív anyag, olyan, mint a ligeti sörözők vagy a kuglipálya. Emberek elszórakoznak, megpihennek. Én nem ítélem el. A televízióban [...] szenvedélyesen nézek atlétikai versenyt.” (Az interjú később, 1994-ben bekerült az összegyűjtött Pilinszky-művek Hafner Zoltán által gondozott *Beszélgetések* című kötetébe.)

A fentebb közölt Tasi-levelében arról is szó van, hogy a szóban forgó interjú megjelenése után hogyan csapott le Kocsis Zoltán a hangszalagra s az ott hallható, Pilinszky által felolvasott versekre. Tasi jól ráérezett arra, hogy hasonló kuriózum lehet – lett is – Kocsist kifaggatni egykor volt közeli barátjáról, Pilinszkyről. Hamarosan, 1983. július 21-én sor is került erre a beszélgetésre. Az írásos feldolgozás viszont csak jóval később készült el: mindkettőn rendkívül elfoglaltak voltak. Jóska csak az 1985. december 5-i – nekem írt – levelében taglalja – konkrét közlési javaslatokkal, utasításokkal – a Kocsis-interjú filológiai érzékeny pontjait. Többek között ezeket írja: „Éppen fél órája billentünk át a mai napba; bizony megkínlódtam-küszködtem ezért – ezzel! – az interjúval. Kocsis Zoltán szerencsére könyörtelenül meghúzta, én pedig vagy tízszer átjavítottam. Tovább már nem lehet, nem érdemes, mert olvashatatlan lesz a szöveg. [...] Nem írtam bevezetőt. Közölgjétek az interjút és közvetlen utána Pilinszky levelét az általam adott címmel. Kész. Egy helyen csillag alatt a lap alján közölgjük az időközben elkészült Pilinszky-Kocsis – vagyis: Kocsis-Pilinszky-opera ősbemutatójának hírért.”

Az ám: a Pilinszky-levelé! Természetesen ezt is közöltük a – szokatlanul hosszú – Kocsis Zoltán-beszélgetés után (1986/2., április.). 1979. március 27-én, húsvéthétfőn írta Pilinszky Velemből, Töröcsik Mariéktól nagynénjének, Baitz Máriának, a „drága Mária”-nak. (Halála előtt a címzett elküldte a – nyolcoldalasként említett – levelet Kocsis Zoltánnak, Tasi tőle kapta a másolatot. A Pilinszky összegyűjtött leveleit tartalmazó kötetben – Hafner Zoltán, 1997 – természetesen olvasható.) Néhány jellegzetes mondatot idézek belőle.

„Sokat vétettem. Nem mondhattam el Jézussal, hogy aki igaz, ő az én testvérem, szülőm és anyám. Ő először 'kinötte' önmagát, aztán családját, s végül nemzetét. Ezért tartották még Barabásnál is rosszabbnak. És ez talán a legnehezebb, amikor a jóra hivatkozva akarják az embert eltéríteni az egyetlen Jótól, a tökéletesen távoli, néma és magányos Istentől. És mégis: ezt az egyetlen jót az ember is megtudhatja. Egy szent, egy falubolondja, Mozart, amikor a Rekviemet írta...

Imádkozz, nincs más. Az imában tudunk egyedül mindent és mindenkit szeretni. Az imában még Jézus és Barabás is *egy*, ahogy az Atya és Jézus szívében is *egyek*.”

A GRAIÁK ŐSZ HAJA

1

Az istenek világának nem volt része a vágyakozás, csak a vágy. Az irigységet ismerték inkább, na meg a bosszút. A lemondó takarékoskodás, a nélkülözés volt a szokásuk. Az önkéntes lemondás annál inkább természetes volt, hisz a sorsukra ismertek a kényszerű nélkülözésben. Az ősz hajú istennők hosszú

2a

várákozása a bosszúra olyan erőt adott nekik, hogy szinte már halhatatlanná lettek általa. Az agg istenek arcán a szépség ráncai éltek. Fogatlan szájuk cuppogása, az öregkori szájszárazság elleni védekezésékképp a pasztillák szopogatása volt a szokásuk. Az éhes csecsemőkhöz hasonlóan nyelvüket öltötték ki gyakorta, elszáradt, berepedezett szájuk cserepes szélét nyalogatták folyvást. Állkapcsuk ilyenkor felszaladt egészen az orruk alá, vicces és torz pofákat vágtak nem akarva. A Diána sósborszesz cukorkák csípős szaga lengte be

2b

barlangjaikat. Beszélik, hogy a Gorgók barlangját nem ismerte senki, Perseus is csak segítséggel jutott el oda. A bejáratot testvéreik, az ősz hajú istennők őrizték, akinek csak egy szemük és egy foguk volt. Ezért amikor az őrségben lévőtváltotta le nővére, az átadta neki a közös egyetlen szemüket, de ekkor egyik sem látott. A lesben álló Perseus pedig ekkor tépte ki a vak öreg Graiák kezéből a szemet, és így jutott be a félelmetes Gorgók

3a

barlangjába, ahol az iszonyatos Medúza lakott, kinek arcát, aki látta, szörnyet halt az azonnal. Titkok nem voltak az istenek között, mindenki tudott mindent a többiekről. A lefojtott élet megtanulása volt a sors, amelyet nem neveztek néven. Ezt valójában nem tanulta meg az anyám, mivel nem az istenek közé született. Felmenői mind pásztorok voltak, vándorló pusztai népek, akik északról, a hegyek közül ereszkedtek le, mint legelőt bérlő vállalkozók. Eredetileg ruténok voltak, akiket a jobb megélhetés csalogatott erre, mivel itt a sok görbe folyócska között hamar zöldellt a fű, zsendült a kopár legelő, hersent meg a juh szájában a zsembék. Így vágytak vissza a

3b

Harbulák minden ősszel a síkról a hegyre, hol a havas hegyoldalokban a hucul lovak vonták a görbe szánt. Ahová a család férfijai visszajártak asszonyért, mint legutóbb a második nagy háború idején, a bécsi döntés után Sanyi bátyánk az Annusért, aki nem tudott magyarul, ifiasszonyként kezdte tanulni. De nem nagyon ment neki. Aztán meg lezárták a határt újra. Így telt el az élet, hogy nem látta viszont a családját, a rokonságot se, míg lassan elfelejtette a rutént, de nem tudta már a magyart sem úgy, ahogy kéne. Aztán meg mikor a rendszer változása után megnyílt a határ, már késő volt. Mehetett vissza a családhoz, nem tudott velük se többé jó ízűen beszélgetni, se az itteniekkel. Így lett néma a nyelvek közt a sorsa miatt.

Az anyám sem tudta az istenek titkát, hogy kell viselni a sorsot, amely úgy adódik, mint a zápor vagy a fagy, hogy jön, ha úgy akarja, és tova tűnik, amikor a kedve tartja. Kevés dolgot akart ő, csak amit látott otthon a házban, ahol a kispolgári világ kicsi álmai éltek. Két szoba volt ez az álom, pádimentomos, nem földes helyiségben páros ágy, mellette éjjeli szekrény, két nagy ruhaszekrény, láda az ágyneműnek, meg a tükrös szekrény, amelybe nem néz bele senki, csak csipkével leteríti, és nippekkel kidíszíti. Tudott túrni anyám, és csendben mosolyogni a nélkülözésben. Tudta, hogy a kevés arra való, hogy jobban megbecsülje

5a

a tárgyak értékét. Tudta, hogyan kell a pénzt kuporítani egybe. Hogyan kell fillérből rakni forintokat össze. Tömni libákat, hogy a májukat piacon pénzre cserélje. Hogy kell tépni kacsát, libát, gyűjteni tollat egyenként, ha már eresztik a tojók, mert tokosok. Megmosni a sártól, szárítani, rakni tápos papírzsákba, szorosra bekötve a száját. Kötni fel a *hászian*, dohánylevelet rejteni közé, hogy a moly nehogy beleessen. Tudott paszulyt szelelni, gyűjteni székfűt, makkot, törni diót reggeltől estig, és nem unni meg mégsem. Tudott koplalni, tilolni, fonni a kendert, szőni a zsákot, lepedőt, rongypokrócot, és mind eladni. A spórolás titkát a nélkülözésből

5b

kitalálta. De nem ismerte a pénz titkát, amely nem a vágy, hanem végzet. Ismerte a túrés titkát, de nem a sorsét, amely tudja, hogy az álomban közelít hozzá a halál. Csak a félelmet értette meg ebből, és a magányt, amely az alvó fölé terül a sötétben minden éjjel, hiába alszanak ott még körülötte

6

mások. Anyám kevés dologra vágyott, és ezek közé tartott a tükrös szekrény. De előbb a két szoba, a sárga hajópadló, meg az házastársi dupla ágy az éjjeliszekrényel, meg a szarbornára bemázolt szekrények. Ez a kispolgári szoba garnitúra, azután hogy a konyhabútor már megvolt, a kombinált asztallal, benne két medencés alamónium mosogatóval, két hokedli, karosláda, és a kombinált szekrény, benne fűszertartó, lenyíló kenyértartóval, oldalt pedig a háztartási takarító eszközök, seprűnek és felmosónak helyet adó rész. Mind csupa funér, csupa semmi, léckeret és színes olajfelület, de erre vágyott, amit nem értett az apám, hogy mire jó ez. Bútor helyett eszközöket akart ő, fűrőt, fűrészt, gyalut és egyebet, oltványt, permetezőszert, elektromotort, csapágyat, rézüstöt, sodronyt.

7a

Apám jobban ismerte az isteneket, akik nem éretek a vágyat, amely nem a múlt, a szokások útján jár. Minek a testnek a külső képét alakítani, miért a tükör, amelyben a látszat, az ámítás lakozik, kérdezték. A karosláda fölött falra akasztott fakeretes kicsi tükör arra figyelmeztette az isteneket, hogy a vágy nem a világuk része. Ha halott volt a házban, a tükröt fekete szövettel letakarták. A gyász a vágyakat is száműzte. De tudták, hogy a test képe csábítás, és a rettegett arctól el kell fordítani fejüket, mert aki belenéz, szörnyet hal, vagy elveszti a lelkét. Az istenek nem terveztek messzire,

7b

hisz semmi nem volt az övék, csak a pillanat, amelyet épp éltek. De anyám nem félt ettől a képtől, sőt szegényes vágyai közt, ha utolsó is, de a tükrös szekrény ott derengett. Télen is lyukas cipőben járt, lyukas zoknikat húzott egymásra, ha kellett, filléreket rakott össze forinttá. Így gyűjtötte össze a pénzt, és egyszer meglett a tükrös szekrény is a garnitúrához. Furnér lapok és a rossz foncsorozású nagy tükör ott állt az első szobába, ettől kicsit megnyugodott

7c

az anyám. Aztán a másik faluban, a másik házban, a sötét folyosón állt a tükör, meg csipke, a nipppek, az anyám életének álmaiból idehullt tárgyak. És amikor már minden megvolt, mire vágyott, már semminek se volt többé értelme. A tükrös szekrény bal lába és a szobaajtó közt a földön volt a legnagyobb vértócsa, megalvadva, amit kis lapátra kapartam. Csak feltételezem, hogy ez volt az apám vére. De ez előtt a tükör előtt volt az a jelenet, amikor valakik agyonverték őket, a rettenetes Gorgók látták, és a Medúza-fejű tükrös szekrényben maradt ott egy lenyomat. És

7d

az alvilágnak ez a hideg szeme látta a képet, amelyet az anyám látott legutóbb, mint az utolsót még az időben. És ősz haja akkor ragadt be a sebbe, amely a sorsot elkerülni nem tudó szép koponyáján végül csak kivirágzott.

Brutális, kegyetlen könyv. Ha a magyar könyvkiadásban is divat lenne az a szokás, hogy a borítón egy-két kritikusoktól idézett bombasztikus kifejezéssel jellemezzék a könyveket, valószínűleg ezek a szavak lennének azok, amelyek Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetét díszítenék.

Pogrányi Péter 63

A felkavaró is odakíváncozna. Ehelyett nálunk mostanában egy mondatot szoktak a szerkesztők a kiemelni, többnyire nem elsősorban esztétikai, hanem marketingcélokat fi-

„MERT ÍM, AZ ÚT A TESTMÉLYBE VEZET”

Borbély Szilárd: *A Testhez*

gyeembe véve: egy olyan mondatot, ami „eladhatóbbá” teszi a könyvet, amellet persze, hogy azért mond is róla valamit. „A test színháza összerak és szétszed minden este” – olvashatjuk az itt szóban fogó kötet „kulcsmondatát” a könyv hátulján. Noha sokat sejtet, sokrétiú asszociációkat kelt a lendő olvasóban, valójában becsapja: hiszen – bár tagadhatatlanul egy érvényes értelmezési keretet ad a kezünkbe – valójában nem annyira a „test színházának” működését látjuk itt, mint inkább egymástól nagyon különböző módon szenvedő, de egyaránt a test határhelyzeteinek megtapasztalásából kiinduló nők monológjainak sorát valamiféle szakrális-transzcendens, elméleti jellegű versfüzérrel összekötve. Ez sokkal inkább prózai módon szerveződik és működik, mint hogy a színházhoz legyen köze: inkább állóképszerű jelenetek sorozata.

Első ránézésre *A testhez* című kötet tartja magát az alcíméhez: egymástól könnyen elkülöníthető „ódák” és „legendák” olvashatók benne. Az előzetes olvasói elvárásoknak azonban mindkét szövegcsoporthoz csak részben felel meg: az ódák nem mindig a testhez (egy testrészhez, egy konkrét személy testéhez stb.) szólnak, sőt többször éppen valamilyen elvont fogalom a megszólított, a legendának nevezett szövegek pedig szorosan értve csak néhány esetben kapcsolódnak a műfaji hagyományhoz, amennyiben szentek életét idézik meg. Az utóbbi csoportba valójában verses formába tördelt prózaversszerű képződmények tartoznak, amelyek egyes szám első személyben írják le különböző női elbeszélők szenvedéseit. E szenvedések a (művi) elvetelés, a holokauszt és a nemi erőszak megaláztatásainak „legendái”, mélyen átélt, sorsszerűen megélt történetei. Nem ok nélkül vetődött fel több kritikában a két szövegtípus közötti távolság okozta olvasási nehézség: az egyik oldalon a rendkívül megrázó, brutális testi-lelki kínokat a monotonításban is pulzáló plaszticitással elének táró szenvedéstörténetek tört-roncsolt archaikus versnyelvén megszólaló én-szenvedői; a másik oldalon egy absztrakt látásmódot képviselő személytelen hang, az ódának nevezett verstípus matematikusi szárazsággal előadott, érthetlenség

határán mozgó definíció-kérdéseivel, egy kérdező, amely mégis mintha kinyilatkoztatna, vagy legalábbis a két aktust egybeolvasztva teremtené valami sajátosan újszerű megszólalási módot. Az ódák és a legendák olvasása annak ellenére dolgozik egymás ellen, hogy sok összekötő motívum mutatkozik

64 itt és ott: a kötet olyan kulcsszavai teremtik meg az átjárhatóság lehetőségét, mint az *alak*, a *burkolat*, a *test*, a *körvonal* stb.

Ha egyazon kötetben belül két ennyire eltérő szövegtest kap helyet, úgy is értelmezhetnénk, hogy két egymástól elkülönülő, ám nagy múgonddal egybeszerkesztett verseskötet található egy könyvben: ezt az egyik kritikus meg is tette. Borbély Szilárd előző, *Halotti pompa* című kötetében (amely több szempontból poétikailag is előzménye ennek) az itt látotthoz hasonlóan három teljesen elkülönülő részből áll. (Sőt, ott a harmadik rész, a *Haszidszekvenciák* csak a második kiadásba került bele, tehát még jogosabb felvetni az egybeszerkesztett verseskötetek problémáját.) Ez mégsem a szétválasztás erőszakolására, hanem az összerendezett anyag épp-így-adottként való elfogadására bátorít. A szerzőt minden bizonnyal izgatja annak a szerkesztési játéknak a kiaknázása, amely adott esetben össze nem illő, vagy legalábbis: eltérő minőségű, alkatú szövegek egymás mellé helyezésével ér el esztétikai többletet. Okunk van azt gondolni, hogy a szubjektív történetleírások (legendák) és a teoretikus elvontságokban a műfajmegjelöléstől elkülönülő kis versek (ódák) valamiképpen – ha nem is az eddig megszokott értelemben – párbeszédet folytatnak egymással. A nehézséget az okozza, hogy a merev kettéválasztás nem működik problémamentesen: általánosságban azért elmondható, hogy az ódák adják a legendák valamiféle „elméleti” háttérét, egy olyan elvont, filozófiai háttérrel, amelyre ráépülnek a történetek, és amely háttér alapján megmagyarázhatók. Hogyan is olvashatnánk másképp *A türelemhez* című vers sorait, mint egyfajta önkomentárt: „A szavak megtanítanak arra, / hogy mit lehet elviselni. / Mert mindent el lehet viselni, / ha a szavak megtanítanak, // hogy nincs olyan, ami ne / volna több, mint ön-maga.” Vagy *A bizalomhoz* című szöveg, amely bár Agathon személyéről szól, s ennyiben nem pusztán absztrakt minta, a zárlatában mégis a többi szövegre vonatkoztatva nyeri el teljes jelentését: „»A kutyához légy / hasonló, aki ha zaklatják, kimegy.« És távozott / az életből miután elunta a világ zaklatásait.” Pontosan ezzel a megadó lemondással távoznak az életből a könyv halottai, a kényszerből elvetett vagy maguktól elvetélt magzatok, a gázkamrákban elpusztított, gettókba zárt vagy feldühödött csöcselék áldozatává lett zsidók; ilyen végtelen beletörődéssel viselik a szenvedéseket a kötet lányai, asszonyai. A fülön olvasható Simone Weil-idézet pontosan erre vonatkozik: „Bárkiben, aki elég hosszú ideig volt szerencsétlenségben, él bizonyos cinkosság tulajdon szerencsétlensége iránt. Ez a cinkosság [...] olykor oly messzire vezet, hogy a szerencsétlen már nem is kívánja szabadulását.”

A kulcsszavak hálózata teszi igazán feszessé a szerkesztést. „Éreztük / a jó levegőt, amikor a vonat a Kárpátokon / ment át. Július 9-én érkeztünk meg, a vasárnap / hajnalába. Láttuk azokat a fényeket és éreztük / a füst szagát” – olvashatjuk *A dolog* című szöveg elbeszélőjének visszaemlékezését a koncentrációs táborba való megérkezéséről. „Egy újabb táblán 65 olvastam: AUSCHWITZ-BIRKENAU. Kinyílt az / ajtó. Reflektorfények. A nyáresti szellő furcsa szagot hozott. / »Uram Isten. Égett bőrszagot érzek. Mint amikor csirkét / perzselnek.«” Ezek a sorok pedig *A kanárisárga* című versben találhatóak. Ezekkel a szöveghelyekkel szorosan összekapcsolódik *A kéményhez* című óda: „Te segítesz feloldani / a bűnt, amely magára / nem gondol, amikor teszik, / és úgy mosod tisztára // a csontokat? A hús nélkül / felizzó koponyába / a felsistergő agyvelőt / kifőzöd, hogy csak pára // marad belőle? És a szén / az oxigénnel párba / a sztratoszféra felé száll, / ahol Isten hiába?” A szokatlan modalitású kérdés – amely szórendjével, mondatritmusával és ívével is eltér a magyar köznyelvben használatos kérdő mondatról – a kéményt felismerhetően krematórium kéményeként, sőt egy haláltábor krematóriumának kéményeként írja le, s zárlatában felveti az egyik legsúlyosabb kérdést: a minden pusztítást tehetetlenül végigszemlélő Isten kérdését. Ilyen kapcsolódási pontokkal telis-tele van a kötet: ahány újraolvasás, annyi (újabb) felfedezés.

„Figyelemmel kísérhető az egyes versekben az éppen adott (középkori vagy barokkizált középkori) költői forma működése: Borbély Szilárdnál a szintaxis brutálisan rátámad a (többszörösen kiszolgáltatott) metrikai sémára; megsebzí, összeroncsolja, de nem teszi felismerhetetlenné.”¹ E kijelentés gond nélkül alkalmazható az itt tárgyalt kötet verseire is. A legendák prózaszerű szövegében egészen hosszan, strófaikon vagy akár az egész művön keresztül kitér egy-egy antimodernnek, archaikusnak tűnő (rag)rím, amelynek a szórend és az egész szintaxis alárendelődik. Például *A kanárisárga* című versben: „Tizenhét éves voltam, amikor a Hitler Magyarországot / megszállta. Hideg volt március 19. a fűtetlen szobába. / Édesapám munkaszolgálatba, édesanyám az ablak előtt várta. A Kontrássy utcába. A háztetők fölött német / bombázók alakzatba szállva.” De ez az eljárás szinte az összes legendában előfordul; olykor a szöveg átvált erről a mechanikusan csikorgó, monoton rímelésről a köznyelvhez közelebb álló regiszterbe, majd visszatérnek újra az ütemes-ütemtelen rímek. A verssorokba tördelt szövegekben az enjambement gyakori, szinte nincs is olyan szöveghely, ahol egy verssor egy értelemegység lenne (bár néhány ódában központosítás híján csak ennek az egybeesésnek a feltevése vihet közelebb az enigmatikus sorok megértéséhez). Ehhez és a műfaji hagyományhoz való viszonyához is értékes adalék a szerző egy interjújában

elhangzott mondat: „Szándékom szerint mindkét formanem a műfaj nem archaikus voltában, hanem a műfaj »infrastruktúrájában« kereste a lírai beszéd megújított lehetőségét.”² Tehát leegyszerűsítés volna a versszöveg rontott

nyelvét, primitív rímelését (a ragrímek sokszor hosszú versszakokon
66 vagy szakaszokon átívelnek, sőt a legendák egész ritmusát is meghatározzák) pusztán archaizálásnak tekinteni. Úgy tűnik, egy-egy ilyen „hosszútávú” rím automatizálja a versszöveg születését, legalábbis az olvasói tapasztalat valami ilyesmi felé mutat. A forma kötetlensége miatt nem szótagszámok vagy verslábak mérik ki a helyét, de bizonyos közönként meg kell jelennie a rímnek, az olvasó belekapaszkodik, várja a folytatást: egyfelől ütemtelensége miatt nem tudható, hogy mikor kerül rá sor, másfelől éppen ez a bicegő ritmus adja a sajátos archaizáló ízét a verseknek. A mondatok szórendje felborul, az inverzió, a szokatlan szórend uralkodik el, emiatt pedig – az aktuálisan elbeszélte történet fénytörésében – teljesen szokatlan, új megvilágításba kerülnek az egyébként mindennap használt szavak. Persze mindez kissé módosítva az egész költészetről elmondható: de ez is azt jelzi, hogy amint Borbély Szilárd az érvényes és hiteles költői megszólalás új lehetőségeit kutatva valami nagyon eredeti verstechnikához talált vissza.

Egy másik idézet a „legendák” közül (*A kőtáblára*): „Velem nem történt semmi dráma. Az orvosnő / kedves volt. Gyorsan kerültem át túlra, a / gyermektelenség oldalára. Az állapottalanságba. / Végül is nem nagy ügy, semmi rendkívüli / nem történt, ezt mondogattam magamba. / Majd hamar túlteszem magam rajta. Így ballagtam / haza, ezt mondogatva.” De a „rontott nyelv”, a hibapoétika nem csak itt mutatkozik meg. A *szemeteskosár* című vers első szakaszában érdekes módon hiányoznak az egyes szám első személyű személyragok (a következő szakaszokban néhol hiányoznak, de nem következetesen): „Nem én irányította / életem, és azt hitte, ez így normális. Férjhez mente. / Dolgozta. Mellette Közgázt végezte.” Az újítás eme formájában ez a vers egyedülálló: más helyeken a szokatlan szórend, archaikus szavak vagy éppen fölösleges többletszavak (*A tízezerben* a zaklatottságot érzékeltető és/vagy szövegtagoló funkcióval felruházott *a*: amelyhez, ha eltévedt névelőnek tekintjük, külön óda is íródott; így ér körbe az utalásrendszer) révén távolodik el a versszöveg a konvencionális, viszonylag problémamentesen értelmezhető, transzparens nyelvhasználattól, de grammatikai értelemben vett hiány csak itt mutatkozik. Főként azért érdekes ez a kísérlet, mert a vers további szakaszaiban olykor hiányzik, máskor mégis megjelenik a személyrag, s ez grammatikai bizonytalansághoz vezet. („Azt mondtam, végig kell gondol.”)

Borbély Szilárd kötetének olvasása nemcsak a nehezen megfejthető poétikai kódok miatt megerőltető, kemény munka. Mondhatnánk azt is, hogy emberek legmélyebb szenvedéseiről olvasni ilyen mennyiségben (29 különböző

elbeszélés, ezek többsége több részből áll) eleve megrázó, és hogy csak kis adagokban szabad élni vele. Nagyon kifejező volt Németh Zoltán mondata a *litera.hu* év végi körkérdésére adott egyik válaszában: „a 38. oldalig bírtam, de elsírtam magam, szerencsére senki sem vette észre”³. Ehhez az egyébként a kötetről szóló írások által kihangsúlyozott elementáris 67 hatáshoz hozzájárul az is, hogy a szubjektív elbeszélők önnön szenvedésükön mintegy kívül állnak: ahogy a fülszöveg mondja, cinkossá válnak saját szerencsétlenségükben. Egy dokumentumfilm narrátoráéhoz hasonló a dikció, mely pusztá tényeket rögzít, a pusztítás és a pusztíttatás tényeit, s a beszélők nemhogy a menekülés vagy az ellenállás lehetőségével nem vetnek számot, de minden egyes apróságot sorsszerűen bekövetkezőnek s így elháríthatatlannak tartva (pl.: „Nem / kesergek a múlton. Ez volt a sorsom.”) mintha egy előre megírt forgatókönyv szerint járnának el – önmagukkal szemben is. A radikális testi szenvedés csak fokozza ezt a szétszakítottságot, ezt a distinkciót: „A testek, akár a fahasábok, feküdtek / saját fájdalomtól kicsit távolabbra” – mintha egy alapjában már eleve meglévő szakadás (az énben?, az egyes alanyokban?, a világban?) feslene tovább a testi szenvedések hatására. Test és önnön fájdalomának viszonya, ez a „kicsit távolabbra” lehet a kulcsa annak, hogy mi szüksége van egyáltalán a költészetnek a test efféle tematizálására. Talán éppen ennek a távolságnak a megmutatkozása, felmérése, hozzáférhetősége az igazi tét. S hogy ez a határhelyzet a nyelvi-poétikai határhelyzetekkel együtt, velük összefonódva jelenik meg: ez avatja izgalmas és eredményes költői kísérletté a könyvet.

Hogy a szöveg teste mennyire hívja fel magára a figyelmet, és hogy mennyire résen kell lennie az olvasónak, arra példa a következő idézet. *A mellbimbóhoz* című vers a címbe foglalt test-részre is utal itt: „Mért e kettős pont: talány; / s hiú szimmetriája?” Más szöveghelyek azzal teszik jelentésüket nehezen megfejthetővé, hogy elhagyják az írásjeleket: itt viszont a vers egyszerre mutat a testre és önmagára. Ez annál is inkább fontos pont, mivel a nyelvhez való viszony több helyen is expliciten tematizálódik, az egész könyv lényege a nyelv kérdése is. Például: „A csomagolástechnika / az újkor tudománya, / hol annyiféle kis doboz, / s mindegyikben egy nyelv mozog, / vár útra bocsátásra / és mindegyiken van pecsét, / és mindnek is van ára...” Vagy: „A testem csupán költött / alak, amelyben vándorol / a Jelek jelentése.” A testről való beszéd – abban az értelemben, hogy adva van számunkra egy abszolút érvénnyel bíró nyelv, amelyet aktuálisan a testről folytatott diskurzusra használunk – Borbély Szilárd verseiben nem létezik: a test és a nyelv szorosan egybetartoznak, egymástól szétválaszthatatlanok, olyannyira, hogy a határok folyamatosan elmosódnak.

A „Testmélyből”, ahova „minden út vezet”, a nyelv s a költészet őseredeti ereje tör fel, s a fájdalomban megszülető rezgés-elmozdulás lehet a vers születésének egy új forrása. (*Kalligram, Pozsony, 2010*)

68

¹ Márton László, *Visszajára fordítani, Jelenkor, 2005/4.* 390.

² Herczeg Ákos: *Testbe zárt szenvedés.* <http://kultúr.hu/2011/02/testbe-zart-szenvedes>

³ <http://www.litera.hu/hirek/ev-vegi-korkerdes-20107>

„Olyan közel, túl közel van, ami elérhetetlen.” Írja Győrffy Ákos előző verseskönyvében (*Nem mozdul!*). Az új költemények élén, prológusként szereplő *Védőbeszéd* a korábbi kötetben is (hiába) keresett *másféle ég* alól menti fel szerzőjét, aki azonban

ismét megkísérli a lehetlent: költészetével a *senkiföldjévé* tarolt természeti világot próbálja újratemteni; szavai az ember külső/belső tájainak *távlattalan, kopár semmijéből* hívják elő azt a régen elvesztett, teremtető ígét, melynek életető ereje képessé tehet bennünket az újjászüle-

tésre. Mondhatni, szakrális nyelven szól hozzánk a versekből „kibeszélő” lírai én, mégsem nyilatkoztat ki semmit. Egyszerű, letisztult formában közelít saját életéhez, környezetéhez, mellőzve mindenféle díszes pátoszt és öncélú szentimentalizmust. Jelenléte nem más, mint egyfajta *öntudatlan, folyamatos ima*. Műveiben a tájban elvegyülő lélek, illetve a lélekben elvegyülő táj „tisztá szerkezetét”: önnön tükörképét kutatja. Nézőpontja tehát nemcsak a sajátja, hanem a szemlélt, áttelekesített világé is. Tekintete a mozdulatlan pillanatok madártávlatát nyitja meg az *elérhetetlen ég*, valamint a még élhető, *közeli földi vidékek felé*.

A kötet első, *Távoli arc* című ciklusában a fentebb említett, kontempatív költői beszéd a „hosszan kitarított tekintettel” kísért természeti jelenségek nyelvtelen kifejezéseivel folytat dialógust, számot vetve folyamatosan az emberi közlések és megnyilatkozások kiüresedésével, illetve saját hangjának elnémulásával is. Az álomszerű képeket, gyermekkori emlékeket felidéző elbeszélő soraiban a víz menti „kagylók szavakat írnak az iszapba”, a tengeröbölbeli harangzúgásra pedig „halrajok imája” felel, míg a parton heverő köveken, a róluk lefeszített tengericsillagok nyomán „kirajzolódik a kín geometriája” ... A lelketlen élőlények antropomorfizálódnak, s lassan szóra bírják az őket szemlélt embert. „Bennük / megvan az, ami miatt újra megszólalnék.” Hangzik el feltételes módban a rájuk vonatkozó kitétel. A lírai én ezt a titokzatos erőt próbálja megfejteni. A jelenésszerű *Radkersburgi elégia* lebegő, vízen járó leányalakja *furcsa, ismeretlen nyelven íródott könyvekkel* együtt tűnik elő egy álomban: „...tanuld meg ezt a nyelvet, tanuld meg, hogy értsd.” Mondja régi szerelmének mozdulatlan szájjal. „És lépkedett tovább az örvények felszínén, egyre / áttetszőbb lett, látszottak a testén keresztül

Papp Máté 69

IRGALOMNAK MARÉK HAVA

Győrffy Ákos

Havazás Amiens-ben

című kötetéről

a túlpárt / fűzfái, végül feloldódott a levegőben.” A világba vetett ember e *titokfejtéssel* talán képes lehet arra, hogy nyelven túli jelekből (jelen esetben tájba vésődő emlékezetéből) értse meg önmagát, így téve otthonossá *ittlétét*.

70 A kórházban haldokló nagyanya elmúlásának hörgő hangjaiban szintén a már idézett érthetetlen beszéd szólal meg. „Nem beszéltek azon a nyelven, amelyen / akkor ő. Hogy mindenki ezen a nyelven beszél egész / életében, csak nem hallani, mert magában mondja, / nem tudták.” (*Ne tudjam*) A Beney Zsuzsa emlékének ajánlott *Ami addig nembem* pedig a *Védőbeszéd*-beli ideális én („aki lennék”) fogalmazódik meg, illetve az a *távoli arc* is fölsejlik, ami ott várakozott a szerző (az előszóban „jobb híján” megnevezett) *saját élete* mögött. Amin keresztül „láthatóvá lett, ami / addig nem volt látható, és kinyílt, ami azóta bezáródott újra.”

Ez a tájba olvadó arc már magát a szemlélőt „tartja szemmel” a *Ruysbroek-töredékekben*. A németalföldi szerzetes fragmentált, meditatív szövegeit megidéző lírai darabok a misztikus megismerés szellemében íródtak: „Addig menj, míg el nem felejtet / a neved.” (*talizmán*) Az elmélkedés csendes révületében személytelenné váló egyén látomásos világában mozognak ezek a rövid, esszenciális költemények. Tartalmi foglalatuk azonban olykor a megragadó pillanatról lemondó felhangokkal jut kifejezésre. Egy helyen *az éjszakai égbe* szálló madarak röptét láttatja a költő, majd elengedi a képet: „Ez persze semmit / nem jelent, és nem is akartam / mondani semmit ezzel.” A különböző növények és állatok *moccanatlan tekintetével* szembesülő elbeszélő tehát észleli, de nem ért(het)i a körülötte végbemenő, illetve az őt környékező jelenségek üzenetét. Önkéntelen, saját magára irányuló reflexiói ugyanis megszakítják a pillanatokra megszülető közös nyelvet: „ez a párbeszéd mégis olyasvalakik közt folyik, / akiket nem ismerek, és nem is / fogok megismerni soha.” Írja végül, felismerve az *odaát* lévőket eltakaró *ködfüggönyt*, ami újra meg újra bezáródik szemei előtt.

A következő nagyobb verskompozíció (*Most is itt van*) ciklusrendező elve az előző költeményekre épül. Az állandóan kísértő idegenség ellenére otthonossá tett tájak *szorongó* emlékezetének mélyfúrásait végzi el. Györffy a kötet ezen részében nagyobb nyelvi struktúrákat használ, hosszabb lélegzetvételű leírásokkal próbál közelíteni/távolítani. Kettős irányú tekintete egyszerre figyel kifelé és befelé. Az elidegenített, élettől megfosztott helyszíneket az emlékezés bensőségségével teszi elevenné, míg saját múltandóságát ugyanezekbe a tájakba vetíti bele; így jön létre az a „határait veszített tágasság”, amelybe minden teremtett lélek visszahúzódhat. A költő is ebben a *rejtekekben* bújik el. Organikus létmódjával szinte teljesen kioltja magát, önfeledtségében mégis totálisan jelen van. Már-már a táj elidegeníthetetlen részeként szólal meg például a Vasadi Péternek címzett *Hajnal a középhegységben* című versben: „Nem kéne látnom, / nem láthatnám, holott látom

mégis. / Nem tudom pontosan, mi az, amit most, / elmondanék neked, / de tudom, hogy tíz perc múlva már / képtelen lennék rá.” A látás szokatlan élesége – amely a világba vegyülő lélek koncentrált létben-állásával éleződik ki – elmossa a határvonalat látható és láthatatlan közt. Ezzel együtt pedig lassan kirajzolódnak a két szféra vízválasztóján álló ember távoli arcának körvonalai is. A völgy emlékeinek három részében az őseinek tájbéli „maradványait” kereső elbeszélő egy régi fénykép alapján próbál meg tájékozódni, de nem tudja „szóra bírni” a holt vidéket; a forrás vizében csupán saját, eltűnő tükörképét találja. A szerző által felidézett legenda szerint az ördög fertőzte meg a vizet, amikor ivott belőle; talán az ő alaktalan árnyéka látható a kopott fotográfián is nagyanyja, s a két napszámos lány mellett, „amint elérni készül őket”. A tájak metafizikai terében élő költő azonban semmibe veszi ezt. Hisz az urbanizált, elpusztított természet örökké magán viseli a földhöz közeli emberek emlékezetét, akiknek világa akkor is feltárható lesz, ha már az adott táj otthontalanná és elhagyatottá vált. A Gyórfy-féle költői egzisztencia azon a talpalatnyi földön veti meg a lábát, „ahol mintha nem / történt volna meg az, ami körülötte / mindenhol megtörtént”. A tájidegen foltok közt világló árokmélyi időtlenség járja át e verseket, akárcsak a Hat távirat elnevezésű sorozatot, melynek „váratlan, véletlen képei” között ismét feldereng a már oly sokszor (f)elmerülő, távolinak tetsző arc: Krisztus tekintete, amely mindenhol s mindenben jelen van, hiszen „benne van a világban, ez a tekintet maga a világ, és a világból nincsen hová elmenekülnünk.”

A Reggeli gyakorlatok a második ciklus függelékeként is olvashatók (helyük a kötet kompozíciójában olyan, akár a Ruysbroek-töredékeké a Távoli arc című részhez viszonyítva). Kilenc kisebb kísérletet fognak egybe, melyek a lélekben lélegző tájat próbálják megragadni. Kiderül belőlük az is, hogy az elveszettel való találkozás eszköze nem más, mint egy – az eddigiekben is taglalt – egzisztenciális ugrás: a természettel való egyesülés; egy másféle, velünk közös gyökerű, mégis tőlünk elkülönböződött minőséggel történő elegyülés, melynek valamiféleképpen még mindig része(se)j lehetünk. Ennek az elemi folyamatnak esztétikai kivonatai a versek. „Elkeríteni egy akkora helyet, mint a testem, / és áthelyezni egy olyan világba, amiről / majd szégyen nélkül lehet hallgatni.” Olvasható a második gyakorlat zárlatában. A benne foglalt „áthelyezés” mozzanata talán azt is jelzi, hogy az említett egyesülés már csak elvont módon, absztrakció (a költés) útján kezdődhet el, és mehet végbe. Ez az „elkerített” élmény azonban irreális volna ellenére is valóságos. Nem kézzel fogható, de meg tapasztalható. Nemcsak képzeletben, hanem valójában is érzékelhető. De vajon közve-títhető-e? A kötet elején tematizált ismeretlen nyelv újból megjelenik. A „szél

mélyéből” beszél; érthetetlenül suttojja el „a kezdettől eddig a pillanatilg / az egészet...” A természeti jelenségekben artikulálódik csupán; hallható, de nem felfogható. Hasonlít a világból kinéző/világba bepillantó archoz, aminek szemei „átnyílnak” a költő tekintetébe; ami így lesz egyszerre láthatatlan s látható. Hogyan képezhető le ez az összetett tekintet? S hogyan írható le a hozzá tartozó, szótlan szavakat suttogó hang? Hiszen egyik sem *e világból való*...

A szűkszavú utolsó ciklus (*Hol ér véget*) középpontjában levő címadó vers, a *Havazás Amiens-ben* soraiban azonban evilági formát ölt mindkettő: a *távoli arc* közel kerül és felismerhetővé válik, az érthetetlen hang pedig emberi nyelven szólal meg. Az elbeszélő Szent Márton képében jelenik meg, aki a legenda szerint télvíz idején egy nélkülöző koldusra adta saját köpenyét.² A Gyórfy-féle apokrif történetben egy félig megfagyott ember *mozdul meg* a mozdulatlan, hófödte tájban, s nyújtja kezét a mellette elhaladó lovas katonára felé, aki köpenyét ráterítve maga mellé ülteti a haldoklót, majd az elkerített városba viszi. Aznap éjszaka Jézus jelenik meg neki, vállán a nyomorultnak adott köpennyel. „Nem láttam tisztán az arcát, / olyan erős fényt árasztott, de tudtam, hogy Ő az. Beszélt hozzám. / A köpenyed nekem adtad, a köpenyedet rám terítetted. A fény / az én ruhám, öltözz fel az én ruhámba, terítsd magadra / palástomat, melyre Atyám nevét hímezték az angyalok.” Reggelre, a havazás elállása után olyan üresség tölti be, mintha *eltűnt volna magából*. Kinéz az ablakon. Tekintetét másvalakiéne éri. Belülről szóló szavait idegen hangon hallja; suttogása mégis ismerős:

Nem vagyok a magamé.

Az a koldus vagyok, senkié, a falakon kívül, kiteszítva, mint te voltál közöttünk. Nem vagyok sehol, csak arcom fényében. Nem mozdulok el a fényből, Uram. Ruhádba öltözöm, fényes palástodba öltözve kelek át a végtelen havazáson, ami az evilág.

Az elérhetetlen ég a földre száll, s köpenyét nyújtja. A téli napsütés lassan felszárítja a táj fehér takaróját. Egy pillanatra csend honol a zajos városon. Közünkben irgalomnak marék hava...

¹ Gyórfy Ákos: *Nem mozdul*, Magvető, Budapest 2007

² A kötet borítóján a Limbourg testvérek *Február* című miniatúrája (*Très Riches Heures du duc de Berry – Hóraskönyv*, Musée Condé, Chantilly) látható, melynek didergő mellékfigurája talán erre a köpenybe burkolt koldusra utal.

Danyi Zoltán a csend őre és védelmezője zajos világunkban. Prózáját a nyugalom, a keleti vallási tanokat – mindenekelőtt a zent és a jógát – idéző békesség, a bennünket körülölelő természetbe való teljes belemerülés hatja át. Ez a meditatív attitűd jellemzi a *Hullámok után a tó sima tükre* című művét is, amelynek félénk és bizonytalan elbeszélő hőse által a szerző a keleti és a nyugati életvitelt és világnézetet helyezi szembe egymással.

Sándor Zoltán 73

A MEGTESTESÜLT CSEND

Danyi Zoltán: *Hullámok után*

a tó sima tükre

A kötet hőseit zavarják a modern világ hívságai, és kimondatlanul is egy eszményített aranykorra vágyakozik, amelyben az ember a természet részeként Istenben él. Ennek részbeni megvalósítása érdekében jár ki rendszeresen a tóhoz sétálni: a víz ütemes hullámozásában, a száraz falevelek közt zúgó szélben és az esőcseppek szítálásában hallgatni a csendet, nézni a tó felett gomolygó párát és a vízen halványlilán tükröződő reggeli felhőket, miközben simán és egyenletesen, olyan zavartalanul telik az idő, mintha megállt volna.

A hős a világ tökéletességét próbálja megragadni, de folyamatosan annak tökéletlenségével kell szembesülnie: feldőlt vodkásüvegek és összeszáradt óvszerek az erdőben; viharvert Ladák, amelyek sűrű porfelhőt kavarhatnak az ember arcába; önkényesen közlekedő autóbuszok; kereskedelmi céllal lakásában egzotikus állatokat tartó barátnő; öncélú szórakozást szorgalmazó filmipar, televízió és reklámok: „Mondd, mit szeretsz jobban, a pénzt vagy az életet?” Teszi fel a lényegbevágó kérdést a szellemes műsorvezetőnő a színésznővé avanzsált modellnek a televízióban, amire a való világunkat alapjában meghatározó viszontkérdés a válasz: „...a kettő között mi a különbség?”

Elmenekülni ez elől a világ elől szinte lehetetlen, mert ahogyan azt az elbeszélő hős is megtapasztalja, egy görbe hátú férfi képében a tópartra is kijön utánunk, kiköpi az orrából a szájába szívott turhát, megszidja az anyánkat és fajtánkat, majd jól helybenhagy bennünket. Nem tehetünk ellene egyebet, mint hogy fekszünk némán a földön és az égen körös-körül ezüstösen lüktető csillagokat figyeljük, miközben a legteljesebb nyugalom tölt el bennünket, mert „minden úgy van, ahogy lennie kell”, „a világon minden a lehető legnagyobb rendben”.

A kötet az elbeszélő hős tóparti feljegyzéseiből, élménybeszámolóiból és ismeretlen kortárs osztrák szerzők kisprózáiból áll össze. Az utóbbiak

a régóta tervezett dráma megírása helyett szabadidejében műfordítással foglalkozó hős tevékenységének az eredményei. Tartalmilag és hangulatban egy-egy es elbeszélésfolyamról van szó, ami kevesebb, mint a kisregény, de több, mint a novellafüzér, talán az alcímként feltüntetett *Fejzetek* egyben 74 a legpontosabb műfaji meghatározása is a kötetnek.

Rafinált próza ez, mert mindegyik fejezet önállóan is működik, ugyanakkor a többivel egybeolvasva kibővíti jelentéstartományát és a teljes mű szemszögéből új dimenziót nyer. Ez a megállapítás a négy fiktív osztrák szerző (Erika Moser, Fabian Bernstoff, Louise Kerstin-Theel és Ulrich Hochgatter) műveire is vonatkozik, hiszen az elbeszélő hős által elmesélt eredeti szövegtestet a betét-novelláktól lényegében csak az írásjelek alkalmazása különbözteti meg egymástól.

Felmerül a kérdés, hogy az elbeszélő hős önálló novellák megírása helyett miért ismeretlen osztrák írók műveinek fordításával foglalkozik, ami azzal (is) magyarázható, hogy a szerző ezzel még inkább nyomatékosítani szeretne volna hőse önbizalomhiányát a számára idegennek ható világban (képtelen megírni az áhított drámát, tehát prózát sem ír, hanem fordít). Ez a tulajdonsága a mű visszatérő témájaként felbukkanó párkapcsolati kérdésekben érhető leginkább tetten: a B.-ben élő állatkereskedő Dorinának még a valódi nevét sem árulja el, de így legalább megtudjuk róla, hogy nem P.-nek hívják, a tartományi víztisztító központ hivatalos fordítójaként tartózkodó Elvirával és Natasával, a félénknek egyáltalán nem nevezhető két titkárnővel szemben, és inkább Enikőről, a világ legszebb nőjéről ábrándozik. Annyit azonban mindenképpen meg kell neki hagyni, hogy ha a nőknek nem is, a kortárs osztrák irodalomnak nagyon jó ismerője, mert a fordításra választott művek folyamatosan összecsengenek élete aktuális mozzanataival.

A bevált történetészövegek valamelyikéhez szokott olvasónak időnként az az érzése támadhat, hogy hiányzik egy meder, ami egybefogja ezeket az olykor szétesőnek tűnő gondolatsorokat, előre- és visszautalásokat, egymással párbeszédet folytató fejezeteket, holott éppen ez a vágyott meder hiánya az, ami meghatározza Danyi Zoltán prózaművészetének a poétikáját. A megírt fejezetek nem tapadnak egymásra, hanem csak lehetetlenül érintik egymást, a hiányzó fejezetek megalkotását az olvasóra bízva. Ily módon készült a szerző előző, *Párhuzamok, flamingóval* című kötete és ezzel az eljárással jött létre a *Hullámok után a tó sima tükre* is. Filmes hasonlattal élve a szerző precízen összevágott mozgójelenetek helyett statikus diafilmkockák összellesztésével komponálja meg játékfilmjét.

A keleti világszemlélettel összhangban Danyi Zoltán az adott pillanat megragadására törekszik. Hőse a trópusi virágok ápolgatása közben az idő múlását észre sem véve mintegy visszakerül a jelenbe, ami megnyugtató a számára, ahogyan mondja: „mindig csak arra az egy levélre összpontosítottam,

amelyet tisztogattam, és ettől mintha kitágult volna a pillanat, olyan érzésem volt, mintha mindig ugyanazt a levelet törölgetném, mindig ugyanazt az egyet, és mintha több nem is lenne azon az egyen kívül". A tóparton alkotó festőművész feltett szándéka „vászonra vinni a tó minden tónusát, a szüntelen átalakulást lefesteni", ami lehetetlen, mivel „képtelenség 75 megragadni valamit, aminek lényege az örök változás, éppen ezért az árnyalat, amelyet megfest, talán nincs is máshol, csak a képen". A festő képehez hasonlóan a *Hullámok után a tó sima tükre* sem képes visszaadni teljességében a világot, de a világnak a benne felvillantott árnyalata képes megajándékozni bennünket a jelent jelentő pillanattal. Olyan ez a próza, mint a megtestesült csend, mint az almavirág színű hópelyhek, amelyek „mihelyt a vízhez értek, azonnal elolvadtak és nyom nélkül eltűntek, mintha nem is léteztek volna soha; miközben a hely, ahova estek, utána már mégsem volt ugyanaz". (*Timp Kiadó, Budapest, 2010*)

Új Forrás 2011/4 – Sándor Zoltán: A megtestesült csend
Danyi Zoltán: *Hullámok után a tó sima tükre*

Túlságosan nagy csend van ezeken a képeken. Szinte nyomasztó érzés, beszélgetni akarsz valakivel, akire kíváncsi vagy nagyon, de nem megy. De miért, kérdezed magadtól. És kezdesz figyelni magadra is, önkéntelenül, és

észreveszed, hogy valójában már el is kezdődött a beszélgetés, közted és a képek között, csak nem úgy, ahogy a képekkel megszoktad, nem ők szóltanak meg. Ők csak vannak, némák és gyönyörűek. Nem tudnak beszélni.

76 Jász Attila

A NYUGALOM MELLÉKÖSVÉNYÉN

Nádor Tibor képeiről

És nem is akarnak. Sugároznak csupán. Irodalmi szövegekben azt szokták mondani az ilyen nyomasztó csendről, teremtés előtti. Azonban egyértelműen a teremtés után vagyunk. Az embert körülvevő világ, a természet és az ember legszorosabban vett környezete hallgat a képeken. De hát, kérdem én, miért kellene egyáltalán beszélniük, miért várom el. Azért, mert ez a némaság sötét, ez a némaság süt. Nehéz csendben elviselni a hatásukat. Nem csupán esztétikus képvilágról van szó, tétje van az ábrázolásnak. Ember utáni világ ábrázolódik, *emlékképek* bontakoznak némán jelenünkbe a jövő számára. Mintha a múlt *szobamozijába* ülnénk be, nézzük a régi filmet, rólunk szól, pontosabban a környezetünkről, nem arról, milyenek voltunk, hanem mit éreztünk és gondoltunk egykor. Mi magunk nem vagyunk érdekesek, nehéz ezt elfogadni.

Mindig is gyanítottam, a tájkép és az enteriőr valójában ugyanazt a dolgot mutatja meg. Nem kimond vagy elhallgat valamit előlünk, hanem elhallgattat. Nádor Tibor képei előtt állva jól látható ez a parancsoló evidencia. Bátorításért belelapozok az elhallgatások kiváló költőjének kötetébe: „Oly sok mindent nem lehet se leírni, se elhallgatni!” Akkor jó, nyugszom meg, a költészet szintén tudja ezt. Vagy valami ilyesmit, hiszen a kimondással rögtön érvényét is veszti az a homályosság, ami olyan nyomasztóan és izgalmasan hat a képeken, amitől annyira működik, és amiért folyton nézni akarjuk. A konkrét megfogalmazással elveszik valami nagyon fontos. „Félig kitért ajtó valahány ember, / a térre nyílik, amely mindannyiunké.” Tomas Tranströmer tudja ezt, hiszen költő és pszichológus. És tudja ugyanezt Nádor Tibor is, amikor félig kinyitja előttünk az ajtót. Aki akar, belép, de nem kötelező. Közös emlékszobáról vagy térről, a kollektív tudattalanról beszél a pszichológus költő, miként Nádor Tibor *Szobamozij*-sorozata ugyanerről hallgat. Olyan *emlékképek* idéződnek meg vásznain, amelyekre mindannyian emlékszünk, mai, kaotikus világunkból kiemelt, látszólag lényegtelen apróságok, tárgyak. A festő figyelme, majd

eszközei emelik a mindennapok világából a pillanat, az álló idő művészi magasságába ezeket az állandóan visszatérő motívumokat. Akárhogy közelítsünk is a képek felé, a közhely igaz, az ember csupán félkész teremtmény beteljesítendő feladat nélkül. Az alkotás folyamatában azonban befejezetté válhat, ami sajnos, az alkotás elkészültével azonnal meg is szűnik. 77

Ismét félkész marad, az isteni pillanatokból visszahanyatlík emberibe. A művész, az önmegvalósítás segítségével, az önalakítás küzdelme során megközelítheti a teljességet, de azt soha el nem éri, érheti. Ezt persze nem árt tudni. Weöres Sándor, amikor az ősi bölcsességek nyomán leszűrte, mit jelent mindez ma, számunkra, pontosan tudta, ez az út *a teljesség felé* vezet. De azt soha nem éri, érheti el. Ugyanakkor csakis e folytonos szabadságra törekvés által van esélye az embernek, hogy a teremtő méltó alkotótársává váljon. Néhány mulandó pillanat erejéig.

Új Forrás 2011/4 – Jász Attila: A nyugalom mellékösvényén
Nádor Tibor képeiről

Tényszerű adat, hogy a mai ember több képet lát egy nap alatt, mint a 19. század embere egész életében. Ennek ellenére vannak művészek, akik a mai tendenciákkal szemben makacsul ugyanazokat a témákat festik, rajzolják meg újra és újra. Valószínűleg hisznek abban, amit Kemény Katalin is hangsúlyozott a lakása ablakából állandóan ugyanazt a tájat festő Veszelszky Béla kapcsán, miszerint *a remekmű attól remekmű, hogy megunhatatlan*. Veszelszky mindenkor hangsúlyozta, kizárólag a valóságot festi, és hogy minden ecsetvonás óriási felelősségvállalás az emberi világ mellett. Hasonlóképpen lát és gondolkodik Nádor Tibor is. Ő sem folyton új és új témákkal, és azok kompozícióival akar elkápráztatni bennünket, nézőket, hanem állandó témái és helyei finom, folytonos változási lehetőségeit festi meg. Ezáltal nem az lesz fontos, amit látunk, hanem amit a festő láttatni akar, nem a látvány, hanem az általa kifejezett érzés, lelkiállapot.

Nehéz kérdés manapság a festészet kapcsán, hol is a határ a külső/konkrét és a belső/elvont ábrázolása között. Annak idején Weöres Sándor mesteréhez írott levelében érvényesnek tűnő válaszlehetőséget talált. „Csak egyet hiányolok benne [*a Forradalom a művészetben* című könyvben]: bármelyik művészetet tisztán spirituális szempontból nézed, nem pedig 'mesterségbeli' szempontból. A képekben azt vizsgálod, hogy általuk milyenfajta lelki elemmentumot sugároznak; s alig beszélsz önmagukban-véve színekről és formákról és vonalokról. Pedig úgy sejtem, hogy az a lelki elem, mely szín, forma, vonal által megnyilvánul: másodlagos ahhoz képest, amit az a szín, forma, vonal önmagában-véve jelent. A kép igazi valósága nem az, ami 'benne rejlik', hanem az, ami 'ő maga'." Nehéz Nádor Tibor képeiről beszélni. Elmondani, hogy az általa teremtett, rendkívül egységes szín-forma-vonal

mit is jelent önmagában véve. Nem a táj egy adott, kiszakított és visszatükrözött valóságszeletét. (Azt is, természetesen.) Színkezelése és technikai megoldásai egy festői látásmódot jelenítenek meg, amire a magam részéről nagyon vevő vagyok.

78

„A kép igazi valósága nem az, ami ‘benne rejlik’, hanem az, ami ‘ő maga’.” Írja Weöres Sándor Hamvas Bélának. Az úgynevezett „üzenet” tehát nem egy didaktikusan megfogalmazott-megfestett eszme vagy gondolat, maga a megvalósítás válik tulajdonképpeni üzenetté. És ami lényegtelennek, érdektelennek, unalmasnak tűnhet témaként (egy szobabelső, egy körfolyosó, egy táj részlete), a színeken, a festékrétegeken, a faktúrán keresztül mégis elmesélhetővé válik, a segítségükkel derül ki, mi történik, zajlik valójában bennünk. Menekülő felhők árnyéka a szántóföldeken, sűrű pára vibrál a hajnali mező fölött. A lovasok pedig „sűrű trappban” éppen eltűntek „a csatakos virradatban”. Nyomuk se marad, csak a magára hagyott táj árva részlete fűdik fényben és árnyékban.

„A természetbe belevetítik az emberi érzésvilág egész gazdagságát, a természet vidám, melankolikus, sivár, ujjongó, játékos, vigasztaló, Érosszal telített, haragvó.” Írja kissé bosszankodva Szerb Antal 1940-ben, *Természet vagy táj* című esszéjében. Mivel szerinte ez egyáltalán nem mindegy, és a maga részéről kategorikusan elutasítja a természet fogalmához tapadó romantikus panteizmust. „Ma már nem akarunk feloldódni a természetben – írja –, nem akarjuk átélni a benne rejlő titokzatos Istenit, egészen más ambíciónk van: meg akarjuk érteni a tájat. [...] A ‘természethez’ az ember a szívével fordult, a ‘tájhoz’ a szemével és a lelki szemével, a lényeglátó intuícióval.” Hümmöghetünk rajta, igaza van-e. És ezek szerint biztosan állíthatjuk, Nádor Tibor 21. század elején ábrázolt tájrészletei vastagon felkent, expresszív megvalósításuk ellenére kissé 19. századi módon tükrözik természetközeli szemléletmódját. Szívének panteisztikus fényével telített látásmódja következtében legsötétebb tónusú tájrészletei is fölizzanak.

Mi kell ahhoz, hogy valaki mai világunkban ily módon merje feloldani féltve őrzött és dédelgetett egóját a megfestett hely/tér álta? A szürke legváltozatosabb árnyalataiban. Nádor Tibort intim viszony fűzi az őt inspiráló tájak részleteihez, műterme bizonyos fényviszonyaihoz vagy lakásának körfolyosójához. Csak a szerelmes ember képes így ránézni imádata tárgyára, és ilyen szinten megmutatni szeretete jelét. Ez az azonosulás, eggyé válási kísérlet, a legmagasabb szintű esztétikai törekvés. Nádor Tibornál ez a törekvés a megvalósulásig is eljut. Kiválasztja azt a néhány fontos motívumot, és ahhoz hűséges tud maradni. Énje nem nyugtalan, legalábbis képeiből rendkívüli

nyugalom árad. Ha besétálunk valamelyik képének terébe a nyugalom mellékösvényén át, egészen a festékrétegek és visszakaparások közé, egyenesen egy lankás táj részletébe, megértjük, miért is hallgatnak olyan mélyen képei, és miről. Arról, ami nem látszik. Hogy

79

*a lovasok zuhogó, sűrű trappban
megjönnek a csatakos virradatban.*

„Valóban: néha az ember vadállati kegyetlenségéről beszélnek, pedig ez szörnyű igazságtalanság és sértő a vadállatokra: a vadállat sohase tud olyan kegyetlen, olyan művészi tökélytel kegyetlen lenni, mint az ember.” Szól

80 Turi Márton

BEVEZETÉS A KISZOLGÁLTATOTTSÁGBA

Sofi Oksanen: *Tisztogatás*

testvéréhez Ivan Karamazov Dosztojevskij utolsó nagyregényének egy nevezetes párbeszédében, majd elítélő véleményét védtelen gyermekeken elkövetett válogatott gonoszítottak felsorolásával támasztja alá. Az emberi

természetben rejlő gyilkos ösztönökkel való szembesüléshez persze nem feltétlenül kell a nagy orosz író műveire nyúlnunk – a történelmi tapasztalat már elegendő példával igazolta, hogy az ember végtelen kreativitása nem csak a művészetekben, hanem a megalázás és a gyilkolás változatos módszereiben érhető leginkább tetten. Különösen akkor válik szembeötlővé az embertelen – de mint láthattuk, nagyon is emberi – kegyetlenség, mikor állampolgárok szabad kíntása és kivégzése egy diktatórikus rendszer által elfogadottá, a hatalom gyakorlásának és fenntartásának államilag legitimált eszközévé lesz.

Két szovjet katona vallat egy fiatal észti nőt valamikor a II. világháborút követő években. Blúzáját letépi, majd válogatott sértések közepette megalázó „játéknak” vetik alá: zsákkal a fején kell megtalálnia a padlón a katonák által elrugdosott kulcsot, amely a szabadságot jelenthetné számára. Ezzel a megrázó – és színpadon valószínűleg a nézők tűréshatárát erősen próbára tevő – jelenettel indít Sofi Oksanen, 34 éves finn-észti írónő 2007-ben megírt *Tisztogatás* című drámája. Bármilyen nagy sikereket ért is el Oksanen a szovjet diktatúra áldozatainak szenvedéseit bemutató izgalmas színművével, a szerző elmondása szerint a – már eredeti formájában is meglehetősen szövevényes – történet teljes kibontakoztatásához a választott műfaj keretei szűknek bizonyultak. Oksanen ezért 2008-ban prózai formában is megjelenítette a *Tisztogatást*, méghozzá az eredeti – magyar nyelven egyébként a *Mai finn drámák* című kötetben olvasható – színmű történetéhez képest helyenként jelentős változtatásokkal. A regény hatalmas sikerének köszönhetően jelenleg Oksanen karrierje már napjaink kétes értékű sztárfíróinak diadalmenetét idézi – ennek kimerítő taglalása pedig immáron a *Tisztogatás* tavaly megjelent magyar kiadásának – az olvasót akaratlanul is szkepticizmusra sarkalló – fülszövegében is fellelhető.

Nem véletlenül szerepel egy hatalmas döglégy a kötet borítóján, hiszen maga a történet is az említett rovar monoton zümmögésével veszi kezdetét; a zaj okozóját éppen egy Aliide Truu nevű öregasszony igyekszik légycsapójával elnémítani. Egy eldugott kis faluban járunk a '90-es évek elején, va-
lahol a különböző diktatúrák alatt – a keleti blokk sok más országához
hasonlóan – generációkra elegendő traumát elszenvedett Észtország-
ban. Aliide hasztalan küzdelmét azonban váratlan látogató szakítja félbe;
kertjében egy megviselt fiatal lány tűnik fel, az orosz gengszterek elől
menekülő Zara, Aliide Vlagyivosztokban élő nővérenek unokája. A rokoni kap-
csolatnál azonban egy erősebb kötelék is összeköti a két nőt: az
elszenvedett megaláztatások soha be nem gyógyuló sebei, a nemi
erőszak kítörölhetetlen, kízó emléke.

A helyszíneket és idősíkokat fejezetenként váltogató, mozaik-
szerűen felépülő regényben a két nő váratlan találkozásából egy több
mint fél évszázadot felölelő fordulatos családi történet bontakozik ki.
A lineáris narratíva megbontásának, valamint a populáris irodalomban
megszokott – nem feltétlenül pejoratív értelemben vett – klisék ügyes
használatának köszönhetően a *Tisztogatás* az utolsó oldalakig tartogat
váratlan meglepetéseket: a detektívregényekhez hasonlóan az olvasó
gyakran csak gondosan elszórt nyomokból és célzásokból követke-
zethet a két nő sorsának sötét titkaira. A regény végére azonban min-
den részlet a helyére kerül, és végül teljes rálátást kapunk hősnőink
életére: a szovjet megszállás alatt megerőszkolt, mégis kényszerűen
a kommunista eszmékbe menekült Aliide családi tragédiájára, vala-
mint a szabadság elérésének naiv reményével Oroszországból nyu-
gatra utazott, de végül megtört szexmunkássá züllesztett Zara
megpróbáltatásaira. Mindaddig azonban egy pillanatra sem csendesül
a kezdeti zaj – tértől és időtől függetlenül folyamatosan felbukkan a
visszataszító légy, az erőszak megismétlődésétől való állandósult félelem
nyomasztó mementója.

A műfajilag meglehetősen heterogén, naplórészleteket és kémjelentéseket
egyaránt tartalmazó regényben a szenvedés sokkolóan naturális ábrázolása
mellett fontos szerepet játszik a részvét, illetve annak – talán a tényleges
erőszaknál is fájóbb – hiánya. A *Tisztogatás* áldozatai ugyanúgy megbélyeg-
zetteké válnak, mint a regényben futólag megemlített csernobili atomka-
tasztrófa fertőzöttjei. Aliide mégis képtelen sorsközösséget vállalni a többi
megalázott asszonnyal, leleplezéstől való félelme szégyenérzetét gyűlöletté
változtatja: „Minden alkalmat megragadott, hogy rosszat mondjon azokról
a nőkről, ócsárolta és rágalmazta őket, hogy még nyilvánvalóbbá tegye: nem
tartozik közéjük.”

Ha Aliide alakjában nem is, azonban a történet elbeszélőjének személyében helyenként megmutatkozik az együttérzés. A mű egyes történéseire – a már említett napló-részleteken és iratokon kívül – egy külső perspektívából kapunk rálátást, ami azonban közel sem jelent kívülről, tárgyilagos elbeszélőt: már Aliide házában, illetve az egyes falusi életképek részletes leírásában is érződik egyfajta szeretetteljes nosztalgia. Érdekes megfigyelnünk, hogy a narrátor az egyes fejezetekben (illetve azokon belül az egymástól jól elkülöníthető szövegrészekben) felváltva helyezkedik a két központi nőalak szerepébe, osztozva ezáltal gondolataikban és vágyaikban, egyben pedig fájdalmukban és rettegésükben is. Szemléletes példája ennek a *Tisztogatás* egyik kulcsfontosságú – egyben talán legmeggrázóbb – jelenete, az amelyben Aliidét a község ház pincéjében csoportosan megalázzák és megerőszakolják a kommunista diktatúra helyi képviselői: „Aliide ingét letépték, gombok koppantak a kőpadlón, a falakon, német üveggombok, és aztán – ő egérré változott a szoba sarkában, légygé a lámpán, és elreppent, szöggé változott a gipszkarton falban, rozsdás rajzszög, rozsdás rajzszög volt a falban. [...] Az a nő a szoba közepén, zsákkal a fején, idegen volt, Aliide pedig messze járt, szíve parányi hernyó lábakon futott repedésekbe, lukakba, barázdákba, eggyé olvadt a gyökérrel, amely a szoba alatt nőtt a földben.”

Elteltek attól, hogy az erőszak ábrázolása már önmagában, minden különösebb szerzői kommentár nélkül is jelenthet állásfoglalást, a *Tisztogatás* számos kritikusa által emlegetett dokumentarista, szenttelen megszólalást én egyedül Zara szenvedéstörténetének egyes epizódjaiban véltem felfedezni. Ezek a részek azonban éppen az árnyaltabb narrációs megoldások híányának köszönhetően veszik fel a sekélyes lektűrök gyakran öncélúan profán hangvételét, és válnak ezáltal a regény stílusosan gyengébb pillanataivá.

A *Tisztogatás* jóval több a nőknél elkövetett kegyetlenség provokatív bemutatásánál, még ha a regény – véleményem szerint teljesen felesleges – szerzői utószavában Oksanen a szexuális erőszak állandóságára hegyezi is ki művének mondanivalóját. A regényben ugyanis nem csak egyes embereken és családokon, hanem – Bergyajev szavainak parafrázisával élve – egy egész ország asszonyi testén tesz erőszakot egy külső hatalom. Mindezt pedig csak fokozza, hogy a *Tisztogatás* különböző személyes és össznemzeti tragédiái az elnyomásnak és a kiszolgáltatottságnak egy olyan, napjainkban is érvényes tapasztalataivá sűrűsödnek, amelyek túlmutatnak az egyes történelmi korszakokon és földrajzi helyeken.

Szerencsés megoldás volt a szerző részéről, hogy a regény nyomasztó üzenetét sikerült úgy aktuálissá tennie, hogy ehhez nem élt olyan zavarba ejtően didaktikus módszerekkel, mint például egy másik északi sikerkönyv,

A *tetovált lány* nők elleni erőszakról szóló statisztikáinak szájbarágós találása. Oksanen regényében az okosan elhelyezett motívumok szolgálnak egy erős társadalomkritika megteremtésére, egyúttal a különböző történelmi korszakok közötti párhuzamok szemléltetésére: korunk maffiózói például a háborút követő önkényuralmi elithez hasonlóan fekete autókkal járnak, szájukban ugyanúgy lopott arany csillog, de a Zarát üldöző orosz strici tetovált váll-lapjai is elég egyértelműen meghúzzák az egyenlőségjelet szovjet megszállók és napjaink erőszakszervezetei között. Ahogyan azt Aliide szavaival a regény egy helyen egyértelműsíti: „mindig új krómbőr csizma jön, mindig újabb és újabb csizma, ugyanolyan vagy másféle, de ugyanúgy a nyakadra lép”.

Számomra mégis úgy tűnik, hogy ha nem is félreértése, de mindenképpen erős leegyszerűsítése lenne a *Tisztogatás* árnyalt jelentésének, ha egyetlen nemre vagy bizonyos diktatúrákra és bűnözői csoportokra korlátoznánk a regényen végigvonuló könyörtelenséget, megnyugtatóan magunkon kívülre helyezvén ezáltal annak forrását. Bár a regényből kimaradt a dráma egy igen fontos jelenete, amelyben Zara hirtelen dühében a szovjetek kínzását idéző módszerrel alázza meg Aliidét, még így is megfigyelhető, ahogyan a történet haladtával egyre inkább felcserélődnek bűnös és áldozat kezdetben jól elkülöníthetőnek vélt kategóriái. Végző elkeseredésében Zara például kíméletlen gyilkosságra kényszerül, Aliide részéről pedig a sógora, Hans iránt táplált érzelmei eredményeznek egy Poe rémtörténeteit idéző végkifejeletet. A remény halovány illúzióját keltő értékek, a család és a szerelem katasztrófája nem csak a kedvezőtlen körülményeknek, vagyis egy diktatórikus rendszer elnyomásának, hanem legalább annyira az Aliide természetéből fakadó irigységnek és bosszúszomjnak lesz az eredménye.

„Javasoljuk a nacionalista PEKK Hans családtagjainak, PEKK Ingelnek és hűgának, Tamm Aliidénak ismételt kihallgatását. Az előző kihallgatás nem hozott eredményt.” Írja a regényt lezáró fiktív titkosszolgálati iratok egyike. A szöveg dinamikáját tekintve bármennyire is zavaróak ezek a nomenklatúra retorikáját egyébként ügyesen imitáló, de a történetet talán túlságosan is a kommunista rémtettekre leszűkítő álljelentések, mégis remekül összefoglalják azt, amiért napjainkban nagy szükség van a *Tisztogatás*hoz hasonló művekre.

A *Tisztogatással* Oksanen sajátos emlékezőespoétikát teremt, amelynek fontosságát nem szabad alábecsülnünk. Amennyiben ugyanis nem sikerül megszólaltatni a szenvedést követő elviselhetetlen csendet, úgy az utókorra csak a fentihez hasonló dokumentumok maradnak: az emberi kegyetlenség üres, a megszégyenített áldozatok hallgatásával övezett nyomai. (*Scolar, Bp. 2010*)

MINDEN
NYÁRON,

AMIKOR hosszabb időt töltünk anyai nagyanyámnál, anya több kilónyi súly-

84 Sofi Oksanen

SZTÁLIN TEHENEI

részletek

étkekbe öltözött, melyeket aztán Finnországba visszatérve különként levetett magáról, míg végül újra ötven kiló lett, amennyi most én.

Egyforma alakunk van anyával, ugyanolyan a testfelépítésünk, ugyanolyan magasak vagyunk, ugyanaz a keskeny váll és madárcsukló, ugyanaz a negyvenes cipőméret, ugyanaz a melltartókosarunk mérete és a fejünk körfogata. Tizennégy éve ugrándozom az ötven kiló körül, és mindig visszatérek hozzá, bármennyire nem akarom, visszatérek akkor is, ha meg sem próbálok, a súlyom magától visszaáll. Tizennégy évvel ezelőtt befejeztem a növekedést, és ugyanazokat a ruhadarabokat használhattam volna, mint anya, ha nem lett volna merőben eltérő az ízlésünk. Nem ugyanazt az ételt fogyasztottuk. Anya megszokta ugyan a finn ételeket, de engem soha nem kényszerített rá. Egyébként is annyira válogatós voltam, hogy mindig kívánságom szerint főzött. Az utóételt és a csokoládékat folyton nekem adta, Finnországban azért, mert olyan kevés jutott belőle, Észtországban hasonló okokból, no meg azért, hogy tobzódjak, s raktározzam el a tősgyökeres finn télre. A finn kakaót nem bírtam meginni, ezért a nagymama Észtországból küldött kakaót, barna zsír-papírba csomagolva, a csokoládébonbonok között.

Finnországban anya nem rendelkezett elég pénzzel ahhoz, hogy anyni csokoládét és Runeberg-tortát vegyen, amennyit örökösen édességre éhező gyomrom befogadott volna, de ahol megtehetette, ott mindent meg akart adni nekem. Azonkívül ő nem is szenvedett krónikus édességvágyban, jobban kedvelte a sós falatokat és egyéb ést ízeket, amelyeket aztán Finnországra gondolva súlyfeleslegként elraktározott. Minden édességet én kaptam, valóban mindent, egész doboz csokoládébonbonokat... egész tepszi ezt-azt, kilószámra bonbont, kekszeket, tortákat, habkrikákat, mindent, mindent én, én, én; hogyan is tanulhattam volna meg, mi a mértékletesség?

Talán még soha nem vettem banánból vagy narancsból csak egyetlen darabot. Legalább egy kilónak kellett lenni. A bevásárlókocsim tartalma mostanában is úgy néz ki, mintha nagycsaládosok hétvégi bevásárlásáról volna

felesleget szed magára. Ha hivatalos vagy tolmácsútra utazott, folyton beszélnie és fordítania kellett, így soha nem ért rá mindent elfogyasztani, amit a tányérjára tettek. Egyéb hosszabb-rövidebb útjain azonban folyton

szó, vagy arról, hogy családommal egy hétre elvonulok a nyaralóba, és senki nem akar közben elmenni vásárolni. Nem bírok csupán egy maroknyi sósborszeszes cukorkát venni, hanem egy egész zacskóval kell. Vagy egy szemet sem. Két liternyi savanyúkáposzta-levest főzök egy napra, és egészen biztos, hogy a nap folyamán mindet meg is eszem. A paradicsomleves 85
 vessel ugyanez a helyzet. Képtelen vagyok beosztani azt a két litert úgy, hogy két-három napra elég legyen, de még csak úgy sem, hogy többszöri étkezés során fogyasszam el, hanem egyszerre kell magamba tömnöm. Vagy semmit nem eszem. Nem tudom csak a szempillámat kifesteni, teljes szempfestésnél alább nem adom. Nem elég nekem egy cigarettát elszívni, hanem egyikről a másikra gyújtok. Képtelen vagyok éppen csak magamra spriccelni egy kis kölnivizet – annyit öntök magamra, hogy a folyosón is érezni az illatát. Telefonon is vagy öt órát beszélek, vagy öt másodpercet, de negyedórát beszélni nem tudok.

A zsírral nem érdemes óvatoskodni. Ha egyszer zabálunk, akkor annak rendje-módja szerint zabáljunk. Kenyér persze jöhet, és sajt, a legzsírosabb fajta, narancsdzsem, zabkekszek, csokis kekszek, tábla csokoládék, pizzák, karjalai pirogok, Ambrózia-torta, mélyhűtött fahéjas tekercs, mangó- és dinnyefagylalt... Bekapcsolni a sütőt, elkészíteni a kávé, kitenni a vaját az asztalra, hogy ne legyen túl kemény... igazi vajnak kell lenni, az evési szesszió alkalmával mindig igazi vajnak kell lenni... bekapcsolni a zenét, kikapcsolni a telefont, és kezdődhet. Legszívesebben fagylalttal kezdem. Megtanultam, hogy kenyérral akkor nem lehet kezdeni, ha már túl sok napja nem ettem... Bőjt után ugyanis nem tudom kiadni magamból a kenyeret, lenyomhatom akár az egész kezemet is a torkomon. A fagylalt kiválóan alkalmas arra, hogy síkossá tegye az ételmasszát, amely ekképpen könnyedén feljön a gyomorból, és utána már minden tömör gyönyör. Ráadásul a fagylalt nagyon megfelelő a tiszta, gyors szesszióra is, mivel a frissiben kihányt fagylalt még mindig fagylalt ízű és illatú. Máskor a fagylalt után kenyér és vaj következik, de semmi folyadék, mert ha a kenyérré iszom is, nehezebben megy a hányás, pedig azt gondolnánk, hogy éppen ellenkezőleg... trallala-trallala... padampadampadam... menyői... egy-két-há és kenyér, egy-két-há és sajt... a pizzák már készen állnak a sütőben... tehát pizza és egy-két-há szájba vele és szájba vele és szájba vele, és máris jöhet a süti...

Hogyan tudtam volna szert tenni bármiféle mértékletességre bármely kapcsolatomban is, a Hukkával való viszonyomban, az ágyban, egyáltalán bárhol? Lefekhetek valakivel anélkül, hogy szeretném őt, és szerethetek valakit anélkül, hogy lefeküdnék vele, de egyszerre szeretni valakit és ágyba bújni vele nem tudok. A szerelemmel is túlzásba esem, és szerintem nincs is benne semmi izgalmas és romantikus. Talán éppen ezért határoztam el, hogy

nem érzek semmit, hogy egyetlen érzés sem horzsolja fel a felszínt, minde-
nekelőtt pedig magam döntöm el, hogy a két liter savanyúkáposzta-levest
most azonnal eszem-e meg. Ennek sem ahhoz nincs köze, éhes vagyok-e, sem
ahhoz, mikor ettem utoljára, hiszen azt sem tudom, mikor vagyok éhes
86 és mikor nem. Én döntöm el, kihányom-e a két kiló csokoládét most,
vagy soha, hogy most azonnal csókolózzak-e vadul azzal a fazonnal,
vagy soha az életben. De nem tudom, akarok-e csókolózni... és soha nem je-
lentkeztek heves öklendezéssel járó gyomorbántalmaim – mindig saját elha-
tározásomból hánytam. Ha úgy döntök, hogy csókolózni fogok, akkor csóko-
lózom, ha enni akarok, eszem, s ha hányni akarok, hányok.

Szesszió alkalmával eltüntetem a szekrényből a Hukkának szánt ételt
is. Néha így indul a szesszió: ha veszekszünk, azzal állok bosszút rajta, hogy
megeszem a neki félretett ennivalót, és kihányom. Hukka mulat rajta, mert
szerinte ez annyira fura, de számomra a lehető legtermészetesebb dolog, és
feltétlenül szükséges. Azon keresztül állok bosszút Hukkán, ami számára a
legdrágább, azaz önmagamon keresztül. Ennyire egyszerű. Kihánytam pél-
dául a születésnap tortáját, amit elvittem hozzá, betettem a hűtőszekrénybe,
de aztán valami kis nézeteltérés támadt közöttünk, és amikor Hukka bement
a fürdőszobába, fogtam a tortát, és hazaszöktem vele. A vendégek, akiknek
már beharangozta az általam készített mesterművet, egy órával később ér-
keztek. Fogalmam sincs, milyen magyarázattal szolgált.

Ha Hukka megbánt engem, akkor nincs szüksége az én tortámra.
Ha Hukka megsérti a tortámat, akkor nincs szüksége rám. Vagy mindkettőn-
ket akar, vagy nem kapja meg egyikőnket sem – és ez duplán bosszantana,
hiszen neki készítem a legjobb tortát. És anya a legjobb nekem készítette,
aki a legdrágább vagyok az ő számára. Az ő anyja pedig neki. Ahhoz, hogy
anya elfogyaszthassa az édesanyja által készített ételeket, természetesen
Észtországba kellett utaznunk, s ott aztán a nagymamánál a tűzhely és a ke-
mence egyenletes tempóban érlelte a válogatott finomságokat. A nagymama
annyira megbetegedett, hogy nem tudott Tallinnba jönni, bár a meghívónk
Tallinnra szólt, és nem máshová. Titokban kellett átszöknünk Tallinn határán
túlra, vidékre. A külföldön lakók idején csak meghívóval látogathattak
a Szovjetunióba, kivéve a néhány napos turistautak alkalmával, ám azokon
is csak az ismert városokba mehettek, elsősorban Moszkvába, Leningrádba,
Rigába, Tallinnba és Viborgba. Meghívóval hosszabb időt is ott lehetett töl-
teni, csakhogy a kérelmezés elbírálása számtalan olyan tényezőtől függött,
ami a kérelmező előtt ismeretlen maradt, és nem lehetett biztosra venni,
hogy a válasz pozitív lesz. Rádadásul csak közeli rokon, testvér, szülő és gyerek
küldhetett meghívót, gyakorlatilag tehát a külföldön élő vérrokona. Később
könnyebben a helyzet, és a külföldi vízumra jogosultak körébe már az
ismerősök is bekerülhettek.

Az utazás mindig izgalmasnak ígérkezett. Leginkább azokra az évekre emlékszem, amikor az első éjszakát Tallinnban töltöttük Juulinál, anya régi ismerősénél. Reggel aztán ébresztő, anya lement a taxiállomásra sorban állni, ami jó sok időt vett igénybe, mert mindig végeláthatatlanul hosszú sorok kígyóztak. Végül felbőgött az udvaron a taxi motorja, és kezdtük lehurcolni a csomagokat. Ha a sofőr felfogta, hogy jól fizető utasokról van szó, akkor a borralal és a külföldi kapcsolatok reményében segített a cipekedésben, de ez kivételnek számított. A sofőrök általában a kocsi ajtaját sem nyitották ki az utasok előtt, bármennyire nehezen nyíltak azok kívülről is, belülről is, és az utasok táskáit sem emelték fel soha, nemhogy kinyitották volna a csomagtartót. Mindez arra készítette anyát, hogy szitokáradatot zúdítson a sofőrrre, aminek természetesen semmi haszna nem volt, igaz, kára sem. A sofőr fűtyült rá. Amikor megjelentek a magántaxik, beszállás előtt mindig meg kellett kérdezni a sofőrt, hajlandó-e elvinni oda, ahová indultunk. Ezt ugyanis egyáltalán nem lehetett biztosra venni, a kérdéssel az idegeinket és a lábunkat kíméltük. Egyszerűbbnek tűnt finnül beszélni, ilyenkor mindent el lehetett intézni még akkor is, ha a sofőr először csak annyit értett, hogy külföldivel van dolga. A kocsiiban aztán oroszra lehetett váltani, hogy tényleg célba érjünk.

Az, hogy vonattal vagy távolsági busszal utazzunk, eleve ki volt zárva, már csak a rengeteg csomag miatt is. Minden szükséges dolgot Tallinnban kellett bevásárolnunk, hiszen vidéken nem mozoghattunk szabadon, és ott az áruk beszerzése is nehézkesebbnek látszott. Vonattal azért sem mehettünk, mert azon túl sok ember utazott, túl sok a tolvaj, és igencsak magunkra vontuk volna a figyelmet.

Igaz, hogy a taxi is elég feltűnő volt, hiszen vidéken kizárólag a kolhozautók jártak, tallinni taxik szinte soha, de nem maradt más választásunk. Nagyon kevés ismerősünk rendelkezett autóval, és anya bennük sem bízott annyira, hogy a segítségüket kérte volna. Semmiféle ajánlás nem lett volna elég, mindig többet és többet kértek volna. És nem hiányzott, hogy akár egyvalaki is tudja pontos tartózkodási helyünket. A legegyszerűbb és legbiztonságosabb megoldásnak tehát az rémlett, ha taxit hívunk, és tisztességes borralalót adunk a sofőrnek, azaz az útiköltség kétszeresét fizetjük. Ilyenkor a taxis segített kiemelni a csomagokat és nagy kupacba rakni nagymama udvarán, sőt megígérte, hogy értünk jön a megbeszéltnapon. Biztatta anyát, hogy később is forduljon hozzá bizalommal, bármiről legyen is szó. Arcáról lerítt a lelkesültség, hogy nyugati kapcsolatra tett szert.

Ez Anna világa.

Anna világa ott van, ahol az édesanyja boldog.

A boldogságszigeteken minden nő szoknyát visel, ezért aztán Anna is szoknyára vagy ruhára cseréli a nadrágot, mielőtt hazaér az iskolából.

Mert a szoknya kényelmesebb. A '80-as években a finn nők nem viselnek szoknyát, a lányok sem az iskolában, így hát Anna farmert húz magára, hogy finnek álcázza magát Finnországban is, hogy beolvadjon, bár valójában semmi kedve hozzá. Egyszer az otthoni szoknyáját veszi fel, és az óvó

88 néni megkérdezi, hogy születésnapja van-e, hogy ilyen takaros ruhácskába öltözött.

Annának a boldogságszigeteken is nadrágot kell viselnie, ha nyilvánosság előtt mutatkozik, de ilyenkor azért, hogy kitűnjék, hogy külföldinek lássék. Szoknya csak abban az esetben elfogadható, ha látszik rajta, hogy importáru, mint például a farmerszoknya. Nem lehet sem túl rövid, sem túl szűk, mert az ottani lányok előszeretettel hordanak ilyeneket, pedig Anna jobban szereti ezt a fazont, bizsergetően szép. Erre azonban majd csak tizenöt esztendővel később kerülhet sor, amikor az észt tinilányok hasonló sztreccs csípőnadrág viselésére térnek át, mint helsinki korszakaik, és a boldogságsziget, Anna saját világa már csak az emlékekben létezik.

Ez nem igazság, ez egyáltalán nem Anna kedvére való, hogy sehol nem szabad szoknyában mutatkoznia, hiába érzi jól magát benne.

Anya is lemondott a szoknyaviselésről Finnországban, amikor a gyerekek megbámulták a szoknyáját, és az anyukáknak el kellett magyarázni csemetéiknek, mi is ez a fura textildarab. Anya a boldogságszigeteken sem mutakozhatott nyilvánosan szoknyában, mert neki is külföldinek kellett látszania.

Szoknyát olyan helyen viselünk, ahol jó lenni, a világon a legjobb... ahol macskakő van, és napsütés, és a szitkozódásoktól meg a sorban állásoktól függetlenül sok nevetés, pirosuló cseresznyék és orgonáligetek, lepusztult kastélyok és szélmalomok, mohával borított szalmatető, borókaillatú édenyalátéteken ütött-kopott alumíniumfazekak és a kőrisfák szegélyezte dűlőutak végében szürkére aszalódott tejes bódék állnak.

Anya, anya, menjünk vissza!

1976

Katariina bevallja, hogy templomban járt. A bejelentést követő csend a rá irányuló tekintetektől terhes. Hogy merészeli! Egyáltalán hogy jut ilyen az eszébe? Karácsony napja van, ugyanolyan munkanap, mint bármely más, talán csak valamivel lazább. Valaki feleszel, hogy Katariina bizo- 89 nyára viccel, elkezd nevetni, mire a többiek is sietve csatlakoznak hozzá, nehogy ostobábbnak tűnjenek, és hogy tudassák, mennyire nagyszerű és mulatságos viccnek tartják ők is Katariina bejelentését.

A finn hazament karácsonyra Finnországba. Katariina is szívesen hazalátogatna a szüleihez, de nem teheti, mert karácsony előestéjén, karácsony napján és másnapján is dolgozni kell, és a buszok nem járnak olyan sűrűn, hogy időben vissza tudjon érní Tallinnba. Hogyan ünnepelhetné az ember a karácsonyt, ha ugyanúgy munkába meg iskolába kell menni, mint bármely más napon? Így aztán a karácsony semmiben sem különbözik a többi közönséges naptól. A régi ünnepek helyébe újak jöttek, egészen más időben és teljesen más okokból. Katariina szeretné visszakapni a karácsonyát. Úgy érzi, joga van hozzá, joga van a karácsonyra kapott új hálójingekhez és a karácsonyi énekekhez, a fenyőfához, a gyertyákhoz és ahhoz, hogy otthon lehessen.

Új Forrás 2011/4 – Sofi Oksanen: Szülin tehenei – részletek

AMIKOR
EGYEDÜL

VAGYOK helsinki otthonomban, megkeresem az Észt TV adását. Kép nincs ugyan, de elég a hang is. Persze csak akkor, ha Hukka nincs nálam, mert különben magyarázkodnom kellene, hogy miért éppen az ÉTV-t nézem, márpedig erről nem akarok veled beszélgetni, nem akarok válaszolni a kérdésekre, még ha tudnék, akkor sem.

Anya nem beszél velem észtül, még véletlenül sem csúszik ki a száján egyetlen szó sem, bár egyébként rendszeren keveri az észtet és a finnt. Ha mással észtül beszélget, vagy körülöttünk észtül beszélnek, félbeszakítja őket, leállítja a beszélgetést, és mindig megkérdezi tőlem, hogy értettem-e. Évről évre minden alkalommal újra megkérdi, bár a másik anyanyelvem észt, és magamtól megtanultam, anya akarata ellenére. Magamévá tettem a holt nyelvet, és nem voltam hajlandó lemondani róla, hiába járt Finnországba érkezésünk után minden egyes észt szóért szidás vagy pofon, ha éppen senki nem tartózkodott a közelben. *Mä kyllä tahaksin*. Pofon. *Pianoläksyt oskasin hyvin*. Fülhúzás. *Syön yhden õunan*. Nyakleves. Akkor a legnehezebb, amikor észtországi utunkról visszajövünk, mert ott benne élek az észt nyelvben, sok észt beszédet hallok. Lassan, megfontoltan beszélek, előbb végiggondolom, aztán mondom. Nem sok év kell hozzá, hogy végleg elhallgassak. Észtországban sem szólalok meg észtül, már nem is kevergetem a két nyelvet, de időnként észtül gondolkodom. Anya nem hiszi ugyan, de soha nem felejtettem el az észt nyelvet. S minthogy tíz éven keresztül egyetlen szót sem ejtettem ki a számon észtül, anya lefordítja nekem finnre, amiről észt ismerőseivel beszélgetnek, kivéve, ha olyasmiről esik szó, amit nem az én fülemnek szánnak, mert ilyenkor nem tolmácsol, s abban a hiszemben él, hogy nem is értem. Nem ábrándítom ki, játszom az ostobát. Sok mulatságos történetet hallok így magamról és másokról is.

Amikor vendégek jönnek hozzánk, és én sokáig nem szólalok meg, mert nem beszélhetek észtül, finnül pedig utálok, ha már egyszer úgy van, hogy csak anya érti, hát tőle kérdezik, hogy beszélek-e észtül. Néha egyenesen tőlem kérdik, de anya válaszol helyettem, hogy nem, és azzal magyarázza, hogy a két nyelv hasonlatossága miatt könnyű kevergetni őket. És hogy aztán milyen borzasztó, ha Finnországban véletlenül észtül szólalok meg a homokozóban. Hogy semmiképpen nem akarja, hogy ruszkinak bélyegezzék meg a gyereket, mert mit szépírsük, a ruszki már csak ruszki marad. Finnországban nem ajánlatos fennen hirdetni, hogy valaki észt. És aztán elmeséli, hogy mi történt, amikor egy teljes esztendő teltöttünk Tallinnban, az egész család. Bár anyával csak finnül beszéltem, Finnországba visszatérve mintha tökéletesen elfelejtettem volna finnül. Mihelyt túljutottunk a vámon, azonnal észtül kezdtem el beszélni. Nem engedheti meg, hogy ilyesmi még egyszer előforduljon.

Anya nagynénje egyenesen a szemébe mondja, hogy nem tetszik neki anya hozzáállása a nyelvi kérdéshez, a többiek azonban csak hümmögnek, bár látszik rajtuk, hogy furcsállják, és nem értik, miért nem szeretné anya, hogy a gyermekéről kiderüljön Finnországban, hogy ész. Vitatkozni azonban senki nem akar, nehogy veszélyeztesse vele a külföldi kapcsolatot, de nem hiszik el, amikor anya elmeséli, hogy a finnek oroszoknak tartják az észteket, ugyanolyan ruszkinak, mint a többi ruszkit. Pedig anyának ebben igaza van. A finnek szemében az észtek valóban oroszok voltak, és pedig elég sokáig. A finn iskolások nagy része csak akkor hallott az észtekről, amikor a rokon népekről tanultak. Nem győztek aztán ámulni és bámulni, hogy Helsinkitől 85 kilométerre lakik egy nép, amelyről eddig semmit nem tudtak. A baloldali érzelmű családok elvitték a kölkeiket Tallinnba, Szocsiba és Leningrádba, de a többiek számára ezek a városok éppúgy lehettek volna akár a tenger mélyén vagy a Hold belsejében. 91

Valahányszor Finnországban véletlenül kiderült észtl családhiány, elsőként mindig azt kérdezték, tudok-e oroszul, játszottam-e gyerekkoromban orosz gyerekekkel, és ha igen, akkor milyen játékokat. Ugyan mi köze van ennek ahhoz, hogy észtl vagyok? Miért nem kérdezett senki arról, hogy játszottam-e észtl gyerekekkel? Én sem képzelem, hogy minden finn tud lappul vagy svédül. Ezek a kérdések felfoghatatlannak tűntek számomra. És miért is játszottam volna orosz gyerekekkel, amikor minden családtagunk és minden barátunk észtl volt? A családban senki nem beszélt oroszul, és nem is hozott magával sehová orosz ismerősöket, hiszen nem voltak orosz ismerősök. Igazán furcsa lett volna, ha anya vagy bárki más odahaza oroszul beszélt volna. Ráadásul anya soha nem tanított engem oroszra, nem is engedte, hogy tanuljak, még annyira sem, mint észtl, bár a *szpaszibáktól*, *papszálusztáktól*, *harasóktól* és *nyicsevóktól* nem sikerült megóvnia. Észtországban persze még különösebb jelenségnek tartottak, mint Finnországban, hiszen hiába jártunk olyan gyakran oda, csak félig-meddig beszéltem a nyelvet.

Igaz, hogy valamilyen oknál fogva Észtországban azok az oroszok is, akikkel valami dolgunk akadt – hivatalnokok, taxifőzők – elsőként azt kérdezték anyától, amikor engem megláttak, hogy beszélek-e oroszul. Esetleg még azt is megkérdezték, beszélek-e észtl, de ez valahogy mellékes megjegyzésnek tűnt, nem igazi kérdésnek, mint amilyen az orosz nyelvtudásom iránti érdeklődés. Anya mindig feldühödött. A sárga Volga hátsó ülésén. Az útlevel érvényesítésekor a zöld plüss székeken. A váróterem piros műanyag borítású székén. Valamely jeles pártfunkcionárius képe előtt. Dühe nyilvánvaló volt, bár csupán egyetlen tagadószt vágott a Napfényes Atya mosolyával vigyorgó rendőr vagy taxifőző képébe.

A finn komcsi családok viszont azt nem tudták felfogni, hogyhogya nem tudok oroszul. Hogy felragyogott az öröm az arcukon, amikor megtudták, hogy anya ész! Egészen izgalomba jöttek. Most, tíz évvel később, már értem, hogy azt képzelték, anya és én a hivatalos szovjet-észt politika álláspontját valljuk, ez magyarázza furcsa kérdéseiket és átszellemültségüket. El sem tudták képzelni, hogy számunkra Szovjet-Észtország nem a világ első szocialista államainak egyike, olyan példa, amelyet majd az egész világ követni fog, hogy a rádióban hallható hurráá-kiáltások Észtország csatlakozásakor csupán addig tartottak, amíg engedélyt nem adtak a befejezésére; hogy a lelkes igenlések nem spontán születtek, hanem pontos forgatókönyv szerint történtek, ahogyan minden más megnyilatkozás, örömködés a Szovjetunióban.

Nem értették, hogy az én kicsi, hősiés balti anyám hiába jött a népek barátságának hatalmas és győzedelmes honából, a Szovjetunióból, velejéig fehér patrióta volt, olyan, aki az alsó tagozaton nem kötött vörös nyakendőt, ahogyan kellett volna, hanem kijelentette, hogy az megfojtja őt, és ezzel a frászt hozta a tanárára. Mi lesz, ha valaki jelenti, hogy ilyeneket mondanak az ő óráján? Hogy a tanár szovjetellenességre biztatja a diákjait, a kommunizmusra veszélyes generációt nevel? Nem akart Szibériába kerülni.

Ezért szoktatott anya engem is hallgatásra. A rosszul megválasztott szavak ölnek. Csakhogy az a némaság, amit anya belém oltott, nem a jól nevelt copfos kislány hallgatása volt, hanem valami olyasmi, aminek a szótlanságon kívül semmi köze nincs a copfos kislány hallgatásához.

A terapeutám elég különösnek tartotta, hogy egy anya nem a saját anyanyelvén beszél a gyerekével, még a karon ülőt sem becézgeti, hanem idegen nyelven szól hozzá, ami még nem illik a szájába, nem fejezi ki az érzéseit, ami még számára is idegen és furcsa, így aztán a gyerek számára is idegen és furcsa. Meghökkenem. Tényleg furcsa? Soha nem gondoltam rá, hogy másként kellett volna lennie, de ahogy eltűnődtem, rájöttem, hogy egyetlen többnyelvű családot sem ismerek, ahol ne akarták volna, hogy a gyerek mindkét szülő nyelvét megtanulja. Szívesen tanítanak olyan nyelvet is, amelyet néhány generációval korábban beszéltek anyanyelvükként.

És amikor először hallottam Finnországban gyerekeket folyékonyan beszélni kevert francia és finn nyelven, megértettem, hogy nincs abban semmi különös, hogy a kétnyelvű apróság a beszédébe mindkét anyanyelvéből belekever szavakat. Nem voltam hát kivétel. Ez nem a nyelvek hasonlóságából fakad, és nem is jár a következménnyel, hogy egyik nyelven sem tudja tökéletesen kifejezni magát, mint ahogy anya állította.

Anya arról is helyettem döntött, hogy Finnországban felnőve s ekként úgy-
mond tősgyökeres finnként nem szükséges emlékeznem arra az országra,
ahonnan ő származott, még akkor sem, ha el-ellátogattunk oda, s ő vágyott
is vissza. Ezek az utazások nem is tűntek valóságosnak, hiszen Finn-
országban senkinek nem tettünk róluk említést. Nekem finn kellett 93
válnom. Úgy kellett beszélnem, járnom, úgy kellett kinézni, mint
egy finn lánynak, bár mindig úgy éreztem, nem vagyok a helyemen, hogy ki-
lógok, mintha kinőtt kabátot viselnék, amelynek egyik ujja hosszabb, mint a
másik, és olyan cipőt, amelyik minden lépésnél töri a lábamat.

Mindennek a tetejébe nem a megfelelő súlycsoportba tartoz-
tam. *Ugye, megérted, hogy most már oda kellene egy kicsit figyelned.*
Anna nem érti, de a védőnő újra rákérdez, hogy milyen magasak a szü-
lők, és kéri, mutassa meg édesanyjának a testsúlyát és a magasságát
tartalmazó lapot, bár Anna kérdés nélkül is tudja, hogy az anyja sem-
mit nem fog érteni belőle, hanem azt feleli majd, hogy minél hivata-
losabb papír, annál nagyobb hazugság.

Ezt a mostani állapotomat mindenesetre tizennégy év alatt értem el.
Tizennégy esztendő, amely azzal telt, hogy az étkekről órarendet és nap-
lót vezettem, az ételek között utazgattam, és kilóban meg kalóriában
mértem az idő múlását. A kalorizmus egyértelmű helyeslése. Egy lépcső-
fokot felfelé megtenni állítólag két kalóriába kerül, míg ugyanennyit le-
menni egy kalóriába. Egy iskolai nap átlagosan háromszáz lépcsőfok.
Abban az évben kezdtem el kilókban mérni az időt, amikor megálltam a
növekedésben, és a védőnő aggodalmaskodni kezdett. 160 centi voltam
akkor, és vagyok most is. A cipőméretem ekkor már évek óta nem válto-
zott. Az osztályban én voltam a legkövérebb lány – az alsó tagozatos osz-
tály legkövérebbje. 53 kiló és 160 cm, akkora, mint anya, bár csak tízéves
múltam. Most kevesebb vagyok, de akkor sem lehetett az túl sok, legalábbis én
nem éreztem magam túlsúlyosnak, csupán a környezetem tartott annak. Klasszi-
kus esete annak a női betegségnek, amit evészavarnak hívnak. Felnőtt nő alakja
és gyermeki lélek, és az egyetlen lány az osztályban, akinek már melle van. Talán
ezért nem voltam... fizikailag... annyira laza, mint a többi korombéli. Figyelni
kellett. Minden pillanatban résen lenni. Vállakat előretolni, karokat ütésre ké-
szíteni. Nagyméretű blúzokat kellett viselni, minél nagyobb, annál jobb, elöl
semmi olyan minta, ami felkelthetné a figyelmet, mert soha nem lehetett tudni,
melyik sarok mögül bukkan elő Oskari meg a barátai.

Néha véletlenül botlott a fiúba. Oskari olykor leselkedett utána, más-
kor csak csendben várt rá, és a tanárok nevetgéltek, hogy Oskarinak aligha-
nem tetszik ez a lány. Így van ez, tudjuk mi jól. Egyetértő mosoly, jelentő-
ségteljes pillantások.

Anna nem meri a fogasnál bekötni a cipőfűzőjét, hanem elsőként surran ki az osztályból, fogja a cipőjét, leszalad a földszinti lányvécebe, és ott bújjik bele. Befűzi, hallgatózik, hogyan hagyják el a többiek az iskolát, hallani-e Oskari hangját, elment-e már, felvillan-e a fiú zászlóvörös inge
94 valahol az udvaron, les-e rá valahol, egészen biztos, hogy igen, hacsak nem hiszi, hogy Anna már kiment az iskolából, akkor talán utána siet, megpróbálja beérni.

Anna az órát nézi és vár tizenöt percet. Oskari haverjai közül senki nem bírna ilyen sokáig várakozni az udvaron téblábolva. Üres az udvar... Anna tekintetével az utat fürkészi, igyekszik minél messzebbre látni, hogy van-e ott valaki, aki észrevehetné őt. Olyan útvonalat választ, ahol a legkisebb a valószínűsége annak, hogy Oskariba vagy a haverjaiba botlik.

Bár voltaképpen bárhol összefuthat velük. Ebben a tősgyökeres finn kisvárosban bármely pillanatban bármelyik sarok mögül előbukkanhat Oskari vagy valamelyik barátja. Az még hagyján, ha éppen egyedül van, azt még valahogy túl lehet élni, de mi van akkor, ha történetesen apucival vagy anyával járnak a városban – jaj, nem, ez nem fordulhat elő. Anna nem bírná elviselni, ha a szülei látnák, mit csinál vele Oskari, hogyan ragadja meg, hogyan nyomul be a keze, és szorongatja, és mi mindent csinál még. Ezért figyel Anna éberén, valahányszor vásárolni megy, szemrevételez minden új embert, aki a látószögébe kerül, megriad, valahányszor vele egykorú fiút vesz észre, földbe gyökerezik a lába, tenyere az izzadságtól jéghideg lesz, amikor távolabb feltűnik egy szőke fej, épp olyan, mint Oskarié... De az a fiú nem Oskari, kerekesebb a feje és magasabb is, elfordul, és apjával valami sporteszközt nézeget. Anya nem veszi észre, hogy Anna oszloppá merevedett, mozdulatlaná dermedt, hogy minél észrevétlenebb legyen. Mert az szégyenletes, amit Oskari meg a barátai csinálnak vele. Nem az én hibám, de tényleg! Nem tehetek róla, hogy az egész alsó tagozaton egyedül nekem van mellem! És még ha a génjeimben volna is, ez nem azt jelenti, de tényleg nem, hogy minden egyéb is a génjeimben volna, szó sincs róla, egy szó sem igaz abból, amit ti mindnyájan gondoltok! Tévedtek! Menjetez innen! Nem szabad! Hozzátok vágom ezt a követ, ha nem tágultok innen! Tényleg hozzátok vágom! Hagyjátok abba! Ne! Nem szabad... nem szabad!

(Fordította: Pap Éva, lektorálta: Kirsi Rantala)